

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Ιούνιος 2006 • τεύχος 145 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Ίούνιος 2006
τεῦχος 145 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ἑλλάδα
Ἐτήσια (12 τεύχη): 40 €
Ἐξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Ὄργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Εὐρώπη, Κύπρος
Ἐτήσια (12 τεύχη): 60 €

Ἄλλες χώρες
Ἐτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:
Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος
ὑποκ. 132 ἀριθ. λογαριασμοῦ
401740-48 (παρακαλοῦμε νά
ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ
καταθέτη)

ἢ
μέ ταχυδρομική ἐπιταγή
στή διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ
Γιά τοὺς συνδρομητές τοῦ
ἐξωτερικοῦ:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Ζωναρά 10, Ἀθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Ἐκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Ἄγαθίου 3,
Ἀθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σταῦρος Λιβαδάς, Μουντιάλ	5
Σία Ἀναγνωστοπούλου, Ἕνας μεγάλος παίχτης μιά μικρή μεγάλη πράξη	7
Γιάννης Μπαλαμπανίδης, Τό κλειστόν ἄστν	10
Γιώργος Μαργαρίτης, Περί τῶν εὐμετάβλητων «ἐθνικῶν» προσδιορισμῶν... ..	12
Γιώργος Μαργαρίτης, Περί τῶν 12 μιλίων	14
Ἰουλία Σκουνάκη, Οἱ γνωστοί ἄγνωστοι	15

Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Γιά τή βαρύνουσα σημασία τοῦ «10»	19
Θανάσης Ἀλεξίου, «Παγκοσμιοποίηση» καί προσφυγιά	22
Σπύρος Μαρκέτος, Ἡ συζήτηση τοῦ 1932 γιά τήν κρίση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ	26
Μαρία Ἥλιού, Γιά τόν Λέοντα Καραπαναγιώτη ...	30
Δημήτρης Ἀρβανιτάκης, Τί μᾶς νοιάζει ὁ βίος τῶν πραγμάτων;	34

Μαρίνα Κόντη, Ὑπατία ἢ Ἀλεξανδρινή	40
Ἄννα Ματθαίου, Ἕνα εἰκαστικό ἀρχεῖο	44
Σπύρος Ι. Ἀσδραχάς, Εὐαγγελή Ντάτση Τά ἰσνάφια μας τά βασιλεμένα	46
Ἀπό τίς τελευταῖες ἐκδόσεις	49

Ἐξώφυλλο: Καραβάτζο, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής,
1604.

Μουντιάλ

Τό Μουντιάλ 2006, ἡ κορυφαία παγκόσμια ποδοσφαιρική διοργάνωση τελείωσε. Πάνω ἀπό ἓνα μήνα, ὁλόκληρος ὁ κόσμος προσαρμόστηκε στό κλίμα, ἔναρμονίστηκε στους ρυθμούς, καθηλώθηκε στό θέαμα, πού δημιούργησαν οἱ τριάντα δύο (κατά τεκμήριο καλύτερες) ἔθνικες ποδοσφαιρικές ομάδες τοῦ πλανήτη, στήν προσπάθειά τους νά κατακτήσουν τό παγκόσμιο ποδοσφαιρικό τρόπαιο.

Ὡστόσο, αὐτό πού μονοπώλησε τό ἐνδιαφέρον, αὐτό πού παντοῦ συζητεῖται, αὐτό πού θά περάσει τελικῶς στήν ἱστορία, δέν εἶναι τό (θεσμικῶς) κορυφαῖο γεγονός τῶν ἀγώνων, ἡ ἀνάδειξη δηλαδή τῆς Ἰταλίας ὡς παγκόσμιας πρωταθλήτριας, ἀλλά... ἡ κουτουλιά τοῦ Ζιντάν, πού ἔριξε νόκ ντάουν τόν ἀντίπαλό του στόν τελικό. Ὅπως, ἀντίστοιχα, ἀπό τό Μουντιάλ τοῦ 1990, δέν μᾶς ἔμεινε τόσο τό γεγονός τῆς στέψης τῆς Ἀργεντινῆς ὡς τροπαιούχου, ὅσο ἡ εἰκόνα τῆς πονηρῆς κεφαλῆς-χέρι τοῦ Μαραντόνα, πού... ἔκλεψε ἓνα γκολ καί τῆς ἄνοιξε δρόμο γιά τήν τελική νίκη.

Ὡς ἐκ τούτου θεωρῶ μάταιη τήν περαιτέρω ἀναφορά στό θέμα, ἐνῶ δέν εἶναι καθόλου μάταιη (δέν εἶναι ὅμως τῆς ὥρας) ἡ συζήτηση γιατί εἴμαστε ἐπιρρεπεῖς σέ ἀνάλογες αὐθαίρετες καί «ἰδιοτελεῖς» ἐρμηνεῖς. Ἐπιστρέφω καί ἀναφέρομαι ἐν τάχει στά τοῦ Μουντιάλ.

Παρά τό πρόσφατο τῶν γεγονότων, ἔχουν ἤδη γραφεῖ καί λεχθεῖ τά ἄπειρα-ὅσα, παγκοσμίως, γιά τήν ἐνέργεια τοῦ Ζιντάν καί τίς ἐπιπτώσεις της. Λόγω κουλτούρας τῶν καιρῶν κυριαρχοῦν οἱ ψυχαναλυτικές ἀναγνώσεις: τά κίνητρα, οἱ βαθύτερες αἰτίες, τά μηνύματα πού ἀπορρέουν ἀπό τήν πράξη του. Αὐτές μέ τή σειρά τους ἐπιτρέπουν μιάν αὐθαίρετη μέν, πιο οἰκεῖα γιά τόν καθένα μας δέ, διαχείριση τοῦ γεγονότος, ἀναλόγως τῶν διαθέσεων καί τῶν ἀναγκῶν μας. Τυπική διαδικασία μυθοποίησης διά τοῦ θεάματος...

Ἵπερβαίνει τίς δυνατότητες τῆς σκέψης μου καί θεωρῶ ἀρμοδιότερο ἐμοῦ τόν ψυχαναλυτῆ τοῦ Ζιντάν, νά δώσει τήν ἐρμηνεία ποιές μύχιες διεργασίες ὑπαγόρευαν στόν κορυφαῖο ποδοσφαιριστή τοῦ πλανήτη νά ἐνεργήσει ὡς ταῦρος τήν πιο κρίσιμη στιγμή τοῦ τελικοῦ. Ἡ προβαλλόμενη ὡς προφανῆς ἐρμηνεία «ἀντέδρασε μέσα του ὁ ἄνθρωπος», τήν ὁποία εὐκολα σπεύδουμε νά δώσουμε (καί ἐξ αὐτοῦ ν' ἀναγνωρίσουμε τά χίλια ὅσα ἐλαφρυντικά) στήν ἐνέργεια τοῦ Ζιζού (ἀλλά δέν θά διανοοῦμασταν ποτέ νά ἀναγνωρίσουμε σέ ἀντίστοιχη πράξη τοῦ ἄσημου ἢ καί ἀντιπαθῆ Ματεράτσι), παραβλέπει πῶς προφανῶς ἀντίθετη θά 'ταν ἡ ἐρμηνεία μας: «βγήκε ἀπό μέσα του τό κτῆνος» (καί ἐξ αὐτοῦ καταδικαστέα καί καθ' ὑποτροπήν ἐπιβαρυντική), σέ περίπτωση πού τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ὁ... Μπούς ἔδινε κουτουλιά στόν Τσάβες, σε μιά προσεχῆ σύνοδο τοῦ ΟΗΕ.

Ἡ πρώτη ἐπισήμανση ἀφορᾷ στήν τεράστια ἀλλαγὴ πού ἐπέφερε ἡ παγκοσμιοποίηση στό ποδόσφαιρο. Μὲ μία ἔννοια τὸ ποδόσφαιρο ἀποτελεῖ τὴν πλέον προχωρημένη καὶ ὀλοκληρωμένη ἐκδοχὴ παγκοσμιοποίησης. Μὲ νόμιμες ἀλλὰ καὶ μὴ, οἰκουμενικά συνομολογημένες, ὅμως, διαδικασίες, οἱ ποδοσφαιρικές ὀμάδες τῶν διαφόρων χωρῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔθνικές τους ὀμάδες, παραμένουν μόνο κατὰ ὄνομα καὶ ἔδρα ἔθνικές, ἀφοῦ συγκροτοῦνται χωρὶς κανένα ἄλλο ἐμπόδιο καὶ ὡς ἐκεῖ πού ἐπιτρέπει τὸ πορτοφόλι τοῦ καθενός, ἀπὸ ὅλες τίς φυλές τοῦ Ἰσραήλ. Ἀκραῖο, ἀλλὰ ὄχι μοναδικὸ παράδειγμα, ἡ ἔθνική Γαλλίας πού ἀριθμεῖ ἕναν καὶ μοναδικὸ λευκὸ Γάλλο, στό σύνολο τῶν ἔντεκα βασικῶν ποδοσφαιριστῶν τῆς.

Μὲ τέτοια ἐξέλιξη εἶναι λογικὴ ἡ ἀμβλυνση τῶν ἔθνικῶν συναισθημάτων καὶ ἡ μείωση τῶν σχετικῶν «κρατικῶν» ἐπενδύσεων ἰδεολογικοῦ χαρακτήρα, ὅπως συνέβαινε παλαιότερα, τὴν ἐποχὴ τοῦ «σοσιαλιστικοῦ κόσμου». Σχετικές καθυστερήσεις καὶ ἐξαιρέσεις ὑπάρχουν, βέβαια, μὲ λαμπρὸ ἐν προκειμένῳ παράδειγμα τῆ χώρα μας.

Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ Μουντιάλ ἐπιβεβαιώθηκε, ἐπίσης, ἡ βαθμιαία, ἀλλὰ ὀλοκληρωτικὴ μετατροπὴ τοῦ ποδοσφαίρου ἀπὸ ἄθλημα σέ θέαμα, περὶ τὸ ὁποῖο ὀργανώνεται καὶ κινεῖται μιά τεράστια σέ εὖρος καὶ τζίρο παγκόσμια ἀγορὰ παραγωγῆς θεάματος, κάθε εἶδους ἀθλητικῶν καὶ παρααθλητικῶν προϊόντων, ὑπηρεσιῶν καὶ τζόγου. Γιά νά μείνουμε μόνο στό τελευταῖο, στή χώρα μας τὰ νόμιμα στοιχήματα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μουντιάλ, ξεπέρασαν τὰ 465 ἑκατομμύρια εὐρώ. Σ' αὐτὰ προσθέστε περίπου 50 τοῖς ἑκατό γιὰ τὰ παράνομα. Ἡ τεράστια ἀπήχηση καὶ τὸ ἰδιαίτερο ἰδεολογικὸ του βάρος στοὺς ἀνθρώπους ὅλου τοῦ πλανήτη ἐπιτρέπουν τὴν διά τοῦ ποδοσφαίρου καπιταλιστικὴ διείσδυση, ἀνάπτυξη καὶ ἀναπαραγωγή. Ἀκόμη καὶ ἡ παλιά οἰκεία εἰκόνα τῶν μικρῶν παιδιῶν νά παίζουν μπάλα στίς ἀλάνες, πού συνέθετε τὴν ἀνθρώπινη διάθεση ἐπικοινωνίας μὲ τὴ νεανικὴ ἀνεμελιά, ἀλλάζει: γίνεται ἰδιότυπη ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία παραγωγῆς νέων ἐπαγγελματιῶν ποδοσφαιριστῶν, ὅταν δέν παίρνει τὴν ἐκσυγχρονισμένη μορφή τῶν «ἀκαδημιῶν ποδοσφαίρου». Μένουμε ἐδῶ.

Αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη, αὐτὴ ἡ πραγματικότητά τοῦ παγκοσμιοποιημένου ποδοσφαίρου, πού παρακολοθησαμε στό Μουντιάλ, δέν δικαιολογεῖ ὅμως οὔτε νοσταλγίες γιὰ τίς «χαμένες πατρίδες» καὶ τοὺς «κύκλους τῶν χαμένων ποιητῶν», οὔτε ἀντιδράσεις τύπου «σπάστε τίς μηχανές», οὔτε ὅμως καὶ μελό τύπου ὅταν «σπάσαμε τίς ἀλυσίδες». Ἄς συμφιλιωθοῦμε μὲ τὸ γεγονός πὼς τὸ ἄθλημα-ποδόσφαιρο παρῆλθε ἀνεπιστρεπτί, τὸ θέαμα-ποδόσφαιρο ὅμως, ὅταν παίζεται σωστά καὶ ἀπὸ καλοὺς παίχτες μπορεῖ νά εἶναι κι αὐτὸ συναρπαστικό.

Σταῦρος Λιβαδάς

Ἕνας μέγας παίχτης μιά μικρή μεγάλη πράξη

Ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στήν Ἰταλία καί τή Γαλλία στόν τελικό τοῦ παγκοσμίου κυπέλλου διανύει τά τελευταῖα κρίσιμα λεπτά του. Ἡ ἀποτυχημένη, φοβερή κεφαλιά τοῦ Ζιντάν καί ἡ ἐξίσου φοβερή ἀπόκρουση τοῦ Ἰταλοῦ τερματοφύλακα Μπουφόν ἔχουν ἀνεβάσει τήν ἀγωνία στά ὕψη, τόσο γιά τούς φιλάθλους τῆς μιᾶς ὁμάδας ὅσο καί γι' αὐτούς τῆς ἄλλης. Τά νεῦρα τῶν ἰδίων τῶν παιχτῶν, οὔτε συζήτηση, εἶναι σπασμένα. Κι ἐκεῖ πού ἡ ἀγωνία κορυφώνεται καί τό παιχνίδι μέσα σέ μεγάλη πιά ἔνταση ἐξελίσσεται, ξαφνικά ὁ ἀγώνας σταματάει, οἱ ἰταλοὶ παίχτες κάτι φωνάζουν, ὁ διαιτητής κάπου τρέχει, κι ἐμεῖς πού παρακολουθοῦμε ἀπό τήν τηλεόραση δέν ἔχουμε πρὸς στιγμή καταλάβει ἀπολύτως τίποτε.

Βρισκόμαστε στό 110 λεπτό τοῦ δευτέρου ἡμιχρόνου τῆς παράτασης. Ὁ σκηνοθέτης τοῦ ἀγώνα παγώνει τήν εἰκόνα σέ μία φάση: ἕνας γάλλος παίχτης χτυπᾷ, μέ τό κεφάλι, μέ ἀρκετή δύναμη ὥστε νά τόν ρίξει κάτω, ἕναν Ἰταλό στό στήθος. Ὅπως βλέπουμε τόν γάλλο παίχτη ἀπό πίσω γιά κάποια κλάσματα δευτερολέπτου δέν μπορούμε καί δέν θέλουμε νά πιστέψουμε ὅτι εἶναι τό νούμερο 10. Ὁ Ζινεντίν Ζιντάν. Σέ αὐτή τήν ἀπόλυτη παγωμάρα ὁ διαιτητής κάνει τή δουλειά του: δείχνει κόκκινη κάρτα στόν Ζιντάν καί βεβαίως καί δικαίως τόν ἀποβάλλει ἀπό τόν ἀγώνα. Ἡ Γαλλία μένει μέ δέκα παίχτες καί οἱ πάντες, μέσα στό γήπεδο καί μπροστά στίς τηλεοράσεις, μένουν ἄφωνοι. Εἶναι δυνατόν ὁ μέγας Ζιντάν νά προβεῖ σέ μία τέτοια μικρή ἀλλά καί ἐντελῶς ἀψυχολόγητη πράξη;

Ἡ ἐνέργεια τοῦ Ζιντάν σχολιάστηκε παγκοσμίως καί ποικιλοτρόπως, σέ τέτοιο σημεῖο μάλιστα πού κάλυψε κι αὐτόν τόν θρίαμβο τῶν Ἰταλῶν. Δέν θά εἶχα λόγο νά σχολιάσω παραπάνω (ἐγώ πού εἶμαι καί σχετικά ἄσχετη περί τά ποδοσφαιρικά) τήν ἐνέργεια τοῦ Ζιντάν, ἂν σέ αὐτήν δέν ὑπῆρχε κάτι πού προσωπικά ἐκτίμησα πολύ. Σίγουρα ἡ κουτουλιά στό στήθος τοῦ ἀντιπάλου εἶναι μία κακή, κάκιστη ἐνέργεια ἑνός, ἔστω καί τόσο μέγλου, ποδοσφαιριστῆ. Γι αὐτό ἄλλωστε ἐπισύρει —καί ἐπέσυρε— μία τέτοια ποινή: κόκκινη κάρτα. Ὁ Ζιντάν, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἔκανε μία βαριά ἀντιαθλητική πράξη, ἐγκατέλειψε στήν πιό κρίσιμη στιγμή τοῦ ἀγώνα τό πεδίο τῆς μάχης καί συγχρόνως κουρέλιασε τήν ψυχολογία τῆς ὁμάδας τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος εἶναι ἀρχηγός. Λογικά καί δεοντολογικά μιλώντας, ὁ Ζιντάν ἦταν ἀπαράδε-

κτος, καί μάλιστα στά τελευταῖα λεπτά τῆς μεγάλης καί μακρόχρονης καριέρας του. Ἐπομένως ὁ Ζιντάν εἶναι εἴτε ψυχοπαθής εἴτε ἀλήτης τῶν γηπέδων, ἀφοῦ ἀμαύρωσε μιά μεγάλη καριέρα στά τελευταῖα λεπτά τῆς ποδοσφαιρικῆς του ζωῆς.

Ἐπειδή, ὥστόσο, οὔτε ψυχίατροι εἴμαστε γιά νά ψυχαναλύσουμε τήν ἐνέργεια καί οὔτε, κυρίως, μᾶς ἔχει δώσει ὁ Ζιντάν τό δικαίωμα στή μακρόχρονη καριέρα του νά τόν ὑποψιαζόμαστε γιά ἀλήτικη καί ἀντιαθλητική συμπεριφορά, ἄς δοῦμε τή φάση ἀπό τήν ἀρχή. Βλέπουμε, λοιπόν, στίς ὀθόνες τά ἐξῆς: τόν Ἰταλό Ματεράτσι νά πιάνει τόν Ζιντάν ἀπό τή μέση. Τοῦ ψιθυρίζει κάτι, ὁ Ζιντάν φεύγει μέ κατεβασμένο τό κεφάλι καί κάνει τρία τέσσερα βήματα μπροστά, ἐνῶ ὁ Ἰταλός ἐξακολουθεῖ νά μουρμουρίζει. Ξαφνικά ὁ Ζιντάν γυρίζει καί μέ τό κεφάλι σέ στάση κριαριοῦ χτυπάει τόν Ματεράτσι στό στήθος καί τόν ρίχνει κάτω. Ἡ ὅλη φάση δείχνει ὅτι κάτι τοῦ εἶπε ὁ Ἰταλός, κάτι πού, ἐνῶ ὁ Ζιντάν πῆγε νά δώσει τόπο στήν ὀργή καί νά φύγει, τελικά δέν μπόρεσε καί γύρισε νά «καθαρίσει». Καί «καθάρισε» ... καθαρά. Αὐτό ἐκτίμησα προσωπικά στόν Ζιντάν: «καθάρισε» ... καθαρά. Ὁ Ματεράτσι τοῦ εἶπε κάτι χοντρό, ἴσως πάρα πολύ χοντρό, πού ὁ ἄλλος δέν μπόρεσε, δέν ἐπέτρεψε στόν ἑαυτό του νά τό ἀνεχθεῖ. Κι ἐνῶ μπορούσε ἄνετα νά τοῦ τήν στήσει λίγα λεπτά μετά, σέ κάποια φάση τοῦ ἀγώνα, νά τοῦ κλαδέψει τό καλάμι καί νά καλυφθεῖ πίσω ἀπό ἕνα σκληρό μαρκάρισμα, νά φάει ἔστω μιά κίτρινη κάρτα, ὁ Ζιντάν προτίμησε νά καθαρίσει ἐκείνη τή στιγμή, ἐκτός φάσης. Κι αὐτό ξέροντας τί τόν περιμένει.

Ἐκτίθεται, λοιπόν, ὁ Ζιντάν εἰς τό μή περαιτέρω, ἐκθέτει τόν ἑαυτό του στήν τιμωρία καταρχάς, συγχρόνως στήν κατακραυγή ἢ τήν ἀπογοήτευση ὅλου τοῦ κόσμου. Καταδικάζει ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, καί μάλιστα στόν τελευταῖο του ἀγώνα, ἀλλά θέτει καί τόν Ματεράτσι στήν κρίση ὅλου τοῦ κόσμου. Αὐτή ἡ κουτουλιά στό στήθος ἔπεται μιᾶς χοντρῆς, πολύ χοντρῆς βρισιᾶς. Ἐπεται μιᾶς χοντρά κατινίστικης συμπεριφορᾶς, ἔστω καί συνηθισμένης στά γήπεδα. Ὁ Ζιντάν, στά ἐλάχιστα δευτερόλεπτα πού μεσολάβησαν ἀνάμεσα στά βήματα πού ἔκανε γιά νά δώσει τόπο στήν ὀργή καί στά βήματα γιά τήν κουτουλιά, ἀποφάσισε νά «καθαρίσει» καί ὄχι νά τόν καθαρίσει, τόν Ματεράτσι. Γι' αὐτό δέν τόν χτύπησε οὔτε στά πόδια οὔτε στό κεφάλι οὔτε ὀπουδήποτε μπορούσε νά τοῦ ἀχρηστεύσει τά ὄπλα του γιά τόν ἀγώνα. Δέν τοῦ ἀνταπόδωσε τή βρισιά, δέν τόν περίμενε σέ φάση. Ὁ Ματεράτσι τοῦ τήν ἔφερε ἐκτός φάσης μέ κατινιά, ὁ Ζιντάν τοῦ ἔριξε στό στήθος ἐκτός φάσης γιά τήν κατινιά. Ὁ Ματεράτσι ἤξερε ὅτι ἡ βρισιά δέν ἐπισύρει κόκκινη κάρτα —γι' αὐτό τήν λέω κατινιά— ὁ Ζιντάν ἤξερε ὅτι ἡ κουτουλιά

ἔχει ὀπωσδήποτε κόκκινη κάρτα. Καί τό προτίμησε. Προτίμησε νά ἐκτεθεῖ ἀνεπανόρθωτα. Πῆρε τήν εὐθύνη. Ὁ ἄλλος δέν πῆρε καμιά εὐθύνη.

Εἰπώθησαν πολλά, ἀνάμεσα σέ αὐτά ὅτι τέτοιες ἐνέργειες ἀπό τόσο μεγάλους παίχτες δίνουν τό κακό παράδειγμα στά παιδιά καί ἄλλα παρόμοια. Ἄν ὁ διαιτητής τοῦ χαριζόταν, δέν τοῦ ἔδειχνε κόκκινη κάρτα ἐπειδή εἶναι ὁ μεγάλος Ζιντάν, ἄν ὁ διαιτητής παραβίαζε καί δέν ἐφάρμοζε τούς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ χατιρικά γιά τόν Ζιντάν, σίγουρα ἡ ἐνέργεια θά ἔμενε ὡς τό μελανό σημάδι τοῦ τελικοῦ τοῦ μουντιάλ, ἀλλά καί τοῦ ποδοσφαίρου γενικότερα. Θά ἀποτελοῦσε ἓνα κακό, κάκιστο παράδειγμα. Δέν ἔγινε ὅμως ἔτσι, δέν θά μπορούσε νά γίνει ἄλλωστε ἔτσι, κυρίως σέ τελικό. Κι αὐτό ὁ Ζιντάν τό ἤξερε. Ὅταν ἓνας τόσο μεγάλος παίχτης ἀποφασίζει νά «καθαρίσει» μόνος του, ἀκάλυπτος ἀπό ὅλες τίς πλευρές καί ἐκτεθειμένος στά πάντα, προσωπικά τό ἐκτιμῶ ἀφάνταστα.

Ἄνάμεσα στόν πολιτισμό τῆς κατινίστικης ἀλλά «καθωσπρέπει» συμπεριφορᾶς πού δέν παραβιάζει ἀνοιχτά τούς κανόνες ἀλλά αὐθαίρετεῖ μέ βρисиές γιά τή μάνα, τήν ἀδελφή, τήν πατρίδα τοῦ ἄλλου, τόν πολιτισμό δηλαδή τοῦ «χλεχλέ» (σῶμα γεμάτο τατουάζ, βγαλμένο φρύδι, κόμμωση κομμωτηρίου, συμπεριφορά καί νοοτροπία τσάμπα τσαμπουκά), τόν πολιτισμό τοῦ δέν ἐκτιθέμεθα, δέν διακινδυνεύουμε ἀλλά «τήν κάνουμε» ἔτσι πού νά μῆν μᾶς πάρουν εἶδηση, ἀνάμεσα στόν πολιτισμό αὐτόν λοιπόν καί σ' αὐτόν τῆς ἀπαράδεκτης, ἀλλά ἀνοιχτῆς στήν τιμωρία καί κατακραυγή, ἐνέργειας, στόν πολιτισμό τῆς εὐθύνης, εἶμαι ἀσυζητητί μέ τόν δεύτερο. Ἄνάμεσα στόν πολιτισμό τοῦ καλυμμένου ἀπό ὅλες τίς πλευρές ψευτόμαγκα καί τοῦ ἄλλου, πού ρισκάρει τή ρετσινιά τοῦ ἀλήτη, εἶμαι μέ τόν δεύτερο.

Σέ τελική ἀνάλυση, πράγματι ἡ ἐνέργεια τοῦ Ζιντάν εἶναι ἀπαράδεκτη. Εἶμαι ὅμως μαζί του. Γιά ἓναν πολύ ἀπλό λόγο: γιατί εἶναι μεγάλος παίχτης πού ἔκανε καί μᾶς τούς ἄσχετους νά χαιρόμαστε τό ποδόσφαιρο, γιατί εἶναι προσωπικότητα πού ἔμπαινε στά γήπεδα καί ξεχώριζε ἀμέσως, γιατί κουβαλάει ἓναν πολιτισμό πού προσωπικά μοῦ ταιριάζει περισσότερο ἀπό αὐτόν πού κουβαλάει ὁ Ματεράτσι καί ὁ κάθε Ματεράτσι ἐντός ἢ ἐκτός γηπέδων.

Ὁ Ζιντάν μπορεῖ καί πρέπει νά ζητήσῃ συγνώμη ἀπό τούς συμπαίχτες του, μπορεῖ καί πρέπει νά ζητήσῃ συγνώμη ἀπό τούς Γάλλους. Δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά ζητήσῃ συγνώμη ἀπό κανέναν Ματεράτσι. Τόν Ματεράτσι τόν πλήρωσε. Γι' αὐτό εἴμαστε μαζί του.

Σία Ἀναγνωστοπούλου

Τό κλειστόν ἄστυ

Ἡ πόλη, ὁ χῶρος, οἱ ἄνθρωποι μέσα στήν πόλη, τά σώματα καί οἱ ψυχές πού τήν κατοικοῦν, πού ζοῦν καί κινοῦνται μέσα της, εἶναι θέματα πού τελευταῖα γνωρίζουν μεγάλη ἐπιτυχία. Εἶναι ἴσως ἀπό τά πιό ἀγαπημένα μοτίβα στίς τέχνες, στίς ἐπιστῆμες (καί δῆ τίς κοινωνικές), στόν δημόσιο λόγο. Γκράν σουξέ. Ὅ,τι ἀκολουθεῖ εἶναι ἕνα σύντομο σχόλιο, μιά ὑποσημείωση σέ αὐτή τήν πολύβουη φιλολογία πού πραγματεύεται μέ τόσο πάθος τούς τόπους τῶν ἀνθρώπων, πού ἐπαναπροσδιορίζει τή σχέση μας μέ τόν χῶρο, διαμορφώνει συμπεριφορές καί συνειδήσεις, πλάθει καί ἀναπλάθει τήν ἀντίληψη πού ἔχουμε γιά τόν κόσμο μας.

Καθώς μάλιστα πλησιάζουν οἱ δημοτικές ἐκλογές, ἡ σχετική συζήτηση στά καθ' ἡμᾶς γίνεται ὄλο καί πιό ἐπίκαιρη, γενικεύεται, φουντώνει. Ἀποκαλύπτοντας ταυτόχρονα ὄχι μόνο τήν πολλαπλότητα τῶν προσεγγίσεων ἀλλά καί —πράγμα στό ὅποιο θά ἤθελα νά σταθῶ— τήν ποιότητα καί τίς προεκτάσεις μιᾶς ὀρισμένης ἀποψης γιά τήν πόλη, φαινομενικά «ἀθώας» καί καλοπροαίρετης ἀλλά στήν πραγματικότητα πολιτικά καί ἰδεολογικά προσδιορισμένης, μέ συγκεκριμένες στοχεύσεις, διόλου ἀνιδιοτελεῖς.

Διαλέγω σχεδόν τυχαῖα μιά δήλωση τοῦ ὑποψήφιου δημάρχου Ἀθηναίων Νικήτα Κακλαμάνη, ἀφόρητα κοινότοπη ἀλλά ἀκριβῶς γι' αὐτό ἀπολύτως ἐνδεικτική ἐνός εὐρύτερου κλίματος: «Σάν πολίτης αὐτῆς τῆς πόλης θέλω τήν Ἀθήνα μιά σύγχρονη, ἀνθρώπινη, πολυπολιτισμική, μητροπολιτική πρωτεύουσα» (Ἐλευθεροτυπία, 18 Δεκεμβρίου 2005). Λέξεις-κλειδιά μιᾶς συνταγῆς πού ἐγγυᾶται ὅτι θά ἐπαναμαγεύσει τήν πόλη. Καί πού τήν ἴδια στιγμή εἶναι ἐντελῶς ἐναρμονισμένη μέ τόν νέο περί ἄστεως κομφορμισμῶ πού διακινεῖται μαζικά ἀπό διαύλους ὅπως τά lifestyle ἔντυπα «τῆς πόλης» (Athens Voice, Lifo κ.λπ.). Πρόκειται γιά ἐκεῖνα τά περιοδικά μέ τίς ἔγχρωμες σελίδες πού διανέμονται δωρεάν σέ πλεῖστα σημεῖα τῆς πόλης καί ἡ πλειονότητα τῶν Ἀθηναίων τά διαβάσει λιγότερο ἢ περισσότερο φανατικά —τά διαβάσει πάντως. Καί βρίσκει σ' αὐτά ἐνημέρωση, πληροφορίες, ἀλλά καί μιά συγκεκριμένη ἀναπαράσταση τῆς Ἀθήνας: μιά πόλη πού ἐκσυγχρονίζεται, πού γίνεται σιγά σιγά «μοντέρνα», μιά πρῶνη ἐπαρχιώτισσα πού ἀρχίζει νά μοιάζει μέ τίς μεγάλες μητροπόλεις τοῦ ἀνεπτυγμένου κόσμου, τή Νέα Ὑόρκη, τό Λονδίνο, τό Παρίσι· μιά πόλη πού ζεῖ σέ πυρετώδεις ρυθμούς, ἀναπτύσσει ὑψηλές ταχύτητες, ἀλλάζει, ἀποκτᾶ καινούρια «στέκια» πού «κάνουν τίς νύχτες ἐνδιαφέρουσες», μαγαζιά, ρεστοράν, ἔθνικ κουζίνες, ξενου-

Στή Χλόη, τή μεγάλη πόλη, τά ἄτομα πού περπατᾶνε στούς δρόμους δέ γνωρίζονται μεταξύ τους. Σέ κάθε τους συναπάντημα φαντάζονται χίλια πράγματα ὁ ἕνας γιά τόν ἄλλον, τίς συναντήσεις πού θά μπορούσαν νά πραγματοποιηθοῦν μεταξύ τους, τίς συζητήσεις, τίς ἐκπλήξεις, τά χάρδια, τίς δαγκωματιές. Κανένας ὅμως δέ χαιρετᾶ κανέναν, τά βλέμματα διασταυρώνονται γιά μιά στιγμή, ὕστερα δραπετεύουν, ψάχνουν ἄλλα βλέμματα, δέν σταματᾶνε ποθενά.

Ἴταλο Καλβίνο,
Οἱ ἀόρατες πόλεις

χτάδικα, ἓνα νεφέλωμα ἐπιλογῶν πού διαθέτει κάτι γιά τόν καθένα, γιά ὅλες τίς «φυλές»: μιά πόλη πού ἐκπαιδεύεται νά μιλά τήν ἀργκό τῆς μοδάτης ἀπόλαυσης, νά ψελλίζει cool καί lounge, shopping mall καί multiplex, spa, sushi, hit κ.λπ. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τά περιοδικά αὐτά δεξιώνονται μέ θέρμη ὑποψήφιους δημάρχους σάν τόν Νικήτα Κακλαμάνη. Ἄλλωστε μέ παραπλήσιο, ἄν ὄχι παραπληρωματικό τρόπο τροφοδοτοῦν ἀμφοτέροι τό ὄραμα γιά μιά πόλη γυαλιστερή, φρενήρη, ἡδονική.

Ἡ λάμψη ὡστόσο ἔχει καί ἀντίτιμο. Ἐνα μικρό δεῖγμα ἔδωσε ὁ ἐν λόγῳ ὑποψήφιος δήμαρχος ὅταν στίς 4 Ἰουλίου συναντήθηκε μέ τόν πρόεδρο τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν. Καθώς συζητήθηκαν οἱ «ἀναγκαῖες παρεμβάσεις προκειμένου νά ἐνισχυθεῖ ἡ ἀγοραστική κίνηση στό κέντρο», ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐπιμελητηρίου ζήτησε λύσεις στά «τεράστια προβλήματα» πού δημιουργοῦνται στίς ἐπιχειρήσεις κάθε φορά πού γίνεται διαδήλωση στήν Ἀθήνα. Εὐγενῶς ὁ ὑποψήφιος δεσμεύθηκε νά ἡγηθεῖ ἐκστρατείας «γιά τήν ἐξάλειψη ἀνάλογων προβλημάτων» καί ζήτησε τή συνδρομή τοῦ Ἐπιμελητηρίου ὥστε ἀπό κοινοῦ νά εἰσηγηθοῦν στήν κυβέρνηση συγκεκριμένο σχέδιο γιά τόν τρόπο πραγματοποίησης τῶν συγκεντρώσεων καί διαδηλώσεων στό κέντρο τῆς Ἀθήνας, χωρίς βέβαια «νά θίγονται τά δημοκρατικά δικαιώματα», πρὸς θεοῦ [ἀπό τίς ἐφημερίδες].

Ὅριστε οἱ δύο ὄψεις τοῦ νομίσματος, ἡ στιλπνή πρόσοψη καί ἡ πίσω αὐλή. Ἡ «ἀγοραστική κίνηση» ὑπεράνω ὅλων —καί ὅ,τι ἐνοχλητικό θά μπορούσε νά τή διαταράξει πρέπει νά τιθασευθεῖ ἢ νά ἀποκλειστεῖ (θά ἦταν ἴσως περιττό νά σημειώσω ὅτι καί τά προαναφερθέντα περιοδικά κάπως ἔτσι ὑποδέχθηκαν τίς πρόσφατες διαδηλώσεις στό κέντρο τῆς Ἀθήνας, ὡς συμβάν ὀχληρό καί βεβαίως καθόλου chic).

Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ πόλη δέν εἶναι ἄλλο ἀπό ἓνας χῶρος ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, οἱ κοινωνικές σχέσεις —σχέσεις συγγένειας, συναλλαγῆς, ἐξουσίας, ἐκπροσώπησης. Ἐτσι ἦταν πάντα. Ἀπλῶς τώρα μιά ὀρισμένη ἀντίληψη γιά τήν πόλη, ἀντίληψη πολιτική, ἐπιλέγει νά δώσει προτεραιότητα σέ ἓνα εἶδος σχέσεων: σέ αὐτές πού διαμεσολαβοῦνται ἀπό τό χρῆμα, πού ἐκτυλίσσονται στό αὐτιστικό ἔδαφος τῆς ἐξατομικευμένης, ἡδονιστικῆς κατανάλωσης. Ἐπιχειρώντας ταυτόχρονα νά ἐκτοπίσει στό περιθώριο τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος τό πολιτικό, δηλαδή τή σχέση ἀνάμεσα σέ πολίτες (καί ὄχι πελάτες).

Καί λέγοντας πολιτική σχέση δέν ἐννοῶ μόνο τίς διαδηλώσεις. Ἐννοῶ τό κοινό τῶν ἀνθρώπων, τό δημόσιο, πού κι αὐτό χρειάζεται χῶρο γιά νά ὑπάρξει, γιά νά συναντηθοῦν οἱ ἄνθρωποι, νά συζητήσουν, νά ἀγγίξουν καί νά δαγκώσουν —νά δοῦν ὅτι ὑπάρχουν πράγματα πέρα ἀπό τήν ἀτομική τους βιογραφία. Αὐτό τό κοινό εἶναι πού νοθεύεται μέ ἱλουστρασιόν μεθόδους, ἐνῶ οἱ ὑποψήφιοι δήμαρχοί μας κατά κανόνα δέ βγάζουν μιλιὰ (ὅπως σιῶπησε ὁ Ν. Κακλαμάνης γιά τήν ἰδιωτικοποίηση τοῦ Ζαπ-

πέιου —τυχαῖο τό παράδειγμα). Τόν κοινό χῶρο στερούμαστε λίγο λίγο, ἄν καί ὄχι ἀνεπαισθήτως, καί μαζί τήν ἐγγύτητα, τήν ἀνταλλαγή καί ἄλλα σπουδαῖα πράγματα. Ἡ ὑπεράσπιση καί ἡ διεκδίκηση ὅλων αὐτῶν ὄχι μόνο ἐπείγει ἀλλά θά ἔδινε, νομίζω, καί ἓνα οὐσιαστικό περιεχόμενο στήν ἔννοια τῆς αὐτοδιοίκησης.

Πρός ἀποφυγή παρεξηγήσεων, σπεύδω νά προσθέσω ὅτι καθόλου δέν ἀντιπαθῶ τά «τραπεζάκια ἔξω», κάθε ἄλλο μάλιστα, ἄλλωστε καί αὐτά τόποι συνάντησης εἶναι. Ἀρκεῖ νά μὴν κατακλύζουν τά πεζοδρόμια, τίς πλατεῖες καί τά πάρκα. Καί μέ τόν πρόσθετο ὄρο νά χαμηλώνουν τή μουσική, γιά νά μπορούμε νά μιλάμε κιόλας.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Περί τῶν εὐμετάβλητων «ἐθνικῶν» προσδιορισμῶν...

Στό ταραγμένο ἔτος 1945, λίγο μετά τή Βάρκιζα, ἀνάμεσα σέ ποικίλες ἀναφορές γιά ἐκταφέντα πτώματα, «θύματα τῶν ἐαμοκομμουνιστῶν», καί γιά ἐθνικές διεκδικήσεις πού ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νά περιλαμβάνουν καί «μίαν ἀποικίαν», ἡ ἀθηναϊκή ἐφημερίδα Ἐμπρός δημοσίευσε τήν ἀκόλουθη εἴδηση:

Ἐμπρός, 24 Ἀπριλίου 1945

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΝΑΧΩΡΟΥΝ ΕΣΠΕΥΣΜΕΝΩΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ἐπῆρχαν χθές τηλεγραφικαί πληροφορίες ἐκ Θεσσαλονίκης, καθ' ἃς ἀπό τινος χρόνου ἤρχισεν ἀθρόα μετανάστευσις ἐκ Δυτικῆς Θράκης τῶν αὐτόθι ἐγκατεστημένων Τούρκων. Αἱ πληροφορίες προσέθετον ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκποιοῦντες τάς περιουσίας των ἀναχωροῦν ἐσπευσμένως διά Τουρκίαν. Εἰς τά ἐλληνοτουρκικά σύνορα τούς παρέχεται πᾶσα δυνατή εὐκολία ἐκ μέρους τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν. Προσετίθετο ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀθρόας αὐτῆς μεταναστεύσεως παραμένουν ἄγνωστοι μέχρι τῆς στιγμῆς.

Οἱ «αὐτόθι ἐγκατεστημένοι Τοῦρκοι» δέν ἦταν παρά οἱ ὑπό τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης περιγραφέντες ὡς Μουσουλμάνοι ἢ, ἀλλιῶς πῶς, ἀπροσδιόριστοι Ὀθωμανοί, τῶν ὁποίων συνήθως ἢ προσφώνηση μέ τό «ἐθνικό» ὄνομα —Τοῦρκοι— ἰσοδυναμεῖ στά καθ'

ἡμᾶς μέ προδοσία τῶν ἡμέτερων ἐθνικῶν δικαίων καί ἀξιῶν. Πῶς λοιπόν μία καθόλα δεξιά καί ἐθνικόφρων ἐφημερίδα τούς καθόρισε ὡς Τούρκους καί ἐπιπλέον ἔκρινε σκόπιμο νά προσδιορίσει ὅτι ὡς τέτοιους τούς ὑποδέχονται οἱ πέραν τοῦ Ἑβρου ὁμοεθνεῖς τους; Γιά ὑπολογισμό ἐπρόκειτο ἢ γιά ἐθνικό ἀτόπημα;

Ἡ ἐκτροπή σχετιζόταν μᾶλλον μέ τή συγκυρία. Οἱ πληροφορίες ἤθελαν τούς μουσουλμάνους —Τούρκους— νά ἀναχωροῦν ἀπό τή Δυτική Θράκη, γεγονός ἀξιο νά ἐνθουσιάσει ὁποιοδήποτε ἐθνικόφρονα ἐκείνης ἢ ὁποιας ἄλλης ἐποχῆς. Στά πλαίσια τῆς ἐνίσχυσης αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης ἢ καλή ἐφημερίδα ἔκρινε σκόπιμο νά ἐνισχύσει «ἰδεολογικά» τή διακρινόμενη τάση καί νά διακηρύξει τήν ἐπάνοδο τῶν πραγμάτων στή φυσική τους τάξη: οἱ Τούρκοι πᾶνε στήν Τουρκία... Μία τάξη τόσο φυσική πού οἱ ὁμοεθνεῖς τους τούς ὑποδέχονται μέ εὐχαρίστηση ἀφήνοντας κατά μέρος καχυποψίες καί γκρίνιες!

Στήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους οἱ μειονοτικοί ἀποκτοῦν συνήθως «ἐθνική» ὀνομασία καί ἀνάλογο προσδιορισμό στίς ἐποχές ὅπου διαφαίνεται ἢ ὑλοποιεῖται ἢ «ἀποβολή» τους ἀπό τά ἐθνικά ἐδάφη, ὅταν ἐκδιώκονται ἢ φεύγουν δηλαδή... Στίς ὑπολοιπες, τίς «συνήθειες» καταστάσεις ἢ τυχόν ἀναφορά στά ἐθνικά χαρακτηριστικά τους συνιστᾶ ἀπλῶς ἔγκλημα! Ὁ ἐλληνικός ἐθνικισμός —καί ὄχι μόνο ὁ ἐλληνικός— μπορεῖ νά μὴν ἐπιδεικνύει λογικό εἰρμό στίς θεωρήσεις του, ὀφείλουμε ὅμως νά τοῦ ἀναγνωρίσουμε ὅτι διαθέτει τήν προσαρμοστικότητα τοῦ τύπου «ὁ σκοπός ἀγιάζει τά μέσα».

Ὅσο γιά τούς «ἄγνωστους» λόγους τῆς «ἀθρόας αὐτῆς μεταναστεύσεως», μποροῦμε, συνδυάζοντας ἄλλες πληροφορίες γιά τήν τότε συγκυρία, νά ἔχουμε ὀρισμένες ὑποψίες. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1945 στή θέση τῆς ἐξουσίας τῆς Ἀντίστασης, τοῦ ΕΑΜ, ἐγκαθίσταντο τά πιό ἀκραῖα ἐθνικιστικά καί ἀντικομμουνιστικά στοιχεῖα τά ὅποια θεωροῦσαν βασικό καθῆκον τήν ἐκκαθάριση τῆς χώρας ἀπό κάθε «ἀντεθνικό» στοιχεῖο — μέ τήν πιό εὐρεία καί εὐμετάβλητη σημασία τοῦ ὄρου. Οἱ μειονότητες ἀνῆκαν σέ αὐτήν τήν κατηγορία τῶν «ἐκκαθαριστέων» πολιτῶν, ἰδιαίτερα ὅσες ἀπό αὐτές βρίσκονταν σέ «εὐαίσθητες» παραμεθόριες περιοχές. Τό ἔργο τῶν ἐθνικιστικῶν ὁμάδων συνέδραμε —καί ἐπισημοποίησε— ἡ Ἐθνοφυλακή ἢ ὁποία, ἐκκινώντας ἀπό τήν Ἀθήνα, καταλάμβανε τό πάλαι ποτέ «κράτος τοῦ ΕΑΜ» μέ τόν ἴδιο ζῆλο πού ἐπέδειξαν κάποτε οἱ στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ-βασιλιᾶ ὅταν ἐδιωχναν μουσουλμάνους καί Ἑβραίους ἀπό τήν Ἰσπανία. Ζῆλος πού πολλαπλασιαζόταν στή μεταφορά του πλησίον τῶν συνόρων... Γιά αὐτούς μᾶλλον τούς λόγους ἀκόμα καί οἱ πιό ψύχραιμοι «μειονοτικοί» ἐξέταζαν —ὅταν μποροῦσαν— τή λύση τῆς φυγῆς ὡς τρόπο ἐπιβίωσης. Σέ τελευταία ἀνάλυση οἱ τότε πολυδιαφημιζόμενες «ἐθνικαῖ διεκδικήσεις» τῆς Ἀθήνας πρόβλεπαν τή στρατιωτική κατοχή καί ἀργότερα ἴσως τήν προσάρτηση ὁλόκληρης τῆς νότιας Βουλγαρίας (ἀπό ἕναν ἐλληνικό στρατό πού θά ὀπλιζόταν ἀπό τά

«ὄπλα τῶν Γερμανῶν τῆς Κρήτης»), δηλαδή τῆς περιοχῆς ὅπου περίσσευε τό μουσουλμανικό στοιχείο στή γείτονα χώρα. Ὑπῆρχαν λοιπόν βάσιμοι λόγοι νά ὑποθέσει κανείς ὅτι θά ἄνοιγαν ἐπώδυνα κεφάλαια στήν εὐρύτερη περιοχή, εἰδικά στίς σχέσεις Ἑλλήνων καί μουσουλμάνων.

Τόσοι πολλοί λόγοι καί νά εἶναι «ἄγνωστοι» στόν ἔρημο ἐθνικό συντάκτη τοῦ Ἐμπρός!

Γιώργος Μαργαρίτης

Περί τῶν 12 μιλίων

Στίς οἰκονομικές σελίδες τῆς Καθημερινῆς τῆς Κυριακῆς, στίς 11 Ἰουνίου 2006, ὁ ἀρθρογράφος κ. Σταμπόλης σέ ἄρθρο μέ τίτλο «Ὁ ἀναξιοποίητος πετρελαϊκός πλοῦτος τοῦ Αἰγαίου», παρέθετε τόν ἀκόλουθο πίνακα.

Συγκριτικός πίνακας μεταξύ χωρική θάλασσα 6 καί 12 ναυτικῶν μιλίων			
Μέ χωρική θάλασσα	Ἑλληνική	Τουρκική	Ἐναπομένουσα
6 ναυτ. Μιλίων ποσοστό	77.500 τ.χ.* 41,7%	15.400 τ.χ. 8,3%	92.600 τ.χ. 50%
12 ναυτ. Μιλίων ποσοστό	130.500 τ.χ. 70,35%	17.200 τ.χ. 9,2%	37.800 τ.χ. 20,38%

* Ὅπου τ.χ. τετραγωνικά χιλιόμετρα

Στόν πίνακα αὐτό ὅπου προφανῶς τά νησιά τοῦ Αἰγαίου (μέχρι ποιό μέγεθος καί μέ βάση ποιό γενικό κριτήριο) διατηροῦν τό δικαίωμά τους νά ἔχουν ἰσότιμη μέ τίς ἠπειρωτικές ἀκτές αἰγιαλίτιδα ζώνη καί ἐθνικά χωρικά ὕδατα, ἀποτυπώνεται μέ τόν πλέον σαφή τρόπο τό διακύβευμα στήν ἐπέκταση τῶν ἐλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων ἀπό τά ἔξι στά δώδεκα μίλια. Μέ αὐτή τήν κίνηση ἡ Ἑλλάδα θά πρόσθετε 53.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα στήν ἐθνική της ἐπικράτεια καί θά ἔφθανε νά κυριαρχεῖ στά 70% τῆς συνολικῆς ἐπιφάνειας τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ἀντίθετα ἡ Τουρκία, ἐξαιτίας τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῶν νησιῶν, δέν θά μπορούσε νά προσθέσει μέ μία τέτοια κίνηση παρά μόνο 1.800 τετραγωνικά χιλιόμετρα στήν ἐπιφάνειά της καί θά κυριαρχοῦσε σέ λιγότερο ἀπό 10% τῆς συνολικῆς ἐπιφάνειας τοῦ Αἰγαίου.

Ἐξυπακούεται ὅτι μετά τήν ἐπέκταση τῶν ἐλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων στά δώδεκα

μίλια, ἢ προσφυγή στό Διεθνές Δικαστήριο τῆς Χάγης δέν θά ἔχει πλέον νόημα καθώς τό ὑπολοιπόμενο γιά διακανονισμό τμήμα τοῦ Αἰγαίου θά ἔχει περιοριστεῖ στό 20% τῆς ἐπιφάνειάς του (ἀπό τό 50% πού εἶναι σήμερα μέ τό ὑπάρχον καθεστώς) καί θά ἀφορᾷ τίς πλέον ἀδιάφορες περιοχές του (μεγάλα βάθη).

Ἄξιζει νά συνυπολογίσουμε καί κάτι ἄλλο. Αὐτή τή στιγμή πρός τίς ἀκτές καί τή θάλασσα τοῦ Αἰγαίου προσανατολίζονται τά συμφέροντα (οἰκονομικά πρωτίστως ἀλλά ὄχι μόνο) ἔντεκα ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων (συνυπολογιζομένων καί ὄσων κατοικοῦν στήν Ἡπειρο, στά Ἴόνια ἢ στήν Πάτρα...) ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τά συμφέροντα τριάντα ὡς σαράντα ἑκατομμυρίων Τούρκων (ἐδῶ κάνουμε τήν ἀναγκαία ἀφαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολίας). Ἡ ἀνάπτυξη δέ τῆς τουρκικῆς οἰκονομίας καί κοινωνίας —πού ἐπικεντρώνεται κυρίως στίς δυτικές ἀκτές της καί τά Στενά— καθιστᾷ ὀλοένα καί πιό κρίσιμη τή σημασία τῶν θαλάσσιων δρόμων τοῦ Αἰγαίου γιά τοὺς γείτονες.

Ἄν ἀφήσουμε στήν ἄκρη τά δικονομικά καί διπλωματικά «ἐθνικά» ἐπιχειρήματα, καθώς καί τίς καταγγελίες περί casus belli κ.λπ., καί προστρέξουμε στή κοινή λογική, εἶναι μᾶλλον προφανῆ τά προβλήματα πού δημιουργεῖ ἡ ἐπέκταση τῶν ἑλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων στά δώδεκα ναυτικά μίλια (22 περίπου χιλιόμετρα γιά νά ξέ-ρουμε γιά τί μιλάμε). Ἀτυχῶς, ἐκτός ἀπό τά συμφέροντα τοῦ δικοῦ μας ἔθνους, συμβαίνει νά ἔχουν δικαιώματα καί τά ἄλλα ἔθνη — ἀκόμα πιό δυστυχῶς καί τά γειτο-νικά. Ἡ δέ ἐπίμονη ἀντιμετώπιση τῆς Τουρκίας ὡς κράτους β' διαλογῆς καί «ὑπό προθεσμία» μέ ἐπικείμενη τή διάλυσή της ἀπό τά ἀποσχιστικά κινήματα τῶν Κούρ-δων, τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων (!) καί τῶν κρυπτοχριστιανῶν (!!!), δημιουργεῖ μία φα-ντασιακή καί ὀπωσδήποτε παραπλανητική εἰκόνα γιά τή γείτονα χώρα, εἰκόνα πού τροφοδοτεῖ ἐπικίνδυνα καί τήν ἑλληνική πολιτική. Ὑπάρχουν —σέ ὅλα τά κόμματα, συμπεριλαμβανομένων καί ἐκείνων τῆς ἀριστερᾶς— πολιτικοί πού θεωροῦν ὅτι ἡ μο-νομερῆς ἐπέκταση τῶν ἑλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων στά δώδεκα μίλια (τώρα πού ἡ Τουρκία εἶναι δέσμια τῶν ἐνταξιακῶν διαπραγματεύσεων καί δέν μπορεῖ (;) νά ἀντι-δράσει δυναμικά) θά συνεισφέρει στή γιγάντωση τῶν προβλημάτων τῆς Τουρκίας, ἐπι-ταχύνοντας τίς ἐκεῖ σοβοῦσες κρίσεις καί ξαναγυρίζοντας τό ἡμερολόγιο τῆς ἱστορίας στά 1918-1919, τότε πού μοιραζόταν ἐλεύθερα καί ἀπλόχερα σέ κάθε ἐνδιαφερόμενο ἢ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία. Τόσο ἀπλά ὡς διά μαγείας.

Γιῶργος Μαργαρίτης

Οἱ γνωστοί ἄγνωστοι

Ὅπως κάθε χρόνο, ἔτσι καί φέτος, πολὺς λόγος ἔγινε γιά τοὺς ἀναρχικούς, ἢ κατὰ τήν τρέχουσα ὀρολογία «μπαχαλάκηδες». Χαρακτηρισμός μᾶλλον προσβλητι-

κός, πού χρησιμοποιεῖται ἀπό ὅλους τούς πάσης φύσεως ἀριστερούς ἐν Ἑλλάδι — ἀλλά πού, ὅπως φαίνεται, δέν προκαλεῖ ἐφίδρωση στό αὐτί τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἔτσι κι ἀλλιῶς, ὁ ἀναρχικός καί ἀριστερός χῶρος δέν συνομιλοῦν. Μπορεῖ νά εἴμαστε συμπότες, συν-λουόμενοι, ἀρνητές στράτευσης, μάρτυρες ὑπεράσπισης στά δικαστήρια, ἀλλά τίς πολιτικές μας ἀτζέντες δέν τίς ἀνοίγουμε, δέν ἀνταλλάσσουμε γνώμη γιά αὐτές, δέν παίρνουμε, δέν δίνουμε.

Κατά κανόνα γιὰτί ὑπάρχουν καί ἐξαιρετικές περιστάσεις πού γκρεμίζονται κάτι φοῦρνοι, γιά νά τούς ξαναχτίσουμε γρήγορα μέ πέτρες καί νά πιάσει ὁ καθένας τή δουλειά του. Μία τέτοια περίσταση εἶχε ἔρθει λίγο πρὶν καί μετὰ τή διεθνή διαδήλωση στή Θεσσαλονίκη. Ὅχι τυχαῖα: εἶχε προηγηθεῖ τό πρῶτο μάθημα «εὐρωπαϊκῶν προδιαγραφῶν» τῆς Πράγας, ὅπου εἶχαν συγκροτηθεῖ συνειδητά, καί ἐν γνώσει ὅλων τῶν πλευρῶν, τρία διακριτά μπλόκ βάσει τῆς λογικῆς «καί μαζί καί χώρια», δηλαδή κατεβαίνουμε ὅλοι μαζί, ἀλλά ἐπειδή ἐπιλέγουμε διαφορετικές μεθόδους σύγκρουσης, κάνουμε τέτοια γεωγραφική κατανομή πού νά μποροῦν ὅλοι μὲν νά ἐκφραστοῦν, ὄχι ὅμως εἰς βάρος καί μέ τίς πλάτες τῶν ἄλλων. Καί βέβαια ἀναλαμβάνουν ὅλοι τίς εὐθύνες τους γιά αὐτά πού ἔκαναν ἢ πού δέν ἔκαναν. Ἡ πολυσυλλεκτικότητα τοῦ ἀντιπαγκοσμιοποιητικοῦ κινήματος καί ἐπέτρεπε καί ἐπέβαλλε τέτοιου εἴδους λύσεις. Ἐκ τῶν ὑστέρων, θά πρέπει νά παραδεχτοῦμε ὅτι λειτούργησαν θετικά σέ πολλαπλά ἐπίπεδα: δέν ἦταν μόνο ὅτι, ἐπιτέλους, μποροῦσε κάθε μερίδα τῆς Ἀριστερᾶς νά ἀναμετρηθεῖ μέ τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν τακτικῶν της, ἦταν ὅτι ἄρχισε νά ἀναγνωρίζεται τήν ἀξία καί ἄλλων πρακτικῶν (ἀλλά καί νά ἀποκτᾶ νέες ιδεοληψίες: ὅροι ὅπως «συγκρουσιακός» καί «ρίζοσπαστικός» ἔκτοτε συνοδεύουν ἀπαραιτήτως ποικίλες κοινότυπες καί μὴ δράσεις).

Ἐπί τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, λοιπόν, ὑπῆρχαν στοιχειώδεις διαύλοι ἐπικοινωνίας ἀριστερῶν καί ἀναρχικῶν: «πού θά πᾶτε ἐσεῖς, νά μὴν ἔρθουμε ἐμεῖς», «προχωρᾶμε ἐμεῖς πρῶτοι, ἀκολουθεῖται ἐσεῖς μετὰ» καί ἄλλες παρόμοιες ἀδρότητες, τίς ὅποιες δέν πρέπει νά προσπερνᾶμε ψηλομύτικα. Ἦταν ἀπό τίς σπάνιες φορές πού οἱ ἀναρχικοί ἔδειχναν νά ἀναγνωρίζουν συμμάχους στόν ἀγῶνα τους καί ὄχι μόνο πράκτορες τοῦ συστήματος. Εἶχε συγκροτηθεῖ μάλιστα τό περίφημο «Black Block», πού σέ ἀρκετές εὐρωπαϊκές χῶρες εἶχε πάρει τόν χαρακτήρα διακριτῆς, συγκροτημένης καί πολιτικοποιημένης συνιστώσας. Στήν Ἑλλάδα, βέβαια, δέν εἶχε μεγάλη τύχη, καθὼς ἦταν λίγοι αὐτοί πού τό πῆραν στά σοβαρά. Δέν ὑπῆρχαν ἄλλωστε καί ἱστορικά παραδείγματα σοβαροῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ στή χώρα μας ἢ ἀναρχικοῦ κινήματος, ὅπως στήν Ἰσπανία γιά παράδειγμα. Ἔτσι, εἶδαμε μόνο μία ἢ δύο φορές νά κατεβαίνουν οἱ ἀναρχικοί en block καί χωρίς κουκουλες. (Ξέρω πολλούς ἀριστερούς πού σίγουρα ζήλησαν τήν ὄνειρεμένη περιφρούρηση μέ καθρόνια πού ἐφάρμοσαν οἱ ἀναρχικοί — κουνούπι δέν πέρναγε, οὔτε λόγος γιά διαδηλωτὴ πού δέν εἶχε «μαυροφορεμένο» μπατζανάκη).

Κάπου ἐδῶ τελειώνουν οἱ διακοπές, τὰ κεφάλια μέσα. Ἄρχισε νά βρέχει καί πάλι πέτρες (πού ἀντί γιά μπάτσους πετύχαιναν διαδηλωτές, βλέπε Σούδα) καί γενικῶς ξαναπήραμε παλιά γνώριμα μονοπάτια. Οἱ ἀριστεροί ἄρχισαν νά ἀπειλοῦν καί πάλι ὅτι θά δεῖρουν τούς μπάχαλους (γιά ἑκατομμυριοστή φορά)· ὄχι ὅτι σταμάτησαν ποτέ, ἀλλά στήν πρότερη κατάσταση ὑπῆρχε σοβαρός ἀντίλογος: ἡ ἐπιθετικότητα δέν θά βοηθοῦσε καθόλου ὅσους «ἀπό τά μέσα» προσπαθοῦσαν νά ἐμφυσήσουν τήν ἰδέα τῆς δημιουργικῆς διαλεκτικῆς στόν ἀναρχικό χῶρο. Τελοσπάντων, ἐγώ προσωπικά εἶχα ἐλπίδες ὅτι σέ κάποιο βαθμό θά πετύχαιναν νά ἀλλάξουν ὀρισμένα πράγματα. Γράψτε λάθος.

Τό τελευταῖο διάστημα, ὡστόσο, αἰσθησή μου εἶναι ὅτι ἡ κατάσταση ἔχει ἐκτροχιαστεῖ. Ἡ μήπως, στήν πραγματικότητα, συντελεῖται σταδιακά μιά διαδικασία ἀλλαγῆς στή φυσιογνωμία τοῦ ἀναρχικοῦ χώρου; Ποιός δέν ξέρει πλέον ὅτι στή χώρα μας ἀναρχικοί καί χούλιγκαν εἶναι σέ μεγάλο βαθμό τό ἴδιο καί τό αὐτό. Τό ἀδιάκριτο σπάσιμο τραπεζῶν, παπουτσάδικων καί βιβλιοπωλείων, τό πλιάτσικο, «τό πέσιμο» σέ στέκια φίλα προσκείμενα (ὅπως εἶναι τό Δίκτυο Προσφύγων καί Μεταναστῶν), ἡ βία στά γήπεδα εἶναι φαινόμενα πού συνιστοῦν πλέον ὅλο καί συχνότερα τό πλαίσιο δράσης τῶν ἐπονομαζόμενων ἀναρχικῶν. Ἐχω πολλά χρόνια νά δῶ ἀναρχικούς νά τά βάζουν μέ ἀσφαλίτες. (Γιατί ἄλλωστε; Καί αὐτοί πέτρες καί μολότωφ πετᾶνε). Καί κράτησα μιά ξεχωριστή σημείωση ὅταν ἄκουσα κάποια στιγμή ὅτι συνέλαβαν μαθητές πού, μετά βίας, ἦταν δεύτερη γενιά μεταναστῶν.

Μέ δυό λόγια, συνολικά ἡ εἰκόνα πού βγαίνει πρὸς τά ἔξω εἶναι ὅτι συγκροτεῖται ἕνα συνονθύλευμα ἀπό νέους πού τά βάζει, ἀντανακλαστικά σχεδόν, μέ τούς πάντες, μέ τόν τρόπο πού παντοῦ στόν κόσμο ἐκφράζουν τήν ἀπόγνωσή τους ὅσοι εἶναι στό περιθώριο. Ἀναρωτιέμαι ἂν συνεχίζεται ἡ παράδοση πού ἤθελε πολλά ἀναρχόπουλα νά προέρχονται ἀπό μεσοαστικές (καί βάλε) οἰκογένειες καί νά ἔχουν τό προφίλ διανοούμενου νέου πού ἔχει ἰδεολογικοποιήσει τίς ἐπιθέσεις μέ μολότωφ. Ἡ μήπως ὀλοένα τή θέση τους παίρνουν νέοι ἀπό χαμηλά κοινωνικά στρώματα, μέ κάρτα ἐλεύθερης εἰσόδου στήν ἀνεργία καί τό περιθώριο, καί πού ἡ συγκυρία τό ἔφερε καί βρέθηκαν σέ ἀναρχική ὁμάδα, ἀλλά θά μπορούσαν κάλλιστα νά μεταπηδήσουν στή Θύρα 13; Ἀναρωτιέμαι, ἐπίσης, ἂν ἦταν πάντα ἔτσι, καί ἀπλά δέν τό εἶχαμε συνειδητοποιήσει. Ἐμένα ἀπάντηση δέν μοῦ βρίσκεται εὐκαιρή. Καί ἀπ' ὅ,τι βλέπω δέν ὑπάρχουν καί πολλοί πού νά ἐνδιαφέρονται νά διερευνήσουν σέ βάθος τό ζήτημα. Μπορεῖ καί νά ἔχουν δίκιο: μπορεῖ οἱ λεγόμενοι ἀναρχικοί νά εἶναι ἀπλῶς καλοζωισμένοι ἀνεγκέφαλοι μέ μπακουινικές ἀνησυχίες πού βλέπουν τήν κοινωνία ὡς προέκταση τῆς μαμάς τους πού τούς τή σπάει. Κάποτε τό πιστευα, σήμερα λιγότερο.

Δέν διάγουμε τή ρομαντική ἐποχή τῶν μεγάλων οὐτοπιῶν. Ἄν στίς μέρες μας οἱ

ἄριστερές θεωρίες ἀφοροῦν λίγους, ἡ θεωρητικὴ ἀναρχία δὲν ἀφορᾷ κανένα, ἢ σχεδὸν κανένα. Κανείς δὲν τσακώνεται δημοσίως γιὰ τὴ σωστὴ ἐρμηνεία τῶν ἀναρχικῶν γραφῶν. Καί κανείς δὲν ἀναγνωρίζει τὴ συμβολὴ τῆς ἀναρχικῆς παράδοσης στὴν υιοθέτηση πῶς ἀμεσοδημοκρατικῶν μεθόδων στό ἐσωτερικό τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων. Ξεχάσαμε, ἐπίσης, ὅτι τὰ πῶς ὠραῖα, σουρεαλιστικά καί ἀντισυμβατικά συνθήματα γράφτηκαν στοὺς τοίχους ἀπὸ ἀναρχικούς. (Ἀπὸ τὰ καλύτερα πού ἐντόπισα τελευταῖα στὰ Ἐξάρχεια: «Βερέμης σημαίνει κακεντρεχῆς» καί «Ὅ,τι ἔχουμε πεῖ ὡς τώρα ἰσχύει», καί ἀπὸ κάτω ἡ ὑπογραφή «Α» τῶν ἀναρχικῶν.)

Ἄλλὰ εἶναι οἱ ἴδιοι πού δὲν ἀφήνουν κανένα περιθώριο προσέγγισης, εἶναι οἱ ἴδιοι πού ἐπέλεξαν νὰ μετατραποῦν σέ σχέτα (ἢ καλύτερα, σέ πολλές σχέτες). Ἀκόμα καί στὰ νέα στέκια πού ἀνοίγουν τελευταίως πολιτικοποιημένες ἀναρχικὲς ὁμάδες στὰ Ἐξάρχεια, δὲν πηγαίνουν ἀριστεροί, παρόλο πού ἐνίοτε φαίνεται νὰ διοργανώνονται ἐκεῖ ἐνδιαφέροντα πράγματα. Καί αὐτό γιατί ἡ συντροφικότητα δὲν εἶναι κάτι πού ὑπάρχει γενικῶς καί ἀορίστως, ἔτσι γιατί ὅλοι δηλώνουμε ἀντικαπιταλιστές. Ἀρχὴ τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς ἦταν νὰ μὴν κλείνει τίς ἀλυσίδες στίς πορεῖες, ἂν αὐτὸ σήμαινε ὅτι ἄφηνε τοὺς ἀναρχικούς στό ἔλεος τῶν μπάτσων, πολλῶ μᾶλλον στοὺς ἀνθρωποφάγους Ἐκαμίτες. Τό θέαμα τό ζήσαμε παλιότερα, ὅταν ἡ ΚΝΕ σφράγισε τό μπλόκ της, καί ἀκολούθησε ἓνα ἀναρχο-μάζωμα ἄνευ προηγούμενου. Ἄσχημο θέαμα, μέ ἄσχημα παρεπόμενα στὴ ζωὴ ἀρκετῶν νέων. Στὴν οὐσία, ὅμως, οἱ ὄροι ἔχουν ἀντιστραφεῖ: σήμερα ἂν κάποιος «δίνουν» στοὺς μπάτσους διαδηλωτές χωρὶς δευτέρη σκέψη, αὐτοὶ εἶναι οἱ μπαχαλάκηδες πού παρεισφρέουν στίς πορεῖες, πετοῦν μολότωφ, καί δίνουν τό πρόσχημα στὴν ἀστυνομία νὰ πνίξει στὰ δακρυγόνα τοὺς πάντες καί νὰ συλλάβει ὅποιον βρεῖ μπροστά της. Καί ἀφοῦ καμία ἀναρχικὴ ὁμάδα δὲν τοὺς καταγγέλλει ἢ δὲν τοὺς περιθωριοποιεῖ, θά ἔρθει ἡ στιγμή πού οἱ διαδηλωτές θά τό κάνουν μόνοι τους. Καί θά τό κάνουν, ὅταν ἀποφασίσουν ὅτι εἶναι ἡ σειρά τους νὰ καταλάβουν τό Πολυτεχνεῖο καί δὲν θά θέλουν κανείς καί γιὰ κανένα λόγο νὰ τοὺς ὑποχρεώσει νὰ βγοῦν πρὶν τὴν ὥρα τους...

Ἀπαραίτητη ὑποσημείωση: Λευτεριά στοὺς τρεῖς πού πᾶνε μέσα μέ τὸν ἀντιτρομοκρατικὸ νόμο γιατί τσίμπησαν, λένε, δυὸ ἀσπίδες καί κάτι ἄλλα ἀξεσουάρ τῆς ἐλληνικῆς ἀστυνομίας.

Ἰουλία Σκουνάκη

ΓΙΑ ΤΗ ΒΑΡΥΝΟΥΣΑ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ «10»

του Άγγελου Έλεφάντη

Γιά τό «10» θά γράψω, ἄλλη μιά φορά, γιατί εἶχα ξαναγράψει ὅταν ἀναγγέλθηκε ἀπο τήν κα ὑπουργό Παιδείας ὅτι ἀπό φέτος, γιά νά περάσει κάποιος στά ΑΕΙ ἢ ΤΕΙ, πρέπει ὅπωςδήποτε νά συγκεντρώνει ὡς κατώτατο ὄριο βαθμολογίας στίς Γενικές Ἐξετάσεις μέσο ὄρο «10». Πετυχαίνει δηλαδή στίς ἐξετάσεις ὁ ὑποψήφιος πού βαθμολογεῖται τουλάχιστον μέ 10. Ἀπό κει καί πέρα οἱ βαθμοί ἀπό τό 10 ἕως τό 20 εἶν' αὐτοί πού ἀποφασίζουν σέ ποιό πανεπιστημιακό τμήμα ἢ τμήμα τῶν ΤΕΙ θά πάει ἀνάλογα μέ τόν βαθμό του καί μέ τή διαμόρφωση τῶν βάσεων. Ἡ ἀλλαγὴ πού φέρνει (ἂν τελικῶς διατηρηθεῖ) ἡ νέα ρύθμιση τοῦ «10» μετατρέπει τό σύστημα πρόσβασης στά ΑΕΙ-ΤΕΙ σέ ἐξετάσεις, ἐνῶ ὡς τώρα ἦταν διαγωνισμός. Ἡ διαφορὰ εἶναι τεράστια.

Οἱ ἐξετάσεις

Μέ τό σύστημα τῶν ἐξετάσεων σέ συνδυασμό μέ τόν περιορισμένο ἀριθμό εισακτέων ἀνά τμήμα εἰσάγονται ἐκεῖνοι πού ὅπωςδήποτε πέρασαν τή βάση τοῦ «10» ὡς μέσο ὄρο βαθμολογίας καί δεύτερον, μέχρι συμπλήρωσης τοῦ ἀριθμοῦ εισακτέων στό συγκεκριμένο τμήμα οἱ πῶτοι κατ' αὐξοῦντα ἀριθμό βαθμολογίας. Ἐνα παράδειγμα πού δείχνει καθαρά τόν τεχνικό μηχανισμό τοῦ συστήματος. Σέ ἕνα τμήμα, π.χ. στήν Ἰατρική Ἀθηνῶν, ὁ ἀριθμός τῶν εισακτέων εἶναι, γιά παράδειγμα, 100. Ἐπιλέγονται οἱ 100 πῶτοι. Ἄν στό συγκεκριμένο τμήμα οἱ 100 πῶτοι ἔχουν πετύχει μέσο ὄρο βαθμολογίας ἀπό 20 ἕως 18,7 εἰσάγονται μόνον αὐτοί. Ὅσοι βαθμολογήθηκαν μέ 18,6 καί κάτω ἔχουν «ἀποτύχει». Καί ἐπειδή στά τμήματα ὑψηλῆς ζήτησης ὑπάρχουν πολλοί πού ἔχουν ὑψηλή βαθμολογία, οἱ βάσεις στά τμήματα αὐτά ὄλο καί ἀνεβαίνουν. Ἐνίοτε, ἀκόμη καί ὁ μέσος ὄρος 19 δέν εἶναι ἀρκετός γιά τήν εἰσαγωγή στίς σχολές ὑψηλῆς ζήτησης. Κατά συνέπεια ὁ ὑποψήφιος θά περάσει σέ ἐκεῖνο τό τμήμα πού ἔχει σημειώσει στό σχετικό μηχανογραφικό τοῦ ὁποῦ ἢ βάση ἀντιστοιχεῖ στή βαθμολογία του. Ἐτσι, ξεκινᾷ ἀπό πολύ ψηλά γιά νά καταλήξει σέ ΑΕΙ ἢ ΤΕΙ πού ὁ τελευταῖος βαθμός εἰσαγωγῆς εἶναι τό «10». Ὅχι ὅμως κάτω ἀπό τή βάση τοῦ 10. Αὐτά γιά τό καινούργιο σύστημα, πού, ἐπαναλαμβάνω στηρίζεται στήν ἔννοια ἐξετάσεις σέ συνδυασμό μέ ἕνα ὀρισμένο *numerus clausus* ἀνά τμήμα. Νά σημειωθεῖ ὅτι τά πανεπιστήμια ἔχουν ἐξαντλήσει τόν ἀριθμό φοιτητῶν πού, ἀνάλογα μέ τό διδακτικό προσωπικό γιά τή γενικότερη ὑποδομή τους, μποροῦν νά ἐκπαιδεύουν. Καί αὐ-

τός ὁ πληθωρισμός φοιτητῶν εἶναι ἕνα ἀπό τά σοβαρότερα προβλήματα τῶν πανεπιστημίων.

Ὁ διαγωνισμός

Λίγα λόγια γιά τό σύστημα «διαγωνισμός». Ἐδῶ δέν ὑπάρχει καμία βάση. Σέ κάθε τμήμα ὑπάρχει ὁ συγκεκριμένος ἀριθμός εισακτέων εἰσάγονται σ' αὐτό οἱ πῶτοι κατ' αὐξοῦντα ἀριθμό βαθμολογίας, ἔστω καί ἂν, βαθμολογήθηκαν κάτω ἀπό τή βάση. Θεωρητικά ὄλοι οἱ εἰσαγόμενοι μπορεῖ νά ἔχουν βαθμολογηθεῖ, σέ ἕνα ἢ καί σέ ὄλα τά μαθήματα, μέ βαθμό κάτω ἀπό τό 10. Αὐτό τό θεωρητικό ἐνδεχόμενο ἐπαληθεύτηκε καί φέτος μέ τρόπο δραματικό. Οἱ φεινές βαθμολογίες ἔδειξαν ὅτι 36.000 ἕως 38.000 ὑποψήφιοι βαθμολογήθηκαν, σέ ἕνα ἢ περισσότερα μαθήματα, μέ βαθμό κάτω ἀπό 10. Καί ἐκεῖνα τά τμήματα πού ὑπέστησαν τό μεγαλύτερο πλήγμα ἦταν, κυρίως, τά περιφερειακά ΤΕΙ στά ὁποῖα πάνω ἀπό 12.000 ὑποψήφιοι βαθμολογήθηκαν κάτω ἀπό τή βάση κι ἔτσι οἱ ἀντίστοιχες θέσεις μένου ἀδιάθετες, μέ ἀποτέλεσμα στά τμήματα αὐτά νά μειωθεῖ πολύ ὁ φοιτητικός πληθυσμός. Σημειωτέον ὅτι τό ἴδιο συνέβη καί σέ πανεπιστημιακά τμήματα, ὅπως ὄλα τά ξενόγλωσσα φιλολογικά τμήματα μέ μόνη ἐξαιρέση τά τμήματα τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας πού στάθηκαν σέ σχετικά ὑψηλό ποσοστό ἐπιτυχίας (περί τό 14).

Οἱ ἀντιδράσεις

Ὁ μαζικός ἀποκλεισμός τόσο πολλῶν φοιτητῶν ἀπό τήν ἐπιτυχία ἐξαιτίας τοῦ «10» καί ὁ ἀπορφανισμός, ἰδιαίτερα τῶν ΤΕΙ, προκάλεσαν θύελλα ἀντιδράσεων. Κάθε μέρα βλέπουν τό φῶς δημοσιεύματα, ἀνακοινώσεις κομμάτων τῆς ἀντιπολίτευσης, συνδικάτων, ὀργανώσεων πού ζητοῦν τήν ἄρση τοῦ μέτρου. Στίς ἀντιδράσεις αὐτές προστέθηκαν καί οἱ ἀρχές τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης καί παράγοντες τοπικοί πού θεωροῦν ὅτι ἐξαιτίας τοῦ μέτρου πλήττονται οἱ τοπικές κοινωνίες, ὑποβαθμίζονται οἱ περιφέρειες, καταρρακώνονται οἱ οἰκονομίες, ὑποβαθμίζεται ἡ πολιτιστική ζωή στήν ἀνάπτυξη τῆς ὁποίας εἶχαν συμβάλει σημαντικά τά περιφερειακά πανεπιστήμια καί τά ΤΕΙ. Ὑποστηρίχθηκε ἀκόμη ὅτι ἡ βάση τοῦ 10 συνάδει πλήρως μέ τήν ἀναθεώρηση τοῦ ἀρθροῦ 16 τοῦ Συντάγματος καθ' ὅσον ὄλοι ὅσοι ἀποτυγχάνουν ἀπό τά ΤΕΙ θά μποροῦν νά βροῦν μιά θέση στά ἰδιωτικά Πανεπιστήμια ἐνῶ τώρα θά φεύγουν γιά τά Πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερι-

κοῦ. Τέλος, καί σέ κάθε περίπτωση, τονίζεται ὅτι ἡ βάση πλήττει τούς νέους τούς προερχόμενους ἀπό τίς κατώτερες κοινωνικές τάξεις ἀπό τούς ὁποίους στερεῖ τό δικαίωμα στή μόρφωση.

Ὅσον ἀφορᾷ τήν κυρία Γιαννάκου μπροστά στό ὀδυνηρό φαινόμενο μᾶς τόσο μαζικῆς ἀποτυχίας καί τοῦ ἀποφραγισμοῦ τῶν ΤΕΙ, τό μόνο πού «σκέφθηκε» νά πει ἦταν ὅτι δέν εἶναι ὅλοι οἱ μαθητές ἱκανοί (ἐκ φύσεως;) νά περάσουν στήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Ἡ ἀποτυχία γι' αὐτήν δέν ἔχει κοινωνικούς καί μορφωτικούς προσδιορισμούς, εἶναι ζήτημα ἔλλειψης ταλέντου.

Θά προσπαθῶ νά πραγματευθῶ τό ζήτημα ἀνακεφαλαιώνοντας κατά κάποιον τρόπο ἀπόψεις καί θέσεις πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ στίς γραμμές τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς τά τελευταῖα 30 χρόνια. Νά σημειώσω, ἐπίσης, ὅτι παρόμοιες ἀπόψεις εἶχαν ὑποστηρίξει καί πολλοί ἐκπαιδευτικοί ὄλων τῶν βαθμίδων καί ἱκανός ἀριθμός μελετητῶν. Ἡ κατάσταση τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαίδευσης ἦταν τέτοια ὅλα αὐτά τά χρόνια πού ὑποχρέωνε συνεχῶς, παράλληλα μέ τά ἀλλεπάλληλα μεταρρυθμιστικά μέτρα πού δέν κατάφεραν ποτέ νά βελτιώσουν τήν κατάσταση, νά ἀναπτύσσεται καί ἡ κριτική σκέψη ἄν καί ἐν πολλοῖς δέν ἦταν παρά φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Σέ γενικές γραμμές οἱ μεταρρυθμίσεις ἔρχονταν ἀπό τά πάνω μέ ἕνα ξερό «ἀποφασίζομεν καί διατάσσομεν» χωρίς κανένα διάλογο μέ τήν κοινωνία, καί κυρίως χωρίς καμιά διαβούλευση μέ τόν ἐκπαιδευτικό κόσμο. Γιά παράδειγμα ἡ περιδότηση μεταρρυθμῶν τοῦ Ἀρσένη (1996) δημοσιεύτηκε, εἰσήχθη ἐν τάχει κατακαλόκαιρο στό τμήμα διακοπῶν τῆς Βουλῆς, ψηφίστηκε καί ἔπρεπε νά μπει σέ ἐφαρμογή τήν 1η Σεπτεμβρίου πού ἀνοίγουν τά σχολεῖα. Δημοκρατικότητα. Ὁ ἐπόμενος ὑπουργός τοῦ ΠΑΣΟΚ Πέτρος Εὐθυμίου προσπάθησε νά μπάλώσει τά πράγματα μέ διάφορα μεταρρυθμιστικά μέτρα πού δέν ἔλυσαν κανένα πρόβλημα ὥσπου ἦλθε στά πράγματα ἡ κα Γιαννάκου τῆς Ν.Δ. ἡ ὁποία, πάλι χωρίς καμιά οὐσιαστική διαβούλευση, ἔριξε κι αὐτή τά ἀστραπόδρομά της. Τά μέτρα της παρουσιάστηκαν ὡς πανάκεια, ἦταν ἱκανά ὅμως νά δημιουργήσουν περισσότερα προβλήματα μέ ἀποτέλεσμα νά ξεσηκωθοῦν φοιτητές καί πανεπιστημιακοί, σέ ἕνα κίνημα ἀπό τό ὁποῖο ἡ ὑπουργός δέν δέχτηκε τίποτε τό οὐσιαστικό ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἡ μεταρρύθμιση τοῦ ἄρθρου 16 γιά τή δημιουργία ἰδιωτικῶν Πανεπιστημίων, συναινεῖντος καί τοῦ ΠΑΣΟΚ, προβάλλεται ὡς ἡ νέα ἐκσυγχρονιστική ἀρχή πού θά σώσει τά πανεπιστήμια.

Ἄν ἐξαίρεσει κανεῖς τή μεταρρύθμιση τοῦ ἄρθρου 16 πού εἶναι ὄντως ρύθμιση ὑψιστῆς κοινωνικῆς καί ἐκπαιδευτικῆς ἐπικινδυνότητας, ὅλα τά ἄλλα μέτρα εἶναι ἀνούσια ἐκπαιδευτικά σκαλαθύρματα, μολονότι ἱκανά κι αὐτά νά δημιουργήσουν κοινωνική ἀναστάτωση καί θεσμική ἀρρυθμία. Ὅπως δημιούργησε ἡ ρύθμιση μέ τή βάση τοῦ «10». Ἀλλά ἡ ὑπουργός ἀδιαφορεῖ. Διότι μόνον ἀδιαφορία μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀποκλείονται 12.000 ὑποψήφιοι ἀπό ΑΕΙ-ΤΕΙ πού δέν πέτυχαν τό «10» τοῦ μέσου ὄρου καί ἀντιμετωπίζε

αὐτό τό ὀδυνηρό γεγονός μέ τήν ἀπαρχαιωμένη ἀλαζονεία τῆς «θεωρίας» τοῦ ἐκ φύσεως δώρου πού τήν ἔχουν ἐγκαταλείψει ἀκόμη καί οἱ πῖο σκληροί ἀστοί θιασῶτες της.

Δέν ἦταν ἔτοιμοι, δέν ἦταν ἀρκετά διαβασμένοι, δέν ἦταν καθόλου διαβασμένοι, αὐτοί οἱ ὑποψήφιοι πού κόπηκαν. Ὅχι γιατί «δέν παίρνουν τά γράμματα» ἀλλά, ἀπλούστατα, στόν σπουδαστικό-λυκειακό τους βίο, ἔχοντας συνηθίσει μέ τά ὡς τά τώρα ἰσχύοντα τοῦ διαγωνισμοῦ πού ἔλεγα πῖο πάνω, καί ἔχοντας φοιτήσει σέ λύκεια χαμηλοῦ ἐπιπέδου, προσέρχονταν στίς ἐξετάσεις πιστεύοντας ὅτι καί μέ γενικό βαθμό κάτω ἀπό τή βάση θά τούς λάχαινε μιά θέση σέ κάποιο περιφερειακό ΤΕΙ. Αὐτή ἡ πεποίθηση ὅτι καί μέ βαθμό «κάτω ἀπό τή βάση κάπου περνᾶμε», λόγω τοῦ πολύχρονου ἐθισμοῦ ἔχει καταντήσει εἶδος habitus, τρέφει τήν ἥσσονα προσπάθεια. Δέν ἀλλάζει ξαφνικά ἡ νοοτροπία καί δέν ἀναπληρώνονται τά μεγάλα κενά μέ μιά ἀγχώδη προσπάθεια λίγους μήνες πρὶν τίς ἐξετάσεις. Ἡ μόρφωση, ἡ ἐκπαίδευση ἀνήκει στόν χρόνο τῆς βραδύτητας, ἡ μορφωτική συσώρευση θέλει χρόνο, χρόνια, γιά νά υπάρξει. Αὐτοί πού παίρνουν τά δεκαεφτάρια καί τά δεκαεννιάρια ἔχουν κοπιάσει πολύ, δέν μάζεψαν βαθμούς διά τῆς θείας ἐπινεύσεως. Βέβαια, ὅλοι τό ξέρουμε αὐτό ἐκτός ἀπό τήν κα Γιαννάκου, ἡ κατάσταση τῶν λυκείων εἶναι τέτοια πού κάθε ἄλλο παρά ἀνταποκρίνονται στό λεπτό καί δύσκολο ἔργο τῆς μόρφωσης τῶν νέων. Ἀλλά αὐτό εἶναι ἄλλο ζήτημα ἄς μὴν τά μπλέξουμε. Ὅποτε τό κενό ἀναλαμβάνουν νά τό καλύψουν τά φροντιστήρια. Ἡ δουλειά ὅμως τῶν φροντιστηρίων στήν πλειοψηφία τους δέν εἶναι ἡ βραδεία συσώρευση καί ἐπιπλέον τά φτωχά τρώματα δέν εἶναι σέ θέση νά καλύψουν δύο καί τρία χρόνια φροντιστηριακά ἔξοδα πού θά ἔφεραν τά δεκαεφτάρια καί τά δεκαεννιάρια. Ἔτσι τά περιφερειακά ἰδρύματα μέ τίς πολύ χαμηλές βάσεις ἀποβαίνουν γιά αὐτές τίς κατηγορίες ὑποψηφίων κάτι σάν μοῖρα, ἐνῶ πολλοί τά θεωροῦν κάπως καλύτερα ἀπό τό νά πάρουν τήν ἀγουσα γιά πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ. Νά συμπληρώσω ὅτι γιά λόγους πού ξεφεύγουν ἀπό τά ὄρια τοῦ παρόντος –κυρίως ἡ μείωση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καί ἡ συνεπαγόμενη συσώρευση στίς κωμοπόλεις καί τίς πόλεις, ἀλλά καί ἡ ὑπεραξίωση ἐπαγγελματίων σχετικῶν μέ τίς ὑπηρεσίες– ὑπάρχει μιά τεράστια κοινωνική πίεση γιά τήν πρόσβαση στίς πανεπιστημιακές σπουδές. Πέρα ἀπό τό γεγονός ὅτι χωρίς πανεπιστημιακό τίτλο σπουδῶν εἶναι πλέον ἀδύνατο νά βρεῖ δουλειά ἕνας νέος, ἡ ἔλλειψη αὐτοῦ τοῦ τίτλου προσδίδει στόν νέο καί τή νέα τήν ιδιότητα τοῦ ἀποτυχημένου, τοῦ χαμένου, τοῦ λουζερ. Τό «χαρτί», ἐπομένως, ἀποβαίνει ὄχι μόνο διαβατήριο γιά τή μελλοντική σταδιοδρομία ἀλλά καί πιστοποιητικό κοινωνικῆς τελείωσης, γίνεται ταυτότητα.

Ὅτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων τό «10» ἦταν μιά βάρβαρη εἰσβολή σέ συνήθειες, σέ τρόπους ἐνταξῆς βαθιά ριζωμένους πού θά ἦταν ἀπίθανο καί ἀπίστευτο νά ἀλλάξουν τόσο ἀπότομα ὅσο τό θέλησε ὁ «ρηξικέ-

λευθος» βολονταρισμός έκαυγχρονιστών σάν τήν κα Γιαννάκου μέ τόσο κακές σχέσεις μέ τήν πραγματικότητα. Έξέλαβαν τόν στόχο ως προϋπόθεση.

Ναί στό «10»

Όστόσο, όσο άκαιρη ήταν ή θέσπιση του «10» τόσο αναγκαία είναι από τήν άλλη μεριά. Η βάση δέν αποτελεί ποινη ούτε μηχανισμό αποκλεισμού υποψηφίων φοιτητών. Η βάση είναι ένας τρόπος μέ τόν όποιον πιστοποιείται ότι ο υποψήφιος διαθέτει εκείνες τίς γνώσεις πού είναι αναγκαίες για τήν παρακολούθηση μαθημάτων ανώτερου επιπέδου στά Πανεπιστήμια. Μ' αυτή τήν έννοια έχει ιδιαίτερη παιδαγωγική σημασία: υποχρεώνει τούς υποψήφιους νά έργασθουν (καί άρα νά κοπιάσουν) ώστε ν' αποκτήσουν τίς αναγκαίες προϋποθέσεις τής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Άλλωστε ή βάση, μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, ισχύει σέ όλα τά εκπαιδευτικά συστήματα του κόσμου –τουλάχιστον σέ όλες τίς ευρωπαϊκές χώρες μέ μακραίωνη ακαδημαϊκή παράδοση· πουθενά δέν εισέρχονται στό πανεπιστήμιο μέ βαθμούς κάτω από τή βάση.

Άπό τήν άλλη μεριά αν ή λειτουργία πανεπιστημιακού τμήματος σέ μιά μικρή πόλη αναμφισβήτητα συμβάλει στή δημιουργία κάποιων επιχώριων εισοδημάτων (μέ τά ένοικιαζόμενα δωμάτια, τά έστιατόρια για φοιτητές κ.λπ.) ωστόσο είναι έντελως λανθασμένη, λαϊκιστική και έντελει δημαγωγική ή αντίληψη ότι τό πανεπιστήμιο είναι μηχανισμός ανάπτυξης. Χάρη σ' αυτή τήν αντίληψη άλλωστε γέμισαν όλες οι πόλεις και πολίχνες πανεπιστημιακά τμήματα και τμήματα ΤΕΙ χωρίς καμιά ύποδομή, χωρίς προσωπικό, χωρίς βιβλιοθήκες και εργαστήρια, τμήματα τών όποιων ακόμη και ό τίτλος σπουδών δέν είναι παρά παράθεση βαρύνδουπων επιθέτων και έμπαιγμός προς τήν έννοια τής επιστήμης, έμπαιγμός προς διδάσκοντες και φοιτητές. Αυτά τά προχειροφτιαγμένα έρασιτεχνικά ιδρύματα κοροϊδεύουν τήν ανάγκη τών νέων νά αποκτήσουν επιστημονικά έφόδια. Άπλως ικανοποιούν τίς ψηφοθηρικές ανάγκες τοπικών παραγόντων και προσφέρουν πελάτες σέ έστιατόρια και εισοδηματίες. Όπως και νά χει όμως τό πράγμα ως προς αυτές τίς παράπλευρες επιπτώσεις τό ζήτημα τής βάσης του «10» δέν πρέπει νά συνδέεται μέ όλη αυτή τή δημαγωγία.

Και έπειδή ή βάση σέ τελευταία άνάλυση σημαίνει αλλαγή του μαθησιακού ήθους, σημαίνει μιά παιδεία πού άντιμάχεται, ακριβώς, τήν «εκπαίδευση τής άμάθειας». Γι' αυτό πρέπει νά θεσμοθετηθεί.

Τό «10» καθώς ήλθε σάν άστροπελέκι έν αιθρία πρέπει νά ανασταλεί. Ένας χρόνος προετοιμασίας θά ήταν άρκετός για νά συνειδητοποιήσουν οι πάντες, και κυρίως οι υποψήφιοι σπουδαστές, τή βαρύνουσα σημασία του «10». Και βέβαια δέν είναι τό «10» πού ως διά μαγείας θά λύσει τά προβλήματα τής εκπαίδευσης. Χρειάζονται πολλά άλλα μέτρα, χρειάζονται λεφτά. Η εκπαίδευση είναι πράγμα ακριβό. Μέ υποχρηματόδοση γίνεται φτηνιάρια.

Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ
Εμμανουήλ Μαρμαράς

12 ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΖΑΧΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΙΤΣΙΚΗΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΠΟΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΗΤΣΑΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ ΠΑΝΑΠΙΩΤΑΚΟΣ
ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΟΥΡΑΣ

24,5 X 30,5 εκ. | σελ. 376 | ISBN 960-524-209-5 |

Λιανική τιμή: 47,00 €

Στο βιβλίο αυτό εξετάζεται η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα, μέσα από τη ζωή και το έργο δώδεκα αρχιτεκτόνων που επηρέασαν καθοριστικά τη διαμόρφωσή της. Πρόκειται για διακεκριμένους ανθρώπους της πράξης με διαφορετική ηλικία, προέλευση, εφόδια και νοοτροπία, οι οποίοι εκπροσωπούν το πολυποικίλο τοπίο της ελληνικής αρχιτεκτονικής των δεκαετιών του 1920 και του 1930. Καρπός πολυετών ερευνών των δύο συγγραφέων, το βιβλίο αυτό προτείνει μια κριτική προσέγγιση διαφορετική από τις συνήθεις, οι οποίες επικεντρώνονται στα κτηριακά προϊόντα ή στους διαμορφωτικούς τους παράγοντες. Με τον τρόπο αυτό, η ελληνική αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου μπορεί να γίνει ευρύτερα κατανοητή και, το κυριότερο, να εκτιμηθεί ο ρόλος των ανθρώπων που τη δημιούργησαν.

Η δίγλωσση αυτή έκδοση (ελληνικά & αγγλικά), με το πλήθος των πρωτογενών στοιχείων, τις 620 εικόνες και την υψηλή της αισθητική, δεν απευθύνεται μόνο στους ειδικούς επιστήμονες αλλά και σε ένα ευρύτερο κοινό απαιτητικών αναγνωστών, εντός και εκτός ελληνικών συνόρων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

«ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ*

του Θανάση Άλεξίου

Θά προσπαθήσω να εξηγήσω τους λόγους που έξωθούν τους ανθρώπους στην προσφυγιά. Προσωπικά ταυτίζω σε μεγάλο βαθμό την προσφυγιά με τη μετανάστευση χωρίς να υποδαθμίζω άλλες διαστάσεις του ζητήματος, κυρίως όταν αυτό αφορά τό διαφορετικό νομικο-πολιτικό στάτους που αναγνωρίζεται στους πρόσφυγες.

Ενδεχομένως η εισαγωγή στη συζήτηση της έννοιας της «δομικής βίας», μιά έννοια που διατυπώθηκε από τον Νορβηγό Τζ. Γάλτουνγκ (J. Galtung) να μās βοηθήσει στην κατανόηση του προβλήματος και της διαφοράς ανάμεσα στις αιτίες που οδηγούν στην προσφυγιά και στη μετανάστευση. Ακολουθώντας τη συλλογιστική του Κ. Λένκ μπορούμε να κάνουμε πρώτα μιά διάκριση μεταξύ άμεσης προσωπικής (έξατομικευμένης) βίας, και έμμεσης βίας των δομών.¹ Ένώ στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα υποκείμενο που άσκει βία, συνεπώς οι επιπτώσεις είναι περιορισμένες, —έδω θά μπορούσαμε να τοποθετήσουμε εν μέρει και τό προσφυγικό φαινόμενο—, στη δεύτερη περίπτωση, και αυτή είναι ή ούσιαστική διαφορά, οι επιπτώσεις είναι ευρύτερες, έπειδή επηρεάζονται οι συνθήκες ζωής όλόκληρων ομάδων πληθυσμού και περιορίζονται καθοριστικά οι προσδοκίες και οι δυνατότητες όλόκληρωσης των ανθρώπων. Έδω τοποθετούνται, κατά τή γνώμη μου, όλες οι

μορφές εξώθησης στην προσφυγιά, στη μετανάστευση, στον μισμό. Σύμφωνα με τον Κ. Λένκ ή ύπαρξη της δομικής βίας μπορεί να διαπιστωθεί από τό χαμηλό βιοτικό επίπεδο και τις χαμηλές φιλοδοξίες των κοινωνικών στρωμάτων που ύστερούν σε πόρους και μέσα. Κοινωνικοί δείκτες που προσμετρούν τις επιπτώσεις της δομικής βίας είναι μεταξύ άλλων, ή θρεφτική θνησιμότητα, τό χαμηλό εισόδημα, τό ισχνό κοινωνικό κεφάλαιο, τά μεγάλα ποσοστά αναλφαβητισμού, τό προσδόκιμο όριο ζωής, ή επιβάρυνση της ψυχικής και σωματικής υγείας, ή υποδάθμιση του περιβάλλοντος κ.ά.² Έδω θά μπορούσαμε να τοποθετήσουμε τους πρόσφυγες από φυσικές καταστροφές, οι όποιες προέκυψαν από την άσύδοτη έκμετάλλευση της φύσης (βλ. φράγματα νερού, ξύλευση δασών κ.ο.κ.).

Όστόσο, για να λάβει χώρα ή προσφυγική ή μεταναστευτική κίνηση σημαίνει ότι έχουν ήδη διαμορφω-

* Εισήγηση στις εκδηλώσεις για τήν παγκόσμια ήμέρα για τους πρόσφυγες που διοργάνωσε ή Νομαρχία Λέσβου σε συνεργασία με τήν Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ στη Μυτιλήνη 16-17 Ιουνίου 2006.

1. K. Lenk, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 43.

2. Lenk. *ό.π.*, σ. 43.

θεϊ ανάμεσα σε χώρες, ανάμεσα στον Νότο και τον Βορρά, τέτοια οικονομικά και πολιτικά πλαίσια που να επιτρέπουν τη διακίνηση ανθρώπων και εμπορευμάτων. Μ' αυτήν την έννοια ή προσφυγιά στη σημερινή της μορφή, όπως και η μετανάστευση, είναι μάλλον ένα διαρκές φαινόμενο συνυφασμένο με τον ώριμο και ύστερο καπιταλισμό καθώς και με το νέο πλέγμα οικονομικών και πολιτικών σχέσεων που χωρίζει και ενώνει κράτη με διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης συνεκδοχικά με διαφορετικές και άνισες δυνατότητες αξιοποίησης των φυσικών και ανθρώπινων πόρων. Έδω ή έννοια της «παγκοσμιοποίησης» διαστρεβλώνει τα πράγματα. Αυτό που παγκοσμιοποιείται, δεν είναι οι ίσες ευκαιρίες, δεν είναι τα κοινωνικά δικαιώματα, δεν είναι η ισότητα των φύλων αλλά οι κοινωνικές ανισότητες, η εκμετάλλευση, οι εκπτώσεις και οι αποκλεισμοί, κοντολογίς ο καπιταλισμός.

Ποιά μορφή προσλαμβάνει η προσφυγιά και η μετανάστευση σήμερα; Στην περίοδο συγκρότησης των εθνικών κρατών (19ος-20ός αι.), η διαμόρφωση της πολιτισμικής και εθνοτικής ομοιογένειας, εξωθούσε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες στην «έξοδο». Ο εκμηχανισμός της παραγωγής και η ανάγκη για άνειδίκευτους εργάτες, κυρίως μετά την εμπέδωση τείλορικών συστημάτων οργάνωσης της εργασίας, αποτελούν τις αιτίες για την υπερπόντια μετανάστευση, αρχές του 20ού αι., και τα μεταναστευτικά κινήματα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Όπως αντιλαμβάνεστε μία τέτοια προσέγγιση σχετικοποιεί ή θέτει τέλος, όπως αναφέρει η Ν. Γκρήν, σε μία ρομαντική εικόνα του αυθόρμητου και τυχοδιώκτη μετανάστη που φεύγει από την πατρίδα του, ώθούμενος από την άθλιότητα και την πολιτική καταπίεση.³

Έν τούτοις, οι θεωρήσεις μικροεπιπέδου που επιμένουν να εκλαμβάνουν την μετανάστευση ή την προσφυγιά ως ατομική ή οικογενειακή στρατηγική, υποτιμούν τους δομικούς καταναγκασμούς, τη «δομική βία», όπως αναφέραμε παραπάνω, οι οποίοι προσδιορίζουν τη δράση και τις δυνατότητες των ατόμων.⁴ Ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση των καπιταλιστικών σχέσεων σημαίνει και διάρρηξη του κοινωνικού και εθμικού πλέγματος της κοινότητας αλλά σημαίνει και διαπαιδαγώγηση αναγκών όσο και διαπαιδαγώγηση τρόπων ικανοποίησής τους (καταναλωτικές πρακτικές) με αποτέλεσμα τό άτομο να εκτίθεται σε άνομικές πιέσεις, οι οποίες μετά την υιοθέτηση νέων καταναλωτικών προτύπων και τη διάσταση που αυτά τα πρότυπα πυροδότησαν ανάμεσα στις υπάρχουσες δυνατότητες επιβίωσης και σ' έναν ορίζοντα προσδοκιών που είχαν αναφορά μία άλλη, κοινωνική πραγματικότητα, εντάθηκαν. Από την άλλη οι «νέες θεωρίες για τη μετανάστευση» (new economics of migration),⁵ οι οποίες βλέπουν τα «οικογενειακά» ή «κοινοτικά» δίκτυα να τροφοδοτούν με «κοινωνικό κεφάλαιο» τις «έθνοτικές» επιχειρήσεις, και προσδίδουν αυτόνομία στις με-

ταναστευτικές κινήσεις, προσφέρουν περισσότερο νομιμοποίηση στον μύθο της κοινωνικής κινητικότητας, αγνοώντας, ωστόσο, τόσο μία κατατημένη αγορά εργασίας όσο και τον χαρακτήρα των εκμεταλλευτικών (πατερναλιστικών) σχέσεων που εμποδώνονται στο έσωτερικό αυτών των επιχειρήσεων.

Σέ μεγάλο βαθμό αυτό που διαφοροποιεί τό σημερινό προσφυγικό φαινόμενο, εφόσον υπάρχει δίωξη ή καταπίεση, είναι ότι προπολιτικά στοιχεία, όπως φυλή, θρησκεία, εθνότητα αναδεικνύονται αξιωματικά σε συγκροτητικά στοιχεία των κοινωνιών. Σέ συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως, λόγου χάρη, Αφγανιστάν, Ιράκ, ή κατάσταση αυτή επιβάλλεται από τά έξω, μέσω της ιμπεριαλιστικής εισβολής και της κατοχής αυτών των χωρών. Συγκροτητικό στοιχείο της νέας κρατικής οντότητας, σ' αυτές τις χώρες δεν είναι πλέον ή ιδιότητα του πολίτη, αλλά ή θρησκευτική και ή εθνοτική ταυτότητα (Σιίτες, Σουνίτες, Κοϊρδοί στο Ιράκ, διάφορες φυλές στο Αφγανιστάν, μουσουλμάνοι, ορθόδοξοι, καθολικοί στη Γιουγκοσλαβία), γεγονός που «φελαχοποιεί» εκ νέου τον κοινωνικό δεσμό. Σέ άλλες χώρες ή φυλετικοποίηση του κοινωνικού δεσμού προκύπτει από την κατάρρευση των κοινωνικών υποδομών, κυρίως στις χώρες της Αφρικής, τις περισσότερες φορές, ακολουθώντας τά προγράμματα λιτότητας του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Η επιδείνωση των συνθηκών ζωής του πληθυσμού, συνέπεια αυτών των πολιτικών, συνεπάγεται την απονομιμοποίηση του κράτους να εμφανίζεται ως «ουδέτερος» οργανωτής στοιχειωδών κοινωνικών λειτουργιών, εξέλιξη που μεταφέρει την ευθύνη της κοινωνικής οργάνωσης στις φυλετικές και θρησκευτικές κοινότητες, κλιμακώνοντας, ωστόσο, την ένταση μεταξύ τους για πρόσβαση σε κοινωνικούς και φυσικούς πόρους. Τό αποτέλεσμα: εμφύλιες συρράξεις, σκοταμοί, διώξεις και προσφυγιά. Σέ συνάρτηση με τή φιλελευθεροποίηση του παγκόσμιου εμπορίου τά προσφυγικά και τά μεταναστευτικά κύματα φαίνεται πώς θά πληθαίνουν, καθώς πολλές χώρες έχοντας αναπτύξει ζώνες παραγωγής προς εξαγωγή, υποσκάπτουν τή δυνατότητα διασφάλισης διατροφής του πληθυσμού.⁶ Νά υπενθυμίσουμε πώς

3. N. Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 2004, σ. 117.

4. Βλ. και J. Read, *The Micro-Politics of Capital. Marx and the Prehistory of the Present*, Νέα Υόρκη 2003.

5. Βλ. και A. Portes, «Immigration Theory for a New Century: Some Problems and opportunities», *International Migration Review*, τχ. 31, 1997, σ. 817 κ.ε.

6. Βλ. S. Sassen, *The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow*, Κέμπριτζ 1988.

στήν ἀθρόα εἰσαγωγή ἐπιδοτούμενων ἀγροτικῶν προϊόντων ἀπό τίς ΗΠΑ στό πλαίσιο τῆς NAFTA ὀφείλεται καί ἡ ἐξέγερση τῶν Τσιάπας στό Μεξικό.⁷

Εἶμαι τῆς ἀποψῆς πῶς ἡ περιγραφή ἐνός προβλήματος χωρὶς τὴν ἐνταξί του σ' ἓνα γενικότερο πλαίσιο, ἓνα παράδειγμα, μᾶς περιορίζει νά κατανοήσουμε τίς αἰτίες του. Ἄν ἕως τώρα παρουσιάσαμε τὴ μορφολογία τοῦ προβλήματος, τώρα θά πρέπει νά τὸ ἐξηγήσουμε. Ἐνα καλὸ ἀναλυτικὸ πλαίσιο προσφέρει κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ θέση τοῦ Ντ. Χάρβεϊ γιὰ τὴ «συσσώρευση μέσω τῆς ἀφαίρεσης πόρων ἀπὸ ἄλλους», ἡ ὁποία λειτουργεῖ συμπληρωματικά στήν ἔννοια τῆς «πρωταρχικῆς κεφαλαιακῆς συσσώρευσης» τοῦ Κ. Μάρξ. Σύμφωνα μέ τόν Χάρβεϊ τίς τελευταῖες τρεῖς δεκαετίες, ἡ ἐκδίωξη ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καί ὁ σχηματισμός ἐνός ἀκλήρου προλεταριάτου ἐπιταχύνθηκε, πολλοὶ πόροι πού ἦταν κοινὴ ἰδιοκτησία, ὅπως τὸ νερό, ἰδιωτικοποιήθηκαν, λόγου χάρις στήν Ἀργεντινὴ, στήν Οὐρουγουάη, καί τὴ Νότια Ἀφρικὴ (συχνὰ μετὰ τὴν ἐπιμονή τῆς Παγκόσμιας Τράπεζας). Παράλληλα ἐναλλακτικὲς μορφές μικροεμπορευματικῆς παραγωγῆς καί κατανάλωσης ἐξαφανίστηκαν, ἐθνικοποιημένες βιομηχανίες ἰδιωτικοποιήθηκαν (ὄρυχεῖα χαλκοῦ, φυσικὸ ἀέριο στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ, κοινωνικὲς κατοικίες, ἠλεκτρικὸ ρεῦμα στὴ Μ. Βρετανία καί τὴ Γερμανία, ἀλλὰ καί στήν Ἑλλάδα κ.ο.κ.), ἐνῶ οἰκογενειακὲς ἐμεταλλεύσεις ἐξαγοράστηκαν ἀπὸ ἀγροτοβιομηχανίες.⁸ Αὐτὸ γίνεται κυρίως ἐπειδὴ οἱ κρίσεις ὑπερσυσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου, πού πρέπει νά τίς κατανοήσουμε ὡς πλεονάσματα κεφαλαίου (ἐμπορεύματα, μηχανές, χρῆμα, παραγωγικὲς ἰκανότητες), τὰ ὁποία ἀργοῦν, δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη νά βρεθοῦν κερδοφόρα πεδία γιὰ νά τοποθετηθοῦν τὰ συσσωρευμένα κεφάλαια καί νά ἀποφενυχθεῖ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο ἡ ἀπαξίωση τους (βλ. Κράχ τοῦ '29). Τὰ πεδία αὐτὰ διανοίγονται στίς ἴδιες τίς καπιταλιστικὲς χῶρες μέ τὴν ἰδιωτικοποίηση τῆς δημόσιας περιουσίας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δυνατότητες ἐδῶ ἀποδεικνύονται ἰδιαίτερα περιορισμένες, καθὼς δέν εἶναι πάντα καί τόσο εὐκόλο, ὅπως συνέβη τὸν Μάρτη στὴ Γαλλία (εὐελιξία τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων), ἡ σήμερα στήν Ἑλλάδα (ἰδιωτικοποίηση τῆς ἐκπαίδευσης), θά πρέπει νά ὑπάρξουν καί δυνατότητες ἀξιοποίησης αὐτῶν τῶν ἀποθεμάτων καί ἐκτός τοῦ καπιταλιστικοῦ κέντρου. Ἐπομένως, οἱ περιοδικὲς κρίσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, εἶναι κρίσεις ὑπερσυσσώρευσης καί ὄχι κρίσεις ὑποκατανάλωσης (ὅπως τίς ἐρμηνεύουν ἡ Ρ. Λούξεμπουργκ ἢ ὁ Π. Σουήζι). Αὐτὴ ἡ διαδικασία συνεπάγεται εἴτε μιά ἐδαφικὴ ἐπέκταση πού ὀδήγησε στό παρελθόν στοὺς δύο παγκόσμιους πολέμους εἴτε στὴ διαμόρφωση ἐνός «παγκοσμιοποιημένου» χώρου ὅπου τὸ κεφάλαιο θά κινεῖται καί θά συμπεριφέρεται «σάν στό σπίτι του». Σέ μεγάλο βαθμὸ τὸ πλαίσιο γιὰ τὴ διαμόρφωση αὐτοῦ τοῦ χώρου ἐπιτυγχάνεται μέσω τῶν προγραμμάτων διαρθρωτικῆς προσαρμογῆς τὰ ὁποία διαχειρίζεται τὸ ΔΝΤ (βλ. Ἀργεντινὴ) καί δευ-

τερευόντως μέσω τῆς Παγκόσμιας Τράπεζας καί τοῦ ΠΟΕ.

Ὁ ἐκκαπιταλισμός τομέων τῆς οἰκονομίας πολλῶν χωρῶν τοῦ κόσμου συνεπάγεται ἓνα μείγμα ἐξαναγκασμῶν καί ἰδιοποίησης προκαπιταλιστικῶν δεξιοτήτων, κοινωνικῶν σχέσεων, γνώσεων ἀντιλήψεων καί πεποιθήσεων τοῦ πληθυσμοῦ γιὰ τὸν πολιτισμὸ, τὴ μουσικὴ, τὴν τέχνη κ.ο.κ.,⁹ ἐξέλιξη πού ἔχει ὡς συνέπεια τὴν κατάρρευση αὐταρκῶν συστημάτων συντήρησης τοῦ πληθυσμοῦ καί τὴν αὐξανόμενη ἐξάρτησή του ἀπὸ τίς πολυεθνικὲς ἐταιρεῖες (οἱ ἀγρότες π.χ. πρέπει νά ἀγοράζουν πλέον τὸν σπόρο ἀπὸ μιά ἢ δύο πολυεθνικὲς). Ἡ διαπαιδαγώγηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς σέ συγκεκριμένες ἀνάγκες (καταναλωτικὲς, βιοτικὲς, κοινωνικὲς), μετατρέπει οὐσιαστικὰ τίς χῶρες τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀσίας, τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, σέ ἀγοραστές τῶν ἐμπορευμάτων καί ὑπηρεσιῶν τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς καπιταλιστικῆς μητρόπολης.

Ἀπωθήμενοι, ὅμως, οἱ πρώην παραγωγοὶ (ἀγρότες, μικροβιοτέχνες, μικρέμποροι κ.ἄ.) καί ἀκλήροι πλέον, μετὰ τὴ γενίκευση τῆς ἐμπορευματοποίησης, σχηματίσαν σέ σχέση μέ τὸν συγκεκριμένο τρόπο παραγωγῆς καί τὰ μέσα ἀπασχόλησης ἓναν ὑπερπληθυσμὸ πού στό πλαίσιο τοῦ παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμοῦ ἄρχισε νά λειτουργεῖ σάν ἐφεδρικός βιομηχανικός στρατός. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πῶς θά ὀνομάσουμε αὐτόν τὸν πληθυσμὸ, πρόσφυγες, μετανάστες, οἰκονομικούς μετανάστες ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο, αὐτὸς ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐφεδρικοῦ βιομηχανικοῦ στρατοῦ. Πρόθυμο καί πειθαρχημένο ἀπόθεμα ἐργατικῆς δύναμης σέ περιόδους οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καί μοχλὸς πίεσης γιὰ συμπίεση τῶν μισθῶν σέ περιόδους οἰκονομικῆς ὑφέσεως. Ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε μέχρι τώρα προκύπτει πῶς ὁ ὑπερπληθυσμὸς πού ἐξωθεῖται στὴ μετανάστευση ἢ στὴν προσφυγιὰ εἶναι μιά μεταβλητὴ πού βρῖσκεται σέ δυναμικὴ ἀλληλεξάρτηση μέ τὸ οἰκονομικὸ καί τὸ πολιτικὸ σύστημα. Σέ τελευταία ἀνάληψη, ἡ πλυθσομιακὴ πίεση, στήν ὁποιαδήποτε μορφή, δέν ἀσκεῖται πάνω στοὺς ὑπάρχοντες πόρους, ἀλλὰ πάνω στό συγκεκριμένο σύστημα ὀργάνωσης τῶν πόρων τῆς παραγωγῆς καί πάνω στό συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικοπολιτικῶν σχέσεων.¹⁰

Προσωπικὰ δυσκολεύομαι νά δεχτῶ θέσεις, ὅπως αὐτὴ τοῦ Μπ. Τζόρνταν (B. Jordan), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴ μετανάστευση πρὸς τὸν Βορρά, καί ἄλλες «ἀτυπες δραστηριότητες», ὅπως ἐγκληματικότητα κ.ἄ, ὡς στρατηγικὲς μῆς ἀτυπῆς ὀργάνωσης τῶν φτωχῶν, ὥστε νά

7. A. Boron, «Der Urwald und die Polis», *Das Argument*, τχ. 252, 2003.

8. Χάρβεϊ, ὁ.π., σ. 153.

9. Χάρβεϊ, ὁ.π., σ. 152.

10. Βλ. Μ. Νικολινάκος, *Ἐξάρτηση καί οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη*, Ἀθήνα, 1987, σ. 34.

διασφαλίσουν την πρόσβαση σε κάποια συλλογικά αγαθά στην αγορά, από τα όποια έχουν αποκλειστεί.¹¹ Δεν αλλάζουν όμως, έτσι τα πράγματα. Οι καταφρονημένοι αυτής της γης, στους οποίους αναφέρεται ο Φ. Φανόν¹² μόνο αν πολιτικοποιήσουν τις ανάγκες τους θα αποκτήσουν τα μέσα, τους πόρους αλλά και την αξιοπρέπεια τους, όπως δείχνει το παράδειγμα των λαών της Βενεζουέλας, της Βολιβίας, των άκτημόνων της Βραζιλίας ή των Τσιάπας κ.ά. Μέ την ψυχολογία του υποταγμένου, όπως αναφέρει ξανά ο Φανόν, ασκώντας μάλιστα κριτική στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα που κατέλαβαν την εξουσία, δεν κάνεις τίποτα άλλο από το να αναπαράγεις την προηγούμενη κατάσταση. Άλλωστε οι πρόσφυγες, οι μετανάστες, οι διωγμένοι θα είναι και θα αντιμετωπίζονται σαν έπαιτες, σαν ενοχλητικοί επισκέπτες, οι όποιοι θα εξαρτώνται από την γενναιοδωρία εκείνων, οι όποιοι ευθύνονται για την προσφυγιά και τη μετανάστευση, προσφέροντάς τους άλλοθι, όπως γίνεται και με τη διημερίδα μας, την οποία στηρίζει και η Ευρωπαϊκή Ένωση.¹³

Ωστόσο, φαίνεται να υπάρχει μιά άμεση σχέση ανάμεσα στη διαδικασία εκκαπιταλισμού του πλανήτη και την αναδάθμιση της κουλτούρας και των συμβολικών της περιεχομένων, ή όποια προβάλλεται κυρίως μέσα από το παράδειγμα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Παρατηρούμε δηλαδή πώς όσο προχωράει ή ένταξη των χωρών στον παγκόσμιο καπιταλισμό, προχωράει και μιά διαδικασία κατάτμησης πληθυσμιακών συνόλων και αποδέσμευσης ομάδων, ενώ πληθαίνουν και οι πολιτισμικές ταυτότητες, καθόσον τα αποδεσμευμένα άτομα (πρόσφυγες, μετανάστες κ.ά.) όταν εμφανίζονται στην παγκόσμια αγορά χρειάζονται ταυτότητα επειδή υπάρχουν εθνικά και κοινωνικά σύνορα. Ταυτόχρονα, ή ένταξη ανθρώπων με διαφορετικές οικονομίες του θυμικού κόσμου, όπως γίνεται μέσω της προσφυγιάς ή της μετανάστευσης δημιουργεί αυτόματα για τα άτομα που έχουν ξεπατριστεί, προβλήματα ένταξης, δηλαδή προβλήματα ταυτότητας, ενώ ξεκινά και μιά πολιτική από τη μεριά των κρατών υποδοχής, διαχείρισης της ταυτότητας. Έδω συμβάλλουν και οι κοινωνικές επιστήμες με την έμμονή τους στίς ταυτότητες και στή μυστηριακή δόμηση του «άλλου», λές και οι ανάγκες των ανθρώπων αλλάζουν ανάλογα με τό χρώμα, την εθνοτική ή θρησκευτική καταγωγή. Ωστόσο, οι πολιτικές διαχείρισης της ταυτότητας είναι και πολιτικές διαχείρισης του πληθυσμού, όπως μεταξύ άλλων είναι και οι προτάσεις πολλών χωρών της ΕΕ για στρατόπεδα συγκέντρωσης προσφύγων στή Βόρεια Αφρική.

11. B. Jordan, *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Κέμπριτζ 1996.

12. F. Fanon, *Les damnés de la terre*, Paris 1961.

13. Η εκδήλωση έντασσόταν στο Πρόγραμμα EQUAL: Αιτούντες Άσυλο της Ε.Ε.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

Ινδικτος

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΝΔΙΚΤΟΣ - ΤΕΤΡΟΣ 20
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κείμενα ποιητικής χειροῦν να απαντήσουν σε έρωτήματα σχετικά με τις αναπόφευκτες αλλαγές στή νοηματοδότηση του πολιτισμού στους χρόνους της ὀψιμης νεωτερικότητας, στόν τόπο μας και ευρύτερα στόν παγκοσμιοποιημένο κόσμο μας.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ

ΔΟΣ ΜΟΙ ΤΟΥΤΟΝ
ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ

Το βιβλίο αυτό αναπαριστά την έσωτερική πορεία ενός ανθρώπου καθώς βιώνει χρόνια τώρα τη φυσική του ξενιτιά.

ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΑΒΑΡΑ

Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ
ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Οι νιτσεικές απόψεις για τόν «θάνατο του θεού» και τόν «υπεράνθρωπο» σχολιάζονται από την χαϊντεγκεριανή σκέψη.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ 1932 ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΥ*

του Σπύρου Μαρκέτου

Ζῶμεν εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν θολίας καί συγχύσεως ἰδεῶν καί συστημάτων, σκιαμαχοῦμεν ἀενάως πρὸς ἀοράτους ἐχθρούς ἐπαπειλοῦντας τὴν ὑπόστασιν τῆς κοινωνίας μας, καταναλίσκομεν πνεῦμα ἀφθονον διὰ νὰ ψέξωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ νὰ κρύψωμεν εἴτα τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὸ κέλυφος, προβάλλομεν ὀπλισμένοι ὡς ἀστακοὶ μέ ἀπαστραπτοῦσαν πανοπλίαν ἐπὶ τοῦ οἰκτροῦ ἀχαμνόοντος ὑψηλετῶν διανοητικῶν νεφελοκοκκυγιῶν, διὰ νὰ ἴδωμεν τὸ ἀρηιον μένος μας ἐξανεμιζόμενον πρὸ τῆς ἀνυπαρξίας οἰουδήποτε ἀντιπάλου. Διότι ἐν τοῖς πράγμασι αὐτὸ συμβαίνει. Δέν ἔχομεν εἰσέτι ἐπισημάνει τὴν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ.¹

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἀποτυπώνει ὁ ἀρθρογράφος μιᾶς ἐπιθεώρησης πού ἀπευθυνόταν στὸν συντηρητικὸ ἀστικὸ κόσμον τῆ σύγχυσης πνευμάτων πού ἐπικρατοῦσε ἐκεῖνη τὴν περίοδο, τὴν ἀνάγκη νὰ κατασταλεῖ ἕνας «ἀόρατος ἐχθρὸς». Στὸν ἐπίλογο αὐτοῦ τοῦ τόμου θὰ ἐξετάσουμε ὀρισμένες ἰδεολογικὲς ὑποδοχὲς τοῦ φασισμού στὴν Ἑλλάδα, πού ἐπέτρεψαν τὶς ἐξελίξεις τοῦ 1933. Βεβαίως, δέν πρέπει νὰ δώσουμε ὑπερβολικὴ σημασία στὸν ἰδεολογικὸ παράγοντα σὲ σχέση μὲ τὸν ἑλληνικὸ φασισμό, ἢ καὶ τοὺς ὑπόλοιπους. Εἶχε γίνῃ ἀπὸ τότε φανερό στους ὀξυδερκεῖς παρατηρητὲς, ὅτι ἡ ἰδεολογία τῶν φασιστῶν ξεχνιόταν ἢ παραμεριζόταν ὅποτε τὸ ἀπαιτοῦσαν αὐτὸ τὰ ἐξουσιαστικὰ τους συμφέροντα.² Στὸ σχῆμα τοῦ φασισμού ἡ ἐξουσία μετρᾷ περισσότερο ἀπὸ τὸ δόγμα, καὶ τὸ πρόγραμμα θεωρεῖται δευτερεύον ἂν ὄχι περιττό, ὅπως διακήρυξε ἐξαρχῆς ὁ Μουσοσολίνι καὶ ἀργότερα, σὲ μας, ὁ Κονδύλης.

Συχνὰ οἱ ἴδιοι οἱ φασίστες, ἀλλὰ καὶ οἱ μελετητὲς

τους, συνέδεσαν τὴν ἰδεολογία τοῦ φασισμού μὲ παλαιότερους στοχαστὲς ὅπως τὸν Φίχτε, τὸν Χέγκελ, τὸν Καρλάυλ καὶ τὸν Νίτσε, οἱ ὅποιοι –μέσα, ὅμως, σὲ ἐντελῶς διαφορετικὰ ἱστορικὰ πλαίσια– ἐπεξεργάστηκαν τὶς ἰδέες τοῦ ἔθνους, τοῦ κράτους, τοῦ ἥρωα καὶ τοῦ ὑπεράνθρωπου πού ἀργότερα θὰ οἰκειοποιῦνταν ὁ Χίτλερ καὶ ὁ Μουσοσολίνι. Ἐνῶ οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ δέν ἄσκησαν ἄμεση ἐπιρροή στὸ φασιστικὸ κίνημα, οἱ πολυάριθμοι ἐκλαϊκευτὲς τους συνέβαλαν πράγματι στὴ δημιουργία τοῦ διανοητικοῦ κλίματος τῆς ριζοσπαστικῆς δεξιᾶς μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀναδύθηκε ὁ φασισμός. Ὅπως τὸ ἔθεσε εὐγλωττα ὁ Βάις,³ δέν ἦταν οἱ συντηρητικοὶ διανοούμενοι αὐτοὶ πού ἔδωσαν τὴ νίκη στὸ φασισμό ἀλλὰ τὰ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα πού τὸν στήριξαν: οἱ ἀριστοκράτες γαιοκτήμονες, οἱ στρατιωτικοὶ, οἱ ἀντιδραστικοὶ βιομήχανοι, οἱ μικροαστοὶ καὶ οἱ μικρογεωργοί. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὰ φασιστικὰ ἰδεολογήματα εἶχαν πολλοὺς κοινούς τόπους μὲ τὰ συντηρητικὰ: τὴ λατρεία τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς αὐταρχικῆς ἡγεσίας, τὸν ὑποτιθέμενον «ρεαλισμό», τὴν ἀντίθεσή τους στὶς θεωρίες περὶ λαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ, βεβαίως, τὸν ἀντικομμουνισμό. Στὴν πράξη, σ' ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες ὑπῆρχαν ἀδιάκοπες ἀλληλοτροφοδοτήσεις, ἀνταλλαγές καὶ συνεργασίες ἀνάμεσα στὰ φασιστικὰ καὶ τὰ συντηρητικὰ στρατόπεδα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Ἐδῶ, τὸ κύρος τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶχε κλονιστεῖ

* Προδημοσίευση ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Σπύρου Μαρκέτου, *Πῶς φίλησα τὸν Μουσοσολίνι. Τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἐλληνικοῦ φασισμού*, τόμ. 1, ἐκδ. Βιβλιόγραμμα, Ἀθήνα 2006.

1. Στέφανος Κ. Πάνος, «Με σταθερὰ κριτήρια πρὸς νέους προσανατολισμούς», *Πολιτισμός*, τ. II, τ. 5 [1933], σ. 203.

2. Βλ. π.χ. μιὰ μαρτυρία στὸ Friedrich Meinecke, *The German Catastrophe*, μετάφραση Sidney B. Fay, Beacon Press, Βοστώνη 1963, σ. 90.

3. J. Weiss, *The Fascist Tradition. Radical Right-Wing Extremism in Modern Europe*, ὁ.π., σ. 3.

ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1920, καί ὑπῆρχαν πραγματικοί λόγοι γι' αὐτό, διεθνεῖς ἀλλά κι ἐσωτερικοί. Τήν ὀκταετία πού μεσολάβησε ἀνάμεσα στίς δύο ἰσχυρές κυβερνήσεις τοῦ Βενιζέλου ἡ βουλή ἀποδείχθηκε ἀνήμερη νά κυβερνήσει, καθῶς τά στελεχικά κόμματα πού κυριαρχοῦσαν στό ἀστικό στρατόπεδο, ὅπως εἶπαμε, δέν εἶχαν σταθερή δομή οὔτε ἰδεολογική φυσιογνωμία ἰκανή ν' ἀντεπεξέλθει στά ζωτικά κοινωνικά καί πολιτικά προβλήματα. Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Βενιζέλου ἐνίσχυσε τό κύρος τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ἀλλά μόνο βραχυπρόθεσμα: δέν πρόσφερε λύσεις στά πιεστικά κοινωνικά προβλήματα, τόσο στήν ὑπαιθρο, ὅπου τά μεγάλα παραγωγικά ἔργα χρειάζονταν χρόνο γιά ν' ἀποδώσουν, ὅσο καί στίς πόλεις ὅπου, ὅπως ἀναφέραμε, οἱ πραγματικές ἀμοιβές τῶν ἐργαζομένων ἔμειναν καθηλωμένες ὡς τό 1936. Οἱ ἀστοί, πάλι, εἶχαν τούς δικούς τους λόγους νά στραφοῦν ἐναντίον τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, τούς ὁποίους παρουσίασαν σέ γενικές γραμμές οἱ πολιτικοί τους ἐκπρόσωποι στή συζήτηση πού θά ἐπισκοπήσουμε παρακάτω.

Ἡ προσήλωση τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου στό κοινοβουλευτικό σύστημα δέν ἦταν φανατική. Βρῆκε ἀφορμή νά καταθέσει τήν ἀποψή του γι' αὐτό τήν ἀνοιξη τοῦ 1931, ὅταν κατηγορήθηκε στή βουλή γιά αὐταρχισμό, μέ τόν Παπαναστασίου οὐσιαστικά νά χαρακτηρίζει δικτατορική τήν διακυβέρνησή του.⁴ Τό χαρακτηρισε «τό ἄριστον τῶν πολιτευμάτων», ἀλλά τόνισε ὅτι δέν τό ἐννοοῦσε αὐτό ἀπόλυτα: ἦταν τό ἄριστο πολίτευμα γιά «τήν χώραν μας, διὰ νά μήν ἐπικρίνω ἄλλους οἱ ὅποιοι δέν ἔχουν τόν κοινοβουλευτισμόν».⁵ Τό ἄν αὐτή ἦταν μιά διπλωματική ἀπάντηση διατυπωμένη ἔτσι ὥστε νά μήν προσβάλει τόν Μουσοῦλινη καί τόν Κεμάλ χωρᾶ συζήτησι, ἀλλά σίγουρα δέν ἦταν ἀπάντηση ἐνός πολιτικοῦ ἀποφασισμένου νά ὑπερασπιστεῖ πάση θυσία τήν ἀντιπροσωπευτική δημοκρατία. Ἐπιπλέον, ὁ Βενιζέλος ἀπαρίθμησε σάν ἐλαττώματα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ τήν ἀδύναμη θέση τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους, τήν περιστολή τῆς κυβερνητικῆς ἐλευθερίας ἀπό τίς υπερβολικές ἐξουσίες τῆς βουλῆς, τήν ἀστάθεια καί τό ἐφήμερο τῶν κοινοβουλευτικῶν κυβερνήσεων, καθῶς καί τίς ἐπεμβάσεις τῶν βουλευτῶν σέ διοικητικά ζητήματα. Δέν ὑπῆρχε θεσμικός τρόπος γιά ν' ἀντιμετωπιστοῦν ὅλα αὐτά: μόνη ἐγγύηση ἦταν ἡ πολιτική ἀρετή τῶν ἡγετῶν, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νά ἔχουν «τοιαύτην ἀντίληψιν τῶν καθηκόντων καί τῆς ἀποστολῆς των, ὥστε θεωροῦντες τήν ἀρχήν ὡς μέσον πραγματοποίησεως ὑψηλοτέρων σκοπῶν καί ὄχι ὡς σκοπόν τόν ἑαυτὸν τους νά εἶναι ἔτοιμοι νά τήν ἀπορρίψουν βία πᾶσαν στιγμὴν καί νά εἶναι διατεθειμένοι νά μὴ ἐπιδιώξουν τήν κατάκτησίν της διὰ τῆς θυσίας τῶν πολιτικῶν των ἀρχῶν».⁶ Ἡ θεωρία αὐτή ὅμως ἀφῆνε φαρδιά πλατεῖα περιθώρια ἐκτροπῶν: ἀρκοῦσε νά ἐκτιμῆσει κανεὶς πῶς οἱ ἀντίπαλοί του δέν στέκονταν στό ὕψος τῶν περιστάσεων, γιά νά θεωρηθεῖ ἐθνικό του καθήκον νά κηρύξει δικτατορία. «Πα-

ράδειγμα ἡ Ἰσπανία, ὅπου ἡ φθορά τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἔφεραν τήν δικτατορίαν τοῦ Πρίμο ντέ Ριβέρα, καί ἡ Ἰταλία ὅπου ἡ φθορά τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἔφερε τόν φασισμόν τοῦ κ. Μουσοῦλινη».⁷

Οἱ ὁπαδοί τοῦ Βενιζέλου εἶχαν ἀκόμη μικρότερες ἀναστολές καί σπράφηναν κατά τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ μετὰ τήν οικονομική κρίση, ἀμέσως μόλις ἔχασαν τή «μάχη τῆς δραχμῆς» καί διαπίστωσαν ὅτι κινδύνευε ἡ παραμονή τους στήν ἐξουσία. Τόν Μάιο τοῦ 1932 κατέθεσαν στή βουλή μιά πρόταση συνταγματικῆς ἀναθεώρησης, στά ἴχνη τοῦ ἄρθρου 48 τοῦ συντάγματος τῆς Βαϊμάρης, ἡ ὁποία προέβλεπε τήν παροχή δικτατορικῶν ἐξουσιῶν στόν πρόεδρο τῆς δημοκρατίας ὅποτε ὁ ἴδιος πιθανολογοῦσε «ἐμφύλιον σπαραγμόν». Ἦταν κοινό μυστικό πῶς οἱ βουλευτές τῶν Φιλελευθέρων πού τήν ὑπέβαλαν εἶχαν τήν ἐπίνευση τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου.⁸ Κατά τόν Νίκο Ἀλιδίζατο, σκοπός της –ὅπως ἄλλωστε καί τῆς ἀνάλογης πρότασης τοῦ Βενιζέλου τό 1934– ἦταν ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ «κρίση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ».⁹ Οἱ ἐξελίξεις πού ἀκολούθησαν ὅμως, ἐπιτρέπουν καί διαφορετικές ἐρμηνεῖες της.

4. Ἄλ. Παπαναστασίου σέ *ΕΣΒ, συζητήσεις τῆς 13ης Μαρτίου τοῦ 1931*, σ. 982.

5. Ἐλ. Βενιζέλος σέ *ΕΣΒ, συζητήσεις τῆς 13ης Μαρτίου τοῦ 1931*, σ. 973, 986.

6. Ἐλ. Βενιζέλος σέ *ΕΣΒ, συζητήσεις τῆς 13ης Μαρτίου τοῦ 1931*, σ. 973.

7. Ἐλ. Βενιζέλος σέ *ΕΣΒ, συζητήσεις τῆς 13ης Μαρτίου τοῦ 1931*, σ. 974. Ἐσ σημειώσουμε πάντως πῶς τό καθεστῶς τοῦ Μουσοῦλινη δέν εἶχε ἀκόμη καταργήσει τά κοινοβουλευτικά ὄργανα οὔτε ἀπαγόρευσε καταρχήν τά πολιτικά κόμματα. Ἀπλῶς, ὁ ἐκλογικός νόμος τοῦ 1928 πρόβλεπε τή συνολική ὑπερψήφισή ἢ καταψήφισή τῶν ὑποψηφίων πού πρότεινε τό Μέγα Συμβούλιο τοῦ φασισμοῦ ἄν αὐτοὶ καταψηφίζονταν θ' ἀκολουθοῦσαν (σὴν θεωρία) πολυκομματικές ἐκλογές. Στίς ἐκλογές τοῦ 1929 ἀνακοινώθηκε πῶς ὑπῆρξαν ἑκατὸν τριάντα ἑξὶ χιλιάδες ψῆφοι ἐναντίον τῶν ἐπίσημων ὑποψηφίων, ἀλλά στίς ἐπόμενες ἐκλογές, τοῦ 1934, αὐτές περιορίστηκαν στίς δεκαπέντε χιλιάδες, μολονότι ψήφισαν τό 95% τῶν ἐκλογέων. Ὁ ἴδιος ὁ Μουσοῦλινη χαρακτηρίζει τό δημοψηφισματικό σύστημά του «αὐταρχική συγκεντρωτική δημοκρατία». Βλ. σχετικά σέ Denis Mack Smith, «The Theory and Practice of Fascism» [1959], σὴν Nathanael Greene (ἐπιμ.), *Fascism. An Anthology*, Thomas Y. Crowell, Νέα Ὑόρκη 1968, σ. 74-75.

8. [Περικλῆς Ἀργυροπούλου], *Ἀπομνημονεύματα Περικλέους Χ. Ἀργυροπούλου, πρώην βουλευτοῦ Ἀθηνῶν, ὑπουργοῦ καί πρεσβευτοῦ, ἀπὸ 1885 ἕως 1936*, Ἀθήνα 1970.

9. Νίκος Κ. Ἀλιδίζατος, «Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καί ὁ συνταγματικός ἐκσυγχρονισμός τῆς χώρας», σὴν Γ. Μαυρογορδάτος-Χρ. Χατζηιωσήφ (ἐπιμ.), *Βενιζελισμός καί ἀστικός ἐκσυγχρονισμός*, ὁ.π., σ. 37. Κατά τόν Ἀλιδίζατο, ἡ προσπάθεια τοῦ 1932 ἦταν μιά ἀπό τίς μείζονες συνταγματικές «στιγμές» τοῦ Βενιζέλου, μαζί μέ τή συνταγματική ἀναθεώρηση τοῦ 1911 καί τήν ἀπόπειρα ἀναθεώρησης

Τίς ίδιες ημέρες οργανώθηκε στην Πάντειο, δημιούργημα των Φιλελευθέρων και όχυρό τους,¹⁰ μιά σημαντική συζήτηση με θέμα την «κρίση του κοινοβουλευτισμού», πού διάρκεσε μιά εβδομάδα «έν τῷ μέσω συρροῆς καθηγητῶν, σπουδαστῶν, πολιτευομένων, κυριῶν, ἀξιωματικῶν κλπ.»¹¹

[...]

Οἱ Φιλελεύθεροι πού πήραν τό λόγο οὐσιαστικά σηματοδοτοῦσαν τήν προθυμία τους νά ὑποστηρίξουν μιά αὐταρχική ἢ καί δικτατορική ἐκτροπή. Ὁ Παπανδρέου, ξεχνώντας πῶς ἦταν ὑπουργός μιᾶς τυπικά δημοκρατικῆς κυβέρνησης, τό ἔθεσε ὡμά: «συμβαίνουν ἐνίοτε ἱστορικά καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν τήν δικτατορίαν καί ἀναγκαίαν καί χρήσιμον», μέ τόν ἀπαραίτητο ὄρο, βέβαια, ὅτι θά ἦταν ἀπλῶς προσωρινή.¹² Γιά τόν Θεμιστοκλή Τσάτσο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναπτύξει μιά φιλόδοξη μορφή συντηρητικοῦ ἐγελιανισμοῦ, ὁ κοινοβουλευτισμός ἦταν τό μέσο πού ἔπρεπε νά ἐξυπηρετεῖ τό σκοπό τῆς δημοκρατίας, κι ἐπομένως ἡ ἀξία του ἦταν σχετική. Ὁ Τσάτσος ὑπερασπίστηκε καταρχήν τήν κοινοβουλευτική δημοκρατία, ἀλλά ἐπικρότησε τήν πρόταση περιορισμοῦ τῆς πού κατέθεσαν τήν ἴδια ἐβδομάδα οἱ βενιζελικοί στή βουλή. [...]

Ὁ μόνος ἀπ' ὄλους τούς συζητητές πού χρησιμοποίησε ἐπιχειρήματα ἀντίστοιχης διανοητικῆς ἐκλέπτυνσης καί συγκρότησης μέ τόν Σβῶλο ἦταν ὁ Κανελλόπουλος. Ἀντιδιέστελλε τόν φασισμό καί τόν «μπολσεβικισμό», πού ἀποτελοῦσαν «ουστήματα ξένα τελείως πρὸς τήν ιδέαν τῆς νεωτέρας πολιτείας», ἀπό τήν ιδέα τῆς δικτατορίας, ἡ ὁποία ἦταν ἀδύνατο νά μελετηθεῖ ἐπιστημονικά ἐπειδή δέν ἀποτελοῦσε σύστημα καί οὔτε κἀν μπορούσε ν' ἀναχθεῖ σέ ἀφηρημένες ἀρχές, ἀλλά ἦταν ἀπλῶς μιά κατάσταση πού διαδεχόταν τό χάος καί συνδεόταν μόνο μέ τήν ὑπαρξή ἰσχυρῶν προσώπων.¹³ Κατά τόν Κανελλόπουλο, ὁ κοινοβουλευτισμός στήν πραγματικότητα κινδύνευε ἀπό τρεῖς παράγοντες, οἱ δύο ἀπό τούς ὁποίους συνδέονταν μέ τήν κληρονομία τῶν κατώτερων τάξεων. Πρῶτον, ἀπό τήν ἐμφάνιση τῶν ταξικῶν κομμάτων, τά ὁποῖα κατέλυαν τήν ἐνότητα τοῦ κοινοβουλίου καί τοῦ κράτους· αὐτό τό πλῆγμα δέν τό εἶχε δεχθεῖ ἀκόμη στήν Ἑλλάδα, ἀλλά θά μπορούσε ν' ἀποδειχθεῖ μοιραῖο: «κοινοβούλιον καί ταξικός ἀγῶν εἶναι κατά βάθος τελείως ἀσυμβίβαστα».¹⁴ Ἐπειτα, τόν κοινοβουλευτισμό ἐπληττε ἡ «ἐξάπλωσις τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν», ἡ ὁποία ἐξασθενοῦσε τίς κυβερνήσεις. Ὁ Κανελλόπουλος δήλωσε ὅτι δέν θά δημοσιοποιούσε τή γνώμη του γιά τούς τρόπους καταπολέμησης αὐτῶν τῶν κινδύνων γνώμη, ἡ ὁποία θεαίως δέν μπορούσε νά εἶναι συμβατή μέ ὁποιοδήποτε δημοκρατικές ἀρχές. Ὡστόσο, ἔκανε τήν εὐγλωττη πρόταση νά ὑποχωρήσει ὁ κοινοβουλευτισμός μπροστά στόν τρίτο κίνδυνο πού ἀντιμετώπιζε – τή δημιουργία μιᾶς πολιτικῆς ὀλιγαρχίας, ἡ ὁποία κυβερνοῦσε οὐσιαστικά στίς δυτικές χῶρες, ἔστω καί ἂν δέν εἶχε τυπικά προνόμια. Ἀκριβῶς ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς τέ-

τοιας ἄρχουσας τάξης θά περιορίζε τίς θλιβερές ἐπιδράσεις τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα καί τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν:

Διά τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς τῆς ἀριστοκρατίας ἡ Δημοκρατίας τῶν ἡγετῶν ὡς λέγεται, ἂν καί προσβάλλεται ἐν μέρει τό κύρος καί ἡ δύναμις τοῦ κοινοβουλίου, δημιουργεῖται μιά ἀρχή, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νά ὀδηγήσῃ εἰς τήν ὀργανικήν συμφιλίωσιν τῆς ιδέας τῆς ἐλευθερίας καί τῆς λαοκρατίας πρὸς τήν ιδέαν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς πνευματικῆς. Ἀπό αὐτῆς τῆς ἀπόψεως νομίζω, ὅτι ἡ συνύπαρξις τῶν δύο ἀρχῶν, ἔστω καί ἐπὶ

τοῦ 1920. Τό 1911 ὁ Βενιζέλος, μέ τήν καθοριστική προσωπική του συνεισφορά, διαμόρφωσε πολλούς θεσμούς τοῦ κράτους δικαίου πού ἰσχύουν ὡς σήμερα, ἐνῶ τό 1920 προσπάθησε νά μεταρρυθμίσει τό σύνταγμα σέ μιά ἀμιγῶς κοινοβουλευτική κατεύθυνση. Ἀποτιμώντας συνολικά τή συμβολή τοῦ Βενιζέλου στή διαμόρφωση τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ὁ Ἀλιδιζάτος διακρίνει μιά σταθερά ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς σταδιοδρομίας του: «τό αἶτημα γιά συνταγματικό ἐκσυγχρονισμό τῆς χώρας, τό ὁποῖο, ἂν καί ἐκδηλωνόταν μέ τρόπους φαινομενικά ἀντιφατικούς, διακρινόταν στόν πυρήνα του ἀπό μιά βέβαιη συνοχή, ἂν ὄχι καί συνέπεια» (στό ἴδιο, σ. 33). Τέτοιου εἶδους ἀποφάνσεις ὁμως ἀπλῶς ἀναδεικνύουν πόσο πολυσημῶς ὄρος εἶναι ὁ «ἐκσυγχρονισμός», καί πόσο δύσκολο εἶναι νά προικιστεῖ μέ ἀναλυτική ἀξία.

10. Ἡ νεοϊδρυμένη Πάντειος, πού ἄρχισε μαθήματα τόν Νοέμβριο τοῦ 1930, εἶχε δηλωμένο σκοπό τήν πολιτική μόρφωση τῆς ἰθύνουσας τάξης (Ν. Κωνσταντόπουλος, σέ *Εἰκοσιπενταετηρίς τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν*, Ἀθήναι χ.χ., σ. 62). Οὐσιαστικός ἰδρυτής καί πρῶτος διευθυντής τῆς ἦταν ὁ κυπριακῆς καταγωγῆς Γεώργιος Φραγκοῦδης, ἕνας ἀπό τούς σημαντικούς δημόσιους διανοούμενους τῆς ἐποχῆς (βλ. τό ἱστορικό στό ἴδιο, σ. 11 κ.ε., 61-63) καί ἰσχυρό στέλεχος τῶν Φιλελευθέρων. Ἀπό τήν ἐποχή πού ἦταν πληρεξούσιος στήν Δ' Συντακτική, μέ τό κόμμα τοῦ Παπαναστασίου, ἔλεμπε μέδρους κατὰ τοῦ «ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τήν Ἑλλάδα», καί τασσόταν ὑπέρ μιᾶς ἐθνικῆς ἐπανάστασης (βλ. ἐνδεικτικά σέ Γ. Φραγκοῦδης, *ΕΣΒ, Συνεδριάσεις 29ῆ τῆς 27ῆς Φεβρουαρίου 1924*, σ. 480).

11. Γεώργιος Φραγκοῦδης, σέ *Δελτίον τῆς Παντείου Σχολῆς τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν περιέχον τὰς περὶ κοινοβουλευτισμοῦ καί δικτατορίας συζητήσεις τὰς διεξαχθείσας ἐν τῇ σχολῇ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς 15, 17, 19, 22 Μαΐου 1932*, Ἀθήναι 1932, σ. 3.

12. Γ. Παπανδρέου, στό ἴδιο, σ. 22.

13. Παναγιώτης Κανελλόπουλος, σέ *Δελτίον τῆς Παντείου Σχολῆς...*, ὁ.π., σ. 16-18. Ἐδῶ ὁ Φραγκοῦδης ἀπάντησε ὅτι «ἀπό κατάστασις de facto ἡ δικτατορία μετεβλήθη εἰς πολιτικόν σύστημα, ὡς π.χ. ὁ φασισμός, ὁ ὁποῖος ἐπιστημονοποίησε τήν νέαν αὐτὴν κατάστασιν»: στό ἴδιο, σ. 26.

14. Παν. Κανελλόπουλος, στό ἴδιο, σ. 17.

θυσία του κύρους και της δυνάμεως του κοινοβουλίου, ή συνύπαρξις δηλ. της ιδέας της λαοκρατίας και της ιδέας της αριστοκρατίας της πνευματικής και ή επί τη βάσει ώρισμένων κριτηρίων επίλογής σχηματιζομένη τάξις ηγετών, ή συνύπαρξις των δυό αυτών ιδεών είναι εκείνη, προς την οποίαν νομίζω σήμερα, ότι πρέπει να προχωρήση ή πολιτική εξέλιξις της ανθρωπότητος.¹⁵

Στόν έκτενή λόγο του συντηρητικού αυτού διανοούμενου, πού είναι ο κυριότερος εκπρόσωπος της αντιβενιζελικής παράταξης στη συζήτηση της Παντείου, δέν συναντούμε κανένα έπιχείρημα υπέρ του κοινοβουλευτισμού ή γενικότερα υπέρ της αντιπροσωπευτικής πολιτικής. Αντίθετα, έπαινούνται ο περιορισμός της δημοκρατίας και ή συμβολή της «πολιτικής αριστοκρατίας» στην εύτυχία χωρών όπως ή Γαλλία.¹⁶ Επίσης, άποφεύγεται να καταδικαστεί ή δικτατορία, ή ευθύνη για την οποία ρίχεται στο «χάος» πού προηγείται, ενώ τό πρόβλημα του φασισμού στην ουσία παρακάμπτεται.

Η άρνηση του Κανελλόπουλου να καταθέσει δημόσια τίς απόψεις του για την αντιμετώπιση της ταξικής πάλης και της εξάπλωσης των «δημοκρατικών αρχών» άποτυπώνει εύγλωττα την πίστη του στην «ιδέα» της αριστοκρατίας της πνευματικής» κι έν τέλει άπηχεί την έχθρότητά του άπέναντι στην άρχή της άνοιχτής κι έλλογης συζήτησης των πολιτικών ζητημάτων, ή οποία είναι άλληλένδετη μέ τή δημοκρατία. Έν τέλει όμως ή άρνηση αυτή άναδεικνύει την πολύ συγκεκριμένη άνεπάρκεια των συντηρητικών του Μεσοπολέμου, ν' αντιμετώπισουν πολιτικά, ή και άπλως διανοητικά, την πρόκληση του σοσιαλισμού στην έποχή της μαζικής κινητοποίησης. Άκριβώς αυτή τους ή άδυναμία, ή άφωνία τους, τους έκανε σύντομα να συμφιλωθούν μέ τόν φασισμό και να τόν προωθήσουν ως τόν μόνο τρόπο για να νικηθεί ή άριστερά. Ίσως ο χειρότερος οϊωνός άπ' όλους να ήταν ότι στη συζήτηση της Παντείου δέν άκούστηκε καμιά άνεπιφύλακτη φωνή, ούτε από τή βενιζελική ούτε από την αντιβενιζελική παράταξη, υπέρ της δημοκρατίας. Είχαν πάψει να την υπερασπίζονται διανοητικά, μολονότι την ίδια έποχή εξακολουθούσαν να στηρίζουν στη βουλή τίς έλπίδες της πολιτικής τους επικράτησης.

15. Παν. Κανελλόπουλος, *στό ίδιο*, σ. 18.
16. Παν. Κανελλόπουλος, *στό ίδιο*, σ. 18.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΕΖΡΑ ΠΑΟΥΝΤ

ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΖΑΣ

‘Ο επίδραστικότερος ποιητής της ευρωπαϊκής παράδοσης στο έργο πού σημάδεψε τόν δυτικό πολιτισμό στον 20ό αιώνα.

VICTOR SEGALEN

ΣΤΗΛΕΣ

‘Η κινεζική ποιητική παράδοση συναντά έναν άφωτισμένο έκφραστή της άπό τή Δύση, σε μιά μνημειώδη ποιητική σύνθεση.

ΝΟΡΜΠΕΡΤ ΕΛΙΑΣ

ΜΟΤΣΑΡΤ ΤΟ ΠΟΡΤΡΑΙΟ ΜΙΑΣ ΜΕΓΑΛΟΦΥΙΑΣ

‘Ο Νόρμπερτ Έλιος φωτίζει την ζωή και την προσωπικότητα του μεγάλου συνθέτη χαρίζοντάς μας ένα συγκλονιστικό πορτραίτο του Βόλφγκανγκ Άμαντέους Μότσαρτ.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΓΙΑ ΤΟΝ ΛΕΟΝΤΑ ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

Καί μιά παλιά του μετάφραση τοῦ Μαγιακόφσκι*

τῆς Μαρίας Ἡλιοῦ

Ο Λέων ὑπῆρξε στενός φίλος τοῦ Φίλιππου ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Κολλεγίου, ὅταν ἦταν συμμαθητές. Τά χρόνια ἐκεῖνα ἦταν δύσκολο γιὰ μένα νὰ βγαίνω μέ τόν Φίλιππο καί τίς παρέες του. Ὅταν ὅμως μπῆκα στό Πανεπιστήμιο, τό 1951, οἱ ἀπαγορεύσεις μετριάστηκαν. Τότε γνώρισα τόν Λέοντα καί τόν Ἄγγελο Φωκά, ἄλλο συμμαθητή τους, κι ἀρχίσαμε νὰ κάνουμε παρέα καί νὰ βγαίνουμε συχνά οἱ τέσσερές μας «καί κάποιες κοπέλες μαζί», σέ ταβερνάκια, στή θάλασσα, σέ συναυλίες. Ὡρες ἀτέλειωτες συζητήσεων καί περιπάτων. Ὁ Λέων πηγαινοερχόταν στό Παρίσι καί στή Γενεύη ὅπου σπούδαζε. Ξαναβρισκόμασταν κάθε φορά μέ πολλή χαρά κι ἀκούγαμε στό σπῆτι του στό Φάληρο, κλεισμένοι στό δωμάτιο του, τούς τελευταίους του δίσκους Brassens, Σοστάκόβιτς...

Ὅταν ὁ Φίλιππος πῆγε στρατιώτης στό Μακρονήσι (Μάρτιος τοῦ 1954), ὁ Λέων ἦταν στήν Ἑλβετία. Γιὰ σχεδόν δύο χρόνια, τόν Φίλιππο τόν βλέπαμε, οἱ γονεῖς του καί ἐγώ (ἄλλος δέν εἶχε δικαίωμα ἐπισκεπτη-

ρίου), γιά λίγη ὥρα παρουσία ἐπιτηρητῆ, ὅταν καί ἐάν, ἔπειτα ἀπό ἀπίστευτες ταλαιπωρίες, κατορθώναμε νὰ πάρουμε τήν περιπόθητη ἄδεια, συνήθως τίς μεγάλες γιορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Δεκαπενταύγουστο). Καί ἀφοῦ κάναμε τή διαδρομή Ἀθήνα-Λαύριο-Μακρονήσι, παρακαλώντας νὰ μή ματαιωθεῖ τό ἐπισκεπτήριο λόγω πολλῶν μποφόρ. Ἀλληλογραφούσαμε ὅμως, μέ τή συμμετοχή τοῦ λογοκριτῆ βέβαια πού ἐσθῆνε ἢ σχολίαζε πάνω στά γράμματά μας, ἀλλά ἀλληλογραφούσαμε. (Ὁ Ἄγγελος εἶχε ἀναλάβει καί νὰ στέλνει μία ἀθλητική ἐφημερίδα τήν ἐβδομάδα, πού τήν περίμεναν ἀνυπόμονα ὅλοι ὅσοι βρισκόνταν στήν «ἀπομόνωση» καί ἦταν στήν πραγματικότητα φαντάροι, ἐξόριστοι καί μαζί φυλακισμένοι).

Στά γράμματά μας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὁ Λέων εἶναι παρών (μνεῖες σέ καμιά δεκαπενταριά γράμματα τοῦ Φίλιππου καί σέ καμιά εικοσαριά δικά μου). Ὅπως κι ὁ Φίλιππος παραμένει παρών στήν παρέα μας.

«Αὐτές τίς μέρες ἦρθε ἕνας φίλος τοῦ Ἄγγελου πού σπούδαζε στήν Ἑλβετία. Κάνουμε θαυμάσια παρέα. Κουβεντιάζουμε ὥρες ὀλόκληρες πάνω σ' ὅλα τά θέματα πού ὑπάρχουν, φωνάζουμε, γελάμε – ἰδίως ὁ καινούριος μας φίλος¹ πού ὅταν τόν πιάνει τό γέλιο εἶναι ἀδύνατο νὰ σταματήσῃ καί πού σέ δημόσιο χῶρο εἶναι δημόσιος κίνδυνος γιατί ὅλοι γυρνοῦν καί μᾶς κοιτάζουν. Προχθές πήγαμε στό ταβερνάκι τῆς Πλάκας, ἐκεῖνο μέ τήν ταράτσα» ... «Χτές πήγαμε γιά μπάνιο. Ἦταν πολύ ὁμορφα. Στό τέλος, σ' ἕνα κεντρά-

* Δημοσιεύτηκε στό Ἀρχειοτάξιο τοῦ Μαΐου 2006. Στό γοητευτικό βιβλίο τοῦ Κώστα Στάικου *Κάτοπτρο τῆς Βιβλιοθήκης* (Κότινος 2005), μαθαίνουμε πῶς ὁ γνωστός «δαίμων» προῦπήρξε τῶν τυπογραφείων: «Ὁ Τιτίβιλος πίστευαν ὅτι ἦταν ἕνας δαίμονας σιαλμένος ἀπό τόν Λούσιφερ ἢ ἄλλες σατανικές δυνάμεις μέ στόχο νὰ παρεισφρέουν λάθη στήν ἐργασία τῶν μοναχῶν πού ἀντέγραφαν ἱερά κείμενα. Ἡ ἀκριβής φύση καί προέλευση τοῦ Τιτίβιλου χάνεται στό βάθος τοῦ χρόνου». Καί, βέβαια, τά δικά μας γραφτά δέν εἶναι ἱερά. Εἶναι ὅμως ἱερές οἱ ἀναμνήσεις μας καί ἡ μνήμη ἀκριβῶν φίλων. Καθώς ὁ Τιτίβιλος χόρευε ἐπάνω σέ αὐτό τό κείμενο, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀποκατασταθεῖ στό σωστό, ἰδιαίτερα ὅταν, ἀντί «Τότε τοῦ προτάθηκε νὰ δουλέψῃ στό *Βῆμα*», διαβάσαμε «Τότε πού προπάθησε...», πράγμα πού δέν εἶναι ἀκριβές.

1. Χαρακτηριστικό τῆς ἀλληλογραφίας μέ τούς ἐγκλειστους, τό νὰ προσπαθεῖς νὰ περάσεις τό μέγιστο τῆς πληροφοροφῆσης, ἐλαχιστοποιώντας τόν κίνδυνο ἀναγνώρισης τῆς πληροφορίας ἀπό τόν ἀδιάκριτο τρίτο, ἰδιαίτερα ὅταν ἀναφέρεσαι σέ πρόσωπα.

ΒΑΣΙΛΗΜΠΡΟΥ ΜΑΓΙΑΚΟΦΩΚΗ
 150.000.000
 -ἀπόσπασμα-

Ποιός θ' ἀναρωτήσῃ τὸ φεγγάρι:
 Ποιός θά βάλῃ ρότῃμα στὸν ἥλιος;
 Τί ἔχεις καὶ μῆς δίνεις μέρες-νύχτες;
 Ἔτσι καὶ τὸ ποίημα αὐτὸ
 δὲν ἔχει γραφιδά.
 Κι ἔνα μόνο ἔχει σκοπὸ:
 Δάμψε γιὰ τ' αὐριανὰ
 ποὺ χαράζουσι.

Ἔτσι σήμερα
 γι' αὐτὸ
 ἔρχονται ὁ ἔμψ
 οἱ ματιές τῆς γῆς
 παύρουν κάθε μας ἠϊὸ
 τὸ καθένα αὐτὸ

εἶναι γιὰ νὰ δοῦν αὐτὸ
 εἶναι γιὰ ν' ἀφουγγραστοῦν ἄβυσσ
 αὐτὸ-
 σπάζοντας κάθε δεσμὸ
 τοῦ λαοῦ βουλή

αὐτὸ-
 σκελετωμένες μηχανές
 ἀντρες
 σῶμα
 μαζωμένα

αὐτὸ-
 χέρια,
 πόδια,
 ἐλατήρια
 καὶ τανάλιες,
 δρομῶνα,
 ἀεριωμένα,
 μ' ἔναν ὄγκο
 μίση καρδίης.
 Ἐξέχασε τοὺς ποιητές,
 μὲ φωνὴ ἀγγελικῆ,
 ποὺ στὰ οὐράνια ψέλνουν-
 κι ἔκου τὸ τραγοῦδι αὐτὸ:

Ἀπὲς πόλεις ἤρθαν,
 μὲς στὴν τοῦντρα βγάλμα
 δρόμους εἰς νερά καὶ βοθρκοῦς.

φτάσαμε μυριάδες
 κ' εἴμαστε μυριάδες
 οἱ μυριάδες ἀπ' ἔργασι;
 οἱ μυριάδες τῶν φτωχῶν.

*ἡ γαλιγγου γαλιγγου
 γὰ ἄλλοις. καὶ τὴν καὶ 53*

ἤρθαμε ἀπὲς σπιτινά,
 τῶν στρατῶντων οἱ σκοποῖ,
 μὲ τὸ δρόμο
 νὰ φωτίζουσι
 κυρκαγιές.

ἤρθαμε μυριάδες
 οἱ μυριάδες τῶν πραγμάτων
 ποὺ ἴσπασαν
 καὶ ρήμαξαν
 κι ἔπαιναν κομμάτια.

Κατρακίδια ἀπὲς ψηλά,
 τῶν βουνῶν σκαρφάλωμα,
 κρηθαρροσοιές ποὺ φαγῶν τὰ χρόνια,
 ἤρθαμε μυριάδες
 οἱ μυριάδες τὰ κοπιδία
 φοβισμένα,
 χτηνωμένα,
 πεινασμένα.

ἤρθαμε μυριάδες
 οἱ μυριάδες τῶν δόξων,
 λάτρεις εἰδίου
 κι ἀντιφροστικῶν-
 ποὺ ἴρθαν ἀπὲς μέτωπο
 καὶ ἀπὲς τὰ χιρῶφια,
 σκουριασμένο σίδερο
 μόνο μὲ μιά προσευχὴ
 μόνο μὲ μιά κρίση,

Ἀπὲς γλυκερὴ ἀστρωμένη κοίτη
 μόνο νὰ μὴ βγεῖς-
 ἔλε ποὺ εἶσαι ἄπὸ σίδερο,
 ἔλε ποὺ ἄρῃς
 Ποσειδῶνας
 ἢ Βεγκά
 δὲν εἶσαι,

ἔλε ποὺ ἡ ἀέρα σ' ἔκανε-
 ἄνθρωπε-θεῖ.
 Τ' ἄστρα σου ἤρθαν κι ἔπεσαν
 φῶγε ἀπὸ τὴ νύχτ,
 ἔλα δὲ πῶνον στὴ γῆ
 ἔλα δὲ κοντὰ μας,
 ὄχι πιά "τῶν οὐρανῶν",
 ἴ' ὄλων τῆς ματιές
 ἀπεῶθ κι ὀμπρός
 τὴ δικὰ μας ὄμματα
 ἀν ἡ προσταγὴ σου
 ὄθ εἶναι τῶν χερῶν μας,
 μὲς στοὺς κερανοῦς
 μὲς στὶς φάτες ἔλεει
 τουφεκίδι νὰ βρεῖ-
 πάντα ὄθ τὸ βρεῖ

ΜΑΪΑΚΟVSKI
MVERS ET
PROSES
 de 1913 à 1930
 CHOISIS, TRADUITS DU RUSSE
 ET PRESENTES PAR
ELSA TRIOLET

LES ÉDITEURS FRANÇAIS RÉUNIS
 33, Rue Saint-André-des-Arts, PARIS-VI*

III.

Κάθε μας κατόρθωμα
 θάνατι καὶ κινὸ ὀδοκῶλο
 ἀπὸ τὸ δημιουργοῦ-

ὄχι μόνο τὸ κενὸ ποὺ εἶχε αὐτὸς γινώσκει
 ὄχι χίτρη νὰ εἴσπασον φαντασίας ἀνθρώπων
 μὰ τὸ καθεστὶ καλὸ
 στὸν ἄερα νὰ σταλεῖ.

Δίψα
 ἔδωκε μας ποτὸ
 Πείνα
 ἔδωκε μας φαγὴ
 ἤρθε κ' ἡ ὥρα νὰ ριχτεῖ
 τὸ κορμὶ στὴ μάχη.

*Ἄ. Γεῶν Ἀθανασίου,
 fraternellement
 Elsa Triolet*

κι, ήπιαμε μπύρες στην ύγείά σου» (Μ., 5 Ιουλίου 1954).

«Χάρηκα πολύ τόν έρχομό από τήν Έλβετία του καλού μου φίλου και, φυσικά, ζηλεύω αφάνταστα πού δέν μπορώ νά πίνω και 'γώ μπύρες στο ταβερνάκι της Πλάκας ή ουζάκι κάτω από τή σκοτεινή 'Ακρόπολη...» (Φ., 8 Αύγουστου 1954).

«'Αγγάρεψε από τώρα τόν Λέοντα νά σοῦ βρεῖ σύγχρονη και παλιότερη βιβλιογραφία στά γαλλικά και στά έγγλέζικα πάνω σέ αντίστοιχα θέματα γενικά και ειδικά: συγκεκριμένα Index, 'Ιερή εξέταση, άφορισμοί κ.λπ. 'Ιδιαίτερα ενδιαφέρομαι γιά ὅ,τι σχετικό ἔχει παρουσιάσει ὁ κύκλος της *Pensée*. Σιγά-σιγά, ανάλογα μέ τά λεφτά πού θά μπορούν νά διαθέτουν από τό σπίτι, κάνε τίς παραγγελίες ὥστε ὅταν γυρίσω νά μήν καθυστερήσουμε μέ ἀναζητήσεις» (Φ., 20 Αύγουστου 1954).

«Φρόντισε νά παραγγείλεις μέ τόν Λέοντα (ή στόν Λέοντα εάν ἔχει φύγει) τά βιβλία τά σχετικά μέ τούς άφορισμούς» (Φ., 27 Σεπτεμβρίου 1954).

«Θέλω λοιπόν νά μοῦ βρεῖς μαζί μέ τόν Λέοντα, καλή, σύγχρονη κυρίως, βιβλιογραφία γιά δαύτους [τούς γάλλους φιλοσόφους του 18ου αι.], γιά τόν κύκλο τους και γιά τήν εποχή τους. 'Ακόμα κι ἂν ὑπάρχουν φτηνές εκδόσεις *Œuvres choisies* αὐτῶν ὄλων. Παράγγειλέ τα μέσω Κάουφμαν και ἄς τα σέ μιά γωνιά της βιβλιοθήκης νά περιμένουν κι αὐτά...» (Φ., 1 Δεκεμβρίου 1954).

«Πήγαμε χθές βράδυ μέ τά παιδιά στόν κινηματογράφο και φύγαμε ένθουσιασμένοι» ... «Μετά πήγαμε σ' ἕνα ταβερνάκι της ὁδοῦ Θεμιστοκλέους, στέκι παλιού σου καθηγητή στο Κολλέγιο. 'Ήπιαμε στην ύγεία σου -εἶσαι πάντα ὁ μέγας ἀπών- και γελάσαμε μέ τήν καρδιά μας. Μιά στιγμή μάλιστα πού θυμήθηκα μιά παρωδία παραπομπής πού εἶχες φτιάσει γιά κάποιον συνάδελφό σου στίς ιστορικές μελέτες, πῶς σοφό από σένα και πῶς ψιλικατζή,² ἔγινε τέτοιο ὁμαδικό γέλιο πού ἐξελίχτηκε σέ σόλο ἑνός από μᾶς, πού σταμάτησε κάθε κουδέντα στο ταβερνάκι...» (Μ., 12 Δεκεμβρίου 1954).

'Εκεῖνος ὁ Δεκέμβρης ὑπῆρξε καθοριστικός γιά τό μέλλον του Λέοντα. Τότε του προτάθηκε νά δουλέψει στο *Βῆμα*. Δέν τό δέχτηκε άβασάνιστα. Ζύγισε τά ὑπέρ και τά κατά. Προβληματιζόταν. Θυμάμαι μιά πολύωρη σχετική συζήτησή μας κατά τή διάρκεια ἑνός περιπάτου στην περιοχή της Λεωφόρου 'Αλεξάνδρας, Μαυροματαιῶν, Φυλῆς... Δέν εἶχε ακόμα καταλήξει στην απόφασή του πού τήν πήρε πρὸς τό τέλος του μήνα (μνείες σέ γράμματα του Φ. από 27 Δεκεμβρίου 1954 και ἑξῆς).

'Από τόν ἑπόμενο κι ὅλας μήνα, ὁ Λέων εἶχε τό γραφεῖο του στο *Βῆμα*, κάπως στριμωγμένος στόν ἴδιο χώρο μέ τόν 'Αστέρη Στάγκο και τόν Χάρη Μπουσμπουρέλλη.³ 'Η παρέα ἐξακολουθοῦσε νά διγαίνει συχνά σέ ταβερνάκια, σέ συναυλίες και κυρίως στόν κι-

νηματογράφο, ὅπου ἐπωφελοῦμαστε και από τά δημοσιογραφικά διαπιστευτήρια του Λέοντα. Θυμάμαι πώς πολλές φορές εἶχα γλιστρήσει στή ζούλα στην Κινηματογραφική Λέσχη.

Τήν ἔγνοια γιά τόν ἔγκλειστο στο Μακρονήσι τή μοιραζόμαστε ὅλοι μας. «Θά σοῦ στείλω σήμερα ή αὔριο τήν *Ιστορία της Λογοτεχνίας* του Δημαρά. Στή χαρίζει ὁ Λέων»⁴ (Μ., 20 Μαρτίου 1955).

Σέ γράμμα του ὁ Φίλιππος σχολιάζει δημοσίευμα κινηματογραφικής κριτικῆς του Λέοντα στην *Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση*.⁵ Δηλώνει έντυπωσιασμένος από τήν «εὐρυμάθεια» και τήν «πολυμάθειά» του και σημειώνει: «ή κριτική του ὑπερτερεῖ ασύγκριτα ἀπ' ὅσες ἔχω διαβάσει ἄλλων σπουδαίων και μή» (Φ., 19 'Απριλίου 1955).

Αὐτή ή κριτική εἶναι μιά ὁλόκληρη συνθετική μελέτη (9 σελίδες μέ πυκνά δίστηλα) πού ἀποκαλύπτει διειδυτική σκέψη και βαθύτατη γνώση της ιστορίας του κινηματογράφου. Κάτω από τόν τίτλο «'Ο κινηματογράφος», οἱ ὑπότιτλοι διαγράφουν τή δομή του κεμένου: «'Η περίοδος 1953-1954 - Τρεῖς ἀποκαλύψεις του ἑλληνικοῦ κινηματογράφου - Becker ὁ ἀφηγητής - 'Ο Yves Allégret και ή ταινία ὡς δυναμικό σύνολο - 'Ο Clément και τό τραγικό κλίμα - 'Ο ὤρμος λυρισμός του John Ford - 'Ο «χιουστονικός» ἥρωας - 'Ο Minelli και τά ταμπού - 'Η θλιβερή ὑπόθεση του σινεμασκόπ - 'Η ὡραιότερη ταινία του 1954». Θά σταθῶ στο τελευταῖο μέρος πού καλύπτει τό 1/6 του συνόλου:

«'Η ὡραιότερη ταινία πού προβλήθηκε στην 'Αθήνα τό 1954 προκάλεσε μόνο τά εἰρωνικά ή περιφρονητικά σχόλια τῶν κριτικῶν. 'Όσοι ξέρουν ὅτι τίς ταινίες επικράτησε νά τίς κρίνουν τυφλοί, δέν θά παραξενευτοῦν, οἱ ἄλλοι ἄς τό μάθουν, κι ἂν αὔριο τύχει κανένας συνοικιακός κινηματογράφος νά παίξει τήν *Ἐπι-*

2. Προφανῶς ἤθελα νά γράψω «ψιλολοιτζής», γιά τή γνωστή λεπτοδουλειά πού διακρίνει τίς παραπομπές του Βέη και πού σχολιαζόταν τότε, μέ σεβασμό και χιοῦμορ, από ὀρισμένους νέους ιστορικούς.

3. Σέ ὅλα σχεδόν τά ἄρθρα και σημειώματα πού γράφτηκαν μετά τό θάνατό του στόν τύπο (ὅσα δηλαδή από αὐτά διάβασα) και περιείχαν και βιογραφικά στοιχεία, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Λέων ἄρχισε νά ἐργάζεται στο *Βῆμα* τό 1956. 'Η ἐξαίρεση εἶναι του «Τήλεφου» ('Ελένη Μπίστια): «'Από τό 1955 τόν κέρδισε ή δημοσιογραφία» (ἐφ. *'Η Καθημερινή*, 10 'Ιανουαρίου 2006). 'Η ἐξήγηση πού μπορώ νά δώσω εἶναι πώς εἶχε, ἴσως, διαφορετική ἐργασιακή σχέση μέ τό *Βῆμα* κατά τό 1955.

4. 'Ο Φίλιππος εἶχε από τό 1949 στην βιβλιοθήκη του τήν *Ιστορία της Λογοτεχνίας* του Δημαρά. 'Ισως νά μήν ἤθελε νά ταλαιπωρήσει στο ταχυδρομεῖο και στο Μακρονήσι τούς δύο κατάστικτους από σημειώσεις του τόμου.

5. Χειμῶνας 1954/5, τόμος Ζ', Περίοδος Β', τχ. 7, σ. 257-265.

στροφή του Βασίλη Μπόρτνικωφ, πού γύρισε λίγο πρίν τό θάνατό του ό άξέχαστος Vsevolod Pudovkin, άς τρέξουν νά τήν δούν»...

«Ό Pudovkin, λυρικός μέ τάσεις έπικές, πού πήρε για ήρωά του τό άτομο —σάν τόν Donskoϊ— μά πού αγωνίστηκε νά τό τοποθετήσει μέσα στη ροή της συλλογικής ζωής —σάν τόν Eisenstein— δέν γνώρισε τή δόξα πού του άξιζε...

» Άν του έλειπε ή ρωμαλεότητα κι αυτή ή αγάπη για τή ζωντανή καθημερινή ζωή, θά έλεγε κανείς ότι ό Pudovkin είναι ένας intimiste. Στην πραγματικότητα ό ρεαλισμός του έχει άνεύρει νέα βάθη, νέους κόσμους πού περιμένουν τήν κινηματογραφική έκφρασή τους, κι ό θάνατός του αφήνει ένα κενό ακριβώς επειδή εκείνος άνοιγε ένα δρόμο. Αυτή ή προσήλωση του Pudovkin στον έσωτερικό κόσμο είναι ακόμα περισσότερο έντονη χάρη στην πειθαρχία πού τόν χαρακτηρίζει» ... «Η ψυχολογική αυτή αλήθεια του Pudovkin διαφεύγει ίσως του ξένου θεατή, πού άναγκαστικά σταθμεύει μπρός σέ στοιχειά ξένα προς τόν γνώριμό του κόσμο. Η λεπτότητα των περιγραφών της ζωής σ' ένα κολχός του διαφεύγει, ακριβώς επειδή ό θεατής θά μείνει έκπληκτος, δύσπιστος ή και ένθουσιασμένος από τό ίδιο τό περιβάλλον του κολχός όπως παρουσιάζεται στην ταινία. Χρειάζεται μιá έξοικείωση μέ τό νέο αυτό κοινωνικό κλίμα, πού γεννά νέους άνθρώπους μέ νέα αισθήματα, για νά παρακολουθήσει ό θεατής τίς άποχρώσεις του ψυχολογικού κόσμου πού περιγράφεται. Η Έπιστροφή του Βασίλη Μπόρτνικωφ θεωρήθηκε από μερικούς προσπάθεια πολιτικής προπαγάνδας. Στην πραγματικότητα ή ταινία αυτή σημείωνε μιá στροφή στον μεταπολεμικό σοβιετικό κινηματογράφο προς τά ψυχολογικά και μή προπαγανδιστικά έργα, κι άν είναι κάποιος, στην περίπτωση αυτή, πού έκανε κακή πολιτική είναι οί κριτικοί πού δέν είδαν τήν ψυχολογία του έργου, επειδή ό κόσμος πού άποτελούσε τό περιβάλλον του δέν τούς άρεσε. Ό Pudovkin δέν μπορούσε δέβαια, για νά ικανοποιήσει τούς κύριους αυτούς, νά γυρίσει μιá σύγχρονη σοβιετική υπόθεση σ' ένα τσιφλίκι. Πρόκειται όμως για πολύ άπλά πράγματα πού καταλαβαίνουν τά μικρά παιδιά — άν όχι κι οί κριτικοί»...

Ό Λέων άξιοποίησε πολύπλευρα τό χρόνο του στο Παρίσι και τή Γενεύη και όχι μόνο για τίς πανεπιστημιακές του σπουδές. Είναι φανερό πώς, εκτός των άλλων, είχε «σπουδάσει» και κινηματογράφο στην περιφημη Cinémathèque. Και είχε άποκτήσει σχέσεις μέ πνευματικούς κύκλους της γαλλικής πρωτεύουσας. Μέ τό ψευδώνυμο Λέων Άθανασίου είχε ίσως δημοσιεύσει κείμενά του σέ γαλλικά έντυπα. Από τότε χρονολογείται ή άφιέρωση της Έλσας Τριολέ στον τόμο μέ τίς μεταφράσεις της στα γαλλικά του Μαγιακόφσκι πού του χάρισε και πού μέ τή σειρά του ό Λέων μάς τόν χάρισε άργότερα: «Α Léon Athanassiou, fraternellement. Elsa Triolet».⁶

Φαίνεται πώς από αυτό τό βιβλίο έκανε ό Λέων τή μετάφραση άποσπασμάτων του ποιήματος «150.000.000»,

στό όποιο, όπως γράφει ό ποιητής: «150.000.000 [=ό σοβιετικός λαός] μιλάνε μέ τά χείλη μου». Τό συνάγω από διάφορα στοιχειά, αλλά κυρίως από τό ότι ή τομή στο κείμενο πού ύποδηλώνουν τά άποσπασματικά, τά όποια διαχωρίζουν τά δύο άποσπάσματα, τοποθετείται στο ίδιο σημείο του μακροσκελούς ποιήματος. Η μετάφραση του Λέοντα είναι πιστή αλλά και μέ κάποιες έλευθερίες, παραμένοντας κοντά στο ρυθμό και τό ύφος του κειμένου.

Τή μετάφραση αυτή τήν είχαμε αγαπήσει, όταν μάς τήν είχε διαβάσει ό Λέων. Τήν ξαναθυμήθηκε ό Φίλιππος τόν τελευταίο χρόνο της ζωής του και σκεφτόταν νά τή δημοσιεύσει στο Άρχειοτάξιο. Ήθελε νά τηλεφωνήσει στον Λέοντα, για νά τόν ρωτήσει, άν τήν είχε προχωρήσει ή ξαναδουλέψει.⁷ Δέν πρόλαβε.

Και είναι ό Λέων πού δημοσίευσε στα Νέα, στις 9 Μαρτίου 2004 ένα συγκλονιστικό σημείωμα «Γιά τόν Φίλιππο Ήλιου»:

«Τόν Φίλιππο Ήλιου θά θυμούνται πάντα όσοι ευτύχησαν νά τόν γνωρίσουν. Θά θυμούνται τήν εύψυχία και τό άκμαίο φρόνημά του, τήν δξύτητα της κρίσης του και τή γοητεία του χαμόγελού του, τή φλόγα του πάθους του και τή νηφαλιότητα του νου του, τήν άκρα άνιδιοτέλεια και τή βαθειά σεμνότητά του, τή σταθερότητα μέ τήν όποία άκολούθησε σ' όλη τή ζωή τή δύσκολη πορεία πού είχε χαράξει για τόν έαυτό του από τά μαθητικά του ήδη χρόνια, τήν άρνησή του νά κάνει παραχωρήσεις και τήν έπιμονή του νά ζωογονεί τήν έπιστήμη του μέ τίς ιδέες του και νά έμπλουτίζει μέ τήν έπιστήμη του τίς ιδέες του. Γιός λαμπρών γονιων, ενσάρκωνε όλες τίς άρετές πού έδιναν άλλο, διαφορετικό, νόημα στη λέξη Άριστερά και πού τόν καθιστούσαν, τόν ίδιο, τό άλας της γής. Αυτόν θά άποχαιρετήσουν, μέ θλίψη για τόν χαμό του και ευγνωμοσύνη για τό έργο πού πραγμάτωσε και τό παράδειγμα πού προσέφερε, όλοι, σήμερα τό άπόγευμα, στο Α΄ Νεκροταφείο. Α.Β.Κ.».

Όταν του τηλεφώνησα για νά του πω πόσο μέ είχε συγκινήσει, δέν μπορούσα νά ξερω πώς ήταν ή τελευταία φορά πού μιλούσαμε.

Τούς θυμάμαι είκοσάχρονους. Τόν Φίλιππο μέ τίς πρώιμες έπιλογές. Τόν Λέοντα μέ τούς τόσους δρόμους νά άνοιγονται μπροστά του. Σ' εκείνον πού διάλεξε τελικά νά πάρει, επένδυσε τά σπάνια προσόντα του και άναδείχθηκε στον κορυφαίο δημοσιογράφο πού συνοδέψαμε μέ βαθειά θλίψη μιá γκριζα μέρα του Γενάρη.

6. «Στον Λέοντα Άθανασίου, άδελφικά. Έλσα Τριολέ».

7. Δέν γνωρίζαμε (ή είχαμε ξεχάσει), ότι είχε δημοσιευτεί τήν πρώτη χρονιά πού βρισκόμαστε στο Παρίσι, στην Έπιθεώρηση Τέχνης, τχ. 43, Ιούλιος 1958, σ. 26-28. Πρόκειται για τό ίδιο κείμενο πού χαρακτηρίζεται όμως «άπόδοση». Έχει και ένα σοβαρό τυπογραφικό λάθος πού αλλοιώνει τό νόημα: «θύματα» αντί «θάματα».

ΤΙ ΜΑΣ ΝΟΙΑΖΕΙ Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ;

Σημειώσεις για μιά ένδεχόμενη ποιητική του ὕλισμου

τοῦ Δημήτρη Ἀρβανιτάκη

Παίρνω τὰ μέτρα μου. Ὅφειλω ἐξαρχῆς νά ὁμολογήσω τήν ἀναρμοδιότητά μου νά συμμετάσχω σ' αὐτήν τή συζήτηση. Κι αὐτό γιά πολλούς λόγους. Ἀναφέρω δύο: πρῶτον, δέν εἶμαι ἱστορικός τῆς λογοτεχνίας, δέν εἶμαι φιλόλογος. Δεύτερον, συμμερίζομαι τήν ποίηση καί τόν κόσμο τοῦ Γιάννη Ρίτσου· δηλαδή δέν εἶμαι αὐτό πού κάποιοι ὀνομάζουν ἀντικειμενικός. Κι ὡστόσο, ἀφοῦ βρίσκομαι ἀνάμεσά σας, παίρνω τό νῆμα τῆς αὐθαιρέτης σκέψης μου ἀπό τήν ἀρχή.

Ἐχω συχνά σταθεῖ μπροστά σέ κείνο πού ὀνομάζεται σά ἑλληνικά «νεκρή φύση». Τί εἶναι ἄραγε, αὐτό; Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό μιά ἄσκηση παιχνιδισμοῦ τοῦ φωτός; Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό μιά δοκιμή τοῦ ἀνάγλυφου τῶν χρωμάτων; Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό μιά σπουδή τοῦ τρισδιάστατου τῆς πραγματικότητας; Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό μιά εἰκόνα;

Ὅλα αὐτά μπορεῖ νά τά σκεφεῖ καί νά τά ὑποθέσει κανεῖς, μέχρις ὅτου δεῖ τίς «νεκρές φύσεις» τοῦ Σεζάν. Γιατί ἐκεῖ ἀναγνωρίζει κάτι περισσότερο: οἱ νεκρές φύσεις εἶναι ἕνας κόσμος. Κι ὅσο κι ἂν ἔχει ξεφτίσει ἡ ἐτυμολογία, ἄς τήν ξαναθυμηθοῦμε: στήν ἑλληνική, κόσμος σημαίνει τάξις, εὐπρέπεια καί μέθοδος. Καί ἂν τά πράγματα, στή ζωγραφική εἶναι ἡ μποροῦν νά εἶναι ἕνας κόσ-

σμος, αὐτός ὁ πέραν τοῦ ἀνθρώπου εἰκονιζόμενος κόσμος ζεῖ, ἔχει ζωή, ἢ μήπως εἶναι κόσμος νεκρός; Κι ἀκόμη: αὐτός ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων ὑπάρχει, ζεῖ κάπου μακριά, παράπλευρα, παράλληλα μέ ἐκείνον πού θά ὀνομάζαμε ἀνθρώπινο; Ἡ μήπως αὐτοί οἱ κόσμοι τέμνονται, ἀλληλοπεριέχονται, ἀλληλονοηματοδοτοῦνται; Μέσα στόν ἴδιο συλλογισμό, ἀλλά ἔξω ἀπό τόν χῶρο τῆς τέχνης, μποροῦμε νά θέσουμε τό ἴδιο, πλουσιότερο καί ὀξύτερο, ἐρώτημα: ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων πῶς σχετίζεται μέ τόν κόσμο τῶν ἀνθρώπων;

Ἄς μείνουμε γιά μιά στιγμή ἀκόμη στή ζωγραφική. Τό 1895 ὁ Μαρσέλ Προύστ σέ μιά του ἐπίσκεψη στό

* Μιά συντομευμένη ἐκδοχή τοῦ κειμένου παρουσιάστηκε σέ Ἡμερίδα πού πραγματοποιήσε τό Πολιτιστικό Ἴδρυμα Τραπεζῆς Κύπρου (Λευκωσία, 12 Ἀπριλίου τοῦ 2006), στό πλαίσιο ἐκθεσης ἀφιερωμένης στόν Γιάννη Ρίτσο, σέ συνεργασία μέ τό Μουσεῖο Μπενάκη.

Λουῆρο, βρέθηκε μπροστά στους πίνακες τοῦ Ζάν-Μπατίστ Σαρντέν: νεκρές φύσεις. Τό μεγάλο καί ἐπικίνδυνο πνεῦμα τοῦ Προῦστ ἀντελήφθη αὐτές τίς εἰκόνες μέ τά στρωμένα τραπέζια, τά σκοτωμένα πουλιά καί τά νεκρά ψάρια, σάν ἀφορμές νά μιλήσει γιά κάτι πέρα ἀπό τά ἐπιφαινόμενα. Γράφοντας μερικές ἀπό τίς πιό διεισδυτικές σελίδες του, μᾶς μίλησε γιά τό βαθύ περιεχόμενο τῶν πραγμάτων, συνδέοντας τή «νεκρή φύση» μέ τήν ἀνθρώπινη κατάσταση.¹

Ἐπιτρέψτε μου μιάν εὐκολη ὅσο καί αὐθαίρετη εἰκόνα. Τά πράγματα ἀποτέλεσαν πάντοτε τόν πρῶτο καί τόν ἔσχατο συνοδό τοῦ ἀνθρώπου: τόν πρωταρχικά παιδευτικό καί καθοδηγητικό συνοδό, προτοῦ ὁ κόσμος καί ἡ ὑπαρξη νά ἀποκτήσουν ὀποιαδήποτε σημασία, ὀποιοδήποτε συμβολισμό· καί ἀποτέλεσαν ἐπίσης τόν ἔσχατο συνοδό, ὅταν πιά φορτωμένα μέ τό μεταφυσικό τους νόημα, συντροφεύουν τόν ἀνθρώπο στό ἀνύπαρκτο, στό μεγάλο μαῦρο ταξίδι: τά τελευταῖα αὐτά, ὁ ἀρχαῖος ἀνθρώπος συνήθιζε νά τά ὀνομάζει *κτερίσματα*.

Ξέρω ὅτι μιῶ γιά πράγματα αὐτονόητα. Καί σπεύδω νά πῶ τό ἐρώτημα: Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τά πράγματα περιβάλλουν τόν ἀνθρώπο, πότε ἔσπασε ὁ μεταξύ τους συγκοινωνιακός δεσμός; Σέ τοῦτο τό θεμελιώδες ἐρώτημα, οἱ ἀνθρώποι γνωρίζουν αἰῶνες τώρα τήν ἀπόκριση. Περισσότερο κι ἀπό τόν μῦθο τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*, τό *Ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές* ἀποκαλύπτει τήν κομική στιγμή: ἦταν ἡ ἀναπότρεπτα τραυματική «στιγμή» τῆς γέννησης τοῦ πολιτισμοῦ. Κι ἂν τοῦτο τό ἐρώτημα μοιάζει πολύ παλιό γιά νά πᾶμε τόσο πίσω, μπορεῖ ἔστω νά ἀναρωτηθεῖ κανεῖς: ἔχουν καμιά παρουσία, ἔχουν καμιά ὑπαρξη τά πράγματα, ἡ ἴδια ἡ ὑλικότητα, στήν τέχνη τῆς ἐποχῆς μας; Ἡ μήπως ἀποτελοῦν πιά ὄχι ἕναν κόσμο, ἀλλά ἕνα ἀπλό διακοσμητικό στοιχεῖο, πού παρακολουθεῖ βουβά τή σκηνή ὅπου παίζεται τό μεγάλο δράμα, τό μεγάλο δράμα πού εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου;

Κοιτάζοντας λοιπόν πίσω, μπορεῖ κανεῖς τώρα νά ἀναρωτηθεῖ, ὑπ' αὐτό τό πρίσμα, τί σημαίνουν οἱ μεγάλες περιγραφές τῆς *Ἰλιάδας* καί τοῦ *Ἔπους τοῦ Γκιλγκαμές*, τί σημαίνει ὁ πλοῦτος τῶν χορικών τῆς τραγωδίας, τί σημαίνουν οἱ ἀπέραντες περιγραφές τῆς ἑλληνιστικῆς ποίησης; τί σημαίνουν οἱ λεπτομερεῖς καί φωτογραφικές περιγραφές τοῦ Ντοστογιέφσκι καί τοῦ Τόμας Μάν, οἱ ἐξουθενωτικά ἀπέραντες περιγραφές μικροσκοπίου τοῦ Προῦστ, πού μόλις ἀναφέραμε; Εἶναι ἄραγε ἕνα κατάλοιπο ἑνός οἰονεῖ λογοτεχνικοῦ ρεαλισμοῦ, ἡ μήπως ἐδῶ κρύβεται μιᾶ ἄλλη σκέψη, μιᾶ ἄλλη φιλοσοφία; Καί ἀντίστοιχα λοιπόν ἡ ἀντίστροφα: τί σημαίνει ἡ *Ἐρημη Χώρα* καί ἡ ἐρημωμένη σκηνή τοῦ *Περιμένοντας τόν Γκοντό*;

Θέλω νά ὑποστηρίξω ὅτι ὁ –συνήθως ὑποτιμητικά– ὀνομαζόμενος ὑλικός κόσμος, ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων, ἀποτέλεσε γιά τά πιό ὑψηλά πνεύματα τό ἀναπόφευκτο, τό ἀναπόσπαστο πλαίσιο ὑπαρξης τοῦ ἀνθρώπου. Κι ὅταν μᾶς εἶπε ὁ Λεονάρντο ντᾶ Βίντσι ὅτι

«γιά μᾶς τά πράγματα εἶναι σπουδαιότερα ἀπό τίς λέξεις» κι ὅταν μᾶς εἶπε ὁ Ρουσσώ ὅτι θά προτιμοῦσε ὁ *Αἰμίλιος* του νά μορφώνεται μέσα στή φύση, νομίζω ὅτι αὐτό ἐννοοῦσαν: νομίζω ὅτι ἐννοοῦσαν καί αὐτό.

Ἐγκαταλείπω τό ἀπέραντο πεδίο τῶν *πρωταρχικῶν ἐρωτημάτων*, γιά νά τοποθετήσω τό ἴδιο ἐρώτημα στή δική μας προβληματική: τί γυρεύουν τόσα πολλά ἀντικείμενα-πράγματα μέσα στήν ποίηση τοῦ Γιάννη Ρίτσου; Ἐνα ἐρώτημα μέ χίλια πλοκάμια, ἕνας δρόμος μέ χίλιες στροφές: ἕνας λαβύρινθος πού ψάχνει διαρκῶς τήν Ἀριάδνη του, –γιατί, τί νά τόν κάνεις τόν μωρό, τόν τολμητῆ ἀλλά ἐπιμηθέα Θησέα, ἂν δέν σκέφτεται πῶς θά βγεῖ ἀπό τοῦς σκολιούς δρόμους τοῦ Πουθενά, σάν θά σκοτώσει τόν Μινώταυρο; Ἄλλιως, τό ἴδιο ἐρώτημα: ἀφότου ὁ Κοντοροσέ ἐξέφρασε τήν κομική στιγμή τοῦ ἀνθρώπινου τολμήματος («νά κυριαρχήσουμε στή φύση»), ἀπό κεῖ καί μετά ὁ δρόμος εἶναι μονόδρομος;

Ὁ Γιάννης Ρίτσος εἶναι προσεκτικός: ἐπιμένει στήν ἀνάγνωση τοῦ κόσμου, ἐπιμένει στή σημασία τοῦ χρόνου, ἐπιμένει στήν ὀνοματοθεσία. Δέν ἔλεγαν οἱ παλαιοί: «ἀρχή σοφίας ὀνομάτων ἐπίσκεψις»; Πιστεύω ὅτι τοῦτο εἶναι τό σωστό ρῆμα: ὁ Γιάννης Ρίτσος «χασσομεράει» μπροστά στήν πραγματικότητα, ψάχνει τίς ρίζες τῆς ἀρχαιολογεί τόν ἱστορικό χρόνο. Γνωρίζει ὅτι τό σημεῖο τομῆς τῶν πραγμάτων καί τῶν ἀνθρώπων, συνιστᾶ ἀκριβῶς τόν ἱστορικό χρόνο. Ἡ ποίησή του ξεχειλίζει ἀπό *πράγματα*: πράγματα γλαυκά καί ἀσπείροντα, πράγματα ὀλόφωτα, πράγματα στό σκιάφωτο, πράγματα ἐκπεπτωκότα, πράγματα σημαίνοντα, πράγματα, πράγματα, πράγματα. Δέν πρόκειται ὅμως ἐδῶ γιά τό *horror vacui*, ἀλλά γιά μιᾶ στιγμή συμπαντικῆς δημιουργίας: ὁ ποιητής, μέ τή μοναξιά καί τήν ὑπομονή τοῦ δημιουργοῦ, πλαστουρεῖ τόν κόσμο ἀπό τήν ἀρχή.

Εἶπαν ὅτι ὁ ἀνθρώπος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα εἶναι ὁ ἀνθρώπος τῆς μεγάλης μνήμης. Νομίζω ὅτι ὁ Γιάννης Ρίτσος, κάθε ἄλλο, δέν ἀποτελεῖ ἐξαιρεση. Θυμᾶται καί

1. «Ἡ νεκρή φύση θά γίνει πάνω ἀπ' ὅλα ἡ ζῶσα φύση. Ὅπως ἡ ζωή, θά ἔχει πάντα κάτι καινούργιο νά σᾶς πεῖ, κάποια χάρη νά λάμψει, κάποιο μυστήριο νά ἀποκαλύψει. Ἡ καθημερινή ζωή θά σᾶς μαγέψει, ἂν, γιά μερικές μέρες, ἀκούσετε τή ζωγραφική του σάν διδασκαλία. Καί ἔχοντας καταλάβει τή ζωή τῆς ζωγραφικῆς του, θά ἔχετε κατακτήσει τήν ὁμορφιά τῆς ζωῆς. Σ' αὐτές τίς κάμαρες, ... ὁ Σαρντέν μπαίνει σάν τό φῶς, δίνοντας σέ κάθε πρᾶγμα τό χρῶμα του, ἀνακαλώντας ἀπό τήν αἰώνια νύχτα, ὅπου ἦταν θαμμένες, ὅλες τίς ὑπάρξεις τῆς νεκρῆς ἡ τῆς ἐμψυχῆς φύσης, μέ τό νόημα τῆς μορφῆς του, τόσο λαμπρό γιά τό βλέμμα καί τόσο σκοτεινό γιά τό πνεῦμα»: Ἡ ἀποψη τοῦ Προῦστ ἀναφέρεται ἀπό τόν Pietro Citati, *La colomba pugnalata*, Μιλάνο 1998, σ. 96.

θέλει αυτό προπαντός να μή λησμονήσει, γιατί η μνήμη είναι η μόνη αθανασία της ύπαρξης μέσα σε έναν κόσμο που στοιβάζεται κάτω από το άμετακίνητο ἄχθος της αναπότρεπτης φθοράς, μιας ύπαρξης που ασφυκτικά κυκλωμένη από τους φλογισμένους ποταμούς της Ἀποκάλυψης είναι η ανθρώπινη μνήμη που γίνεται λόγος, καθώς τυλίγεται σφιχτά από τον Κωκυτό και τόν Πυριφλεγέθοντα. Ὑπερβολή δέν είναι: η ποίηση του Ρίτσου, σύμφωνα με το μεγάλο μάθημα του Παλαμά, είναι μελέτη, είναι πλαστουργός είναι μία μορφή κοσμο-γονίας. Πώς πετυχαίνεται; Μά, με την ανάδυση των πραγμάτων μέσα στη γλώσσα, με τη μετουσίωση του αντικειμενικού κόσμου σε ποίηση, με την αναστροφή ανάγνωση του εκ-πολιτισμοῦ: με μία διαδικασία δηλαδή, που, μὴν ἔχοντας ἄλλη ἀρμοδιότερη ἔκφραση, τὴν ὀνομάζω «μεταφυσική τῆς ὑλικότητας».

Ἡ ντιλετάντικη καὶ ἐκκωφαντικὰ ἀναξιόπιστη νεοελληνική κριτική μιλοῦσε συχνά για «ἀντιποιητικούς στίχους» καὶ για «πλατειασμό», ἐκεῖ που ὁ ποιητὴς ἔπαιρνε κρυφὰ τὸ μυστρί ἀπὸ τὰ χέρια ἑνὸς πεθαμένου θεοῦ καὶ δημιουργοῦσε σπειροειδῶς τὸν κόσμο, δείχνοντας τὴν πυκνότητα τῆς ὕλης, δείχνοντας τὴ ζωοποιοῦ σύμμοχία πραγμάτων καὶ ἀνθρώπου, δείχνοντας τὸν ὀμφάλιο λῶρο που δέν πρέπει νὰ κοπεῖ —γιατί μετὰ γεννιέται ὁ τρόμος τοῦ ὑδροκεφαλισμοῦ τῶν ιδεῶν.

Καὶ για ὅποιον ζήληψε τὴν ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ, ὁ ποιητὴς κάνει τὸν Λόγο του λόγια, κάνει παναπεῖ τὰ ρούβλια καπίκια, καὶ μᾶς τὸ λέει ἀργά, λιτὰ, ψηλαφητὰ:

Ἄς πάρουμε μιά ἀπλή λέξη: τὸ τραπέζι. Ἐνα τραπέζι εἶναι μόνο ἕνα τραπέζι; Καταρχὴν εἶναι τὸ δέντρο, τὸ δάσος ἀπ' ὅπου προέρχεται αὐτὸ τὸ δέντρο, εἶναι τὸ ἀνθισμένο καὶ τὸ γυμνὸ δέντρο, εἶναι ὁ ξυλοκόπος, τὸ τσεκούρι, εἶναι αὐτοὶ που κουβαλᾶνε τὰ δέντρα, ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἐργαστηρίου, ὅπου φτιάχνουν τὸ τραπέζι, ὁ ξυλουργὸς που δουλεῖ τὸ ξύλο, τὰ προιόνδια που πετᾶνε. Σάν πὶο μακρινὴ σχέση εἶναι ἡ βάρκα, τὰ κουπιά καὶ θὰ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ βροῦμε καὶ μιά σχέση με τοὺς Ἀργοναυτεῖς ἔτσι δέν εἶναι; Ἄς κοιτάξουμε μόνο τὸ σχῆμα τοῦ τραπέζιου: τραπέζι στρογγυλὸ, τετράγωνο, παραλληλόγραμμο, μεγάλο, μικρὸ, τραπέζι κήπου, τραπέζι που πάνω του μιά ὁμορφὴ γυναίκα ἀκουμπᾶει λουλούδια πρὶν νὰ κοιμηθεῖ, τραπέζι που πάνω του ἀκουμπᾶμε τὰ χέρια μας, τὰ πιάτα μας, τὰ κρασοπότηρα καὶ τὰ νεροπότηρα... Τραπέζια που πάνω τους γράφουμε τὴν ποίησή μας. Πόσες ἀναμνήσεις εὐτυχίας, ἐνθουσιασμοῦ, καθγάδων, ἀλκοόλ, συζητήσεων με τοὺς φίλους μας γύρω ἀπὸ τὰ τραπέζια. Οἰκογενειακὲς συφορές, ἡττες, πόλεμοι, δολοφονίες, ἐνοπλες ἐπιθέσεις, οἱ φωνές κι οἱ σιωπές. Ἐνας ἄνθρωπος που κρατᾶει τὸ κεφάλι του στὰ χέρια του ἕνα βράδυ, μόνος, ἀπέναντι

στὸ σύμπαν καὶ ἀπέναντι στὸν κόσμο. Τὸ βλέπετε, εἶναι μιά ἀπλή λέξη, τὸ τραπέζι! Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς λατρεύω τὰ πράγματα, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς χρησιμοποιῶ πλέρια τὰ ὀνόματά τους στὴν ποίησή μου.²

Τὰ πράγματα λοιπόν δέν εἶναι γυμνά, δέν εἶναι «ἄψυχα». Εἶναι βουβά καὶ ἀμείλικτα ἀμίλητα, ἀλλὰ περιέχουν ὀλάκερο τὸν ἀκτιδωτὸ κόσμο, περιέχουν ἀναρίθμητες στιγμὲς ἀνθρώπινης αἰσθητικῆς καὶ δράσης, εἶναι «οἱ μικροὶ συσσωρευτὲς τῆς χρήσιμης ἀνθρώπινης ἐνέργειας», θὰ μᾶς πει σε λίγο. Μπορεῖ τὰ πάντα νὰ ἐξαφανίζονται στὸ πηχτὸ σκοτάδι τοῦ ἐκείθεν, ἀλλὰ ἐντὸς τοῦ χρόνου τίποτα δέν χάνεται: ὀλάκερη ἡ ἐνέργεια τῆς ἱστορίας ἀνασαινει τριγύρω μας, ὁ χρόνος περιέχεται στὸν χρόνο. Ταυτολογία, θὰ πεῖτε: δέν τὸ νομίζω.

Αὐτὴ τὴ «δουδαμάρα» τῶν πραγμάτων ἀνασκάπτει ὁ ποιητὴς, θέτοντας τοῦτο τὸ στοιχίμα στὴν προμετωπίδα τῆς δουλειᾶς του:

.....
Κοιτάζω καὶ θαυμάζω

*Ἐσᾶς, ἔμένα, τ' ἄστρα. Ἡ μόνη περηφάνια μου,
/ εἶπε,
αὐτὴ ἡ ταπεινοσύνη μου: νὰ ξέρω, νὰ μὴν ξέρω,
/ νὰ σωπαίνω
καὶ νὰ μιλῶ τὰ πράγματα στὴν ἀρχικὴ σιωπὴ
/ τους. Καὶ σώπασε σάν ἐνοχος³*

Τὰ πράγματα, λοιπόν, που μᾶς περιβάλλουν, δέν εἶναι σάν τίς φασματικές ψυχές τῆς ὀμηρικῆς Νέκυιας, δέν προσμένουν νὰ πιοῦν αἶμα ἀπὸ τὸν λάκκο τοῦ Ὀδυσσεᾶ για νὰ μπορέσουν νὰ σαρκωθοῦν καὶ ν' ἀποχτήσουν φωνή. Σωπαίνουν, ἀλλὰ ἔχουν ἤδη φωνή. Εἶναι ἤδη πλούσια, εἶναι ἤδη γεμάτα ἀναρίθμητες ζωές που μαρτυροῦν για τὸ διάβα τοῦ ἀνθρώπου καὶ για τὴν ἀγωνία του, ἐνῶ ταυτόχρονα νοσηματοδοτοῦν τὴ φωνὴ καὶ τὸν δηματισμὸ του. Ὁ ἄνθρωπος δέν ὑπάρχει ἔξω ἀπ' αὐτὰ —νὰ τί θέλει νὰ μᾶς πει ὁ Γιάννης Ρίτσος. Ἄρκεῖ νὰ ξέρουμε νὰ διαβάσουμε τὴ σιωπὴ τους. Ἄρκεῖ νὰ μὴν τὰ προσπερνᾶμε περιδινούμενοι στίς τροπὲς ἑνὸς τυφλωμένου χρόνου. Νὰ πῶς μιλάει ὁ Νεο-

2. Ἀπὸ συνέντευξη τοῦ Ρίτσου στὸν Ὀζντεμίρ Ἰντσέ: περ. Διαβάζω 205 (21 Δεκεμβρίου 1988), σσ. 116-117. Πρὸβλ. Παντελής Πρεβελάκης, Ὁ ποιητὴς Γιάννης Ρίτσος, Ἀθήνα 1992 (α' ἐκδ. 1981), σ. 13: «Χωρὶς τὴν εὐγλωττία τοῦ Ρίτσου, οἱ Ἕλληνες θὰ εἶχαν ξεμάθει νὰ ὀνομάζουν μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ πράγματα που ἔχουν μπρὸς στὰ μάτια τους».

3. Γιάννης Ρίτσος, Ποιήματα Β', «Ἡ ταφή τοῦ Ὁρχάθ» (ἀπὸ τὴ συλλογὴ Μετακινήσεις), Ἀθήνα 1961, σ. 199.

πτόλεμος στὸν Φιλοκτῆτη, ὅταν πασχίζει νὰ τὸν ξανα-
φέρει στὸν πόλεμο:

Ὅμως, ἄς μᾶς φυλάξουν οἱ θεοὶ νὰ μὴ γίνουμε
/ αἰχμάλωτοι
ἔστω καὶ τῆς πῶρας ἀκόμη ἀποκάλυψης, μὴ
/ χάσουμε γιὰ πάντα
τὴν τρυφερὴν ἀφέλεια τῶν μεταμορφώσεων
καὶ τὴν ἔσχατη πράξη τοῦ λόγου. Ἴσως αὐτὸ νὰ
/ σέ φόβιζε μόνον
μέσα στὴν πλήρη μοναξιά σου, -κ' ἡ ἔλλειψη τῶν
/ ἀντικειμένων, λέω,
ὄχι γιὰ χρῆση σου, μὰ γιὰ ἐπαφή, γιὰ σύγκριση
/ καὶ γιὰ παράσταση,
γιὰ ἀδελφικὴ παρομοίωση τοῦ ἀπέραντου καὶ
/ στάθμιση τοῦ ἀστάθμητου.⁴

Δέν ξέρω ἂν ὁ Γιάννης Ρίτσος σκεφτόταν τὴ μεγάλη
ψυχὴ τοῦ Ζάν Ζάκ Ρουσσώ, πού μᾶς δίδαξε ὅτι ἡ
κατανόηση τῶν μεγεθῶν τοῦ μικρόκοσμου καὶ τοῦ μα-
κρόκοσμου, μᾶς βοηθεῖ νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν
ἴδια τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμο· μὲ ἄλλα
λόγια μᾶς διδάσκει τὴν πρωταρχικὴ ἠθικὴ τάξη καὶ
τὸν ἀπ' αὐτὴν ἀπορρέοντα σεβασμό. Εἶναι πάντως σί-
γουρο ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγνώριζε ἀπὸ ἄλλους δρόμους τὴν
ἴδια ἀλήθεια: τὰ πράγματα δέν εἶναι γιὰ «χρῆση», «μὰ
γιὰ ἐπαφή, γιὰ σύγκριση καὶ γιὰ παράσταση, / γιὰ
ἀδελφικὴ παρομοίωση τοῦ ἀπέραντου καὶ στάθμιση
τοῦ ἀστάθμητου». Θὰ ἐπανέλθουμε στὸ ποιοὶ μπορεῖ
νὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἄλλοι δρόμοι. Γιὰ τὴν ὥρα, ἄς κρα-
τήσουμε τὴ θαρραλέα, τὴ σαφέστατα ἀντιμεταφυσικὴ
στάση τοῦ ἀνθρώπου: ἄς μᾶς φυλάξουν οἱ θεοὶ κι ἀπὸ
τὴν «πῶρα ἀκόμη ἀποκάλυψη». Γιατί ἐκεῖνο πού
ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ κρατήσει ἄσθητο στὰ χέρια
του δέν εἶναι ἡ θεωρία, ἡ ἀποκάλυψη, ἀλλὰ ἡ στέρεη
ἀλήθεια πού πηγάζει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὑψὴ καὶ τὴν
πειρουσία αὐτοῦ-ἐδῶ τοῦ κόσμου.

Ὁ Ρίτσος δέν ἐδίστασε πολλές φορές καὶ μὲ πολλοὺς
τρόπους νὰ φανερώσει τούτῃ τὴν ἀλήθεια του:

Πίσω ἀπὸ ἀπλά πράγματα κρύβομαι, γιὰ νὰ μὲ
/ βρεῖτε
ἂν δέ μὲ βρεῖτε, θὰ βρεῖτε τὰ πράγματα,
θ' ἀγγίξετε ἐκεῖνα πού ἀγγιξε τὸ χέρι μου,
θὰ σμίξουν τὰ χνάρια τῶν χειρῶν μας.

Τὸ αὐγουστιάτικο φεγγάρι γυαλίζει στὴν κουζίνα
σά γανωμένο τεντζέρι (γι' αὐτὸ πού σᾶς λέω
/ γίνεται ἔτσι)
φωτίζει τ' ἄδειο σπίτι καὶ τὴ γονατισμένη σιωπὴ
/ τοῦ σπιτιοῦ -
πάντα ἡ σιωπὴ μένει γονατισμένη.

Ἡ κάθε λέξη εἶναι μιά ἔξοδος
γιὰ μιά συνάντηση, πολλές φορές ματαιωμένη,

καὶ τότε εἶναι μιά λέξη ἀληθινὴ, σάν ἐπιμένει στὴ
/ συνάντησή.⁶

Αὐτὸ τὸ ποίημα τὸ ἔχουμε διαβάσει. Ἄλλὰ πότε
μπορέσαμε νὰ ἀρθρώσουμε τὸν λόγο, ἔτσι ὅπως αὐτὸς
δομεῖται μέσα ἀπὸ τοῦτες τίς λέξεις;

Εἶναι αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πού σπέρνουν τὴν ψυχὴ
τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ φλούδα τῆς γῆς, εἶναι αὐτὰ
τὰ ἀντικείμενα πού κάνουν τὸ τοπίο τόπο, καθὼς μι-
λᾶνε μὲ τὸν ἀνθρώπο. Εἶναι αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πού
ὀρίζουν τὸν μόνον ἀληθινὸ χρόνο: τὸν χρόνο τοῦ ἀν-
θρώπου, τὸν χρόνο τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων:

Τὸ σπίτι, ὁ δρόμος, ἡ φραγκοσυκιά, τὰ φλούδια
/ τοῦ ἡλίου στὴν
αὐλὴ πού τὰτσιμπολογᾶν οἱ κότες.
Τὰ ξέρουμε, μᾶς ξέρουνε.⁶

Ἄλλὰ, τὰ πράγματα δέν ὀρίζουν μονάχα τὸ λιθό-
στρωτο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Δέν εἶναι μόνον ἡ θεα-
τρικὴ σκηνὴ ἢ περιέχουσα τὸ σπαρταριστὸ ἄνυσμα τοῦ
χρόνου. Εἶναι μαζὶ καὶ ὁ μεγάλος σύμμαχος τοῦ ποιη-
τῆ, τοῦ ἀνθρώπου πῆς, στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἴδιας
του τῆς ὑπαρξης. Εἶναι οἱ μεσολαθητές, πού ἐπιτελοῦν
τὴν ἴδια λειτουργία μὲ τὴ μάσκα τῆς τραγωδίας, κά-
νοντας δυνατὸν νὰ κοιτάξουμε καὶ νὰ ἀντέξουμε τὸ
βλέμμα τῆς φθορᾶς. Θυμᾶστε πῶς ἐκέρδισε ὁ Περσέας
τὴν κεφαλὴ τῆς Μένουσας; Κοιτάζοντάς τὴν στὸ κα-
θρέφισμα τῆς γυαλιστερῆς του ἀσπίδας. Θυμᾶστε πῶς
ὁ Πλάτων, ὁ μέγας ἐκείνος πολέμιος τῆς ποιήσης,
ἄγγιξε τὰ μέγιστα ἐρωτήματα; Μέσω τῶν μεγάλων μύ-
θων. Γιατί, ὅπως ὁ μύθος εἶναι τὸ ἄλλο πρόσωπο τοῦ
λόγου, ἔτσι καὶ ἡ ποίηση εἶναι τὸ ἀκατάλυτο ἐργαλεῖο
τῆς ὑπέρτατης γνώσης. Ἡ χρῆση ἐκείνου τοῦ διάμεσου,
ἐκείνου τοῦ μεταξύ, βοηθεῖ τὸ βλέμμα νὰ μὴν πετρώ-
νει καθὼς ἀντικρίζει τὰ ὄρια. Καί, γιὰ τὸν δικὸ μας
ποιητὴ, τὸ μεταξύ ἐκεῖνο, τὸ διάμεσο εἶναι τὰ πράγ-
ματα.

Κι ἔτσι, τὰ πράγματα ὑπάρχουν, μᾶς λέγει ὁ Ρίτσος.
Κοιτάξτε λοιπὸν τὸ ποτάμι πού φουσκώνει, ἀργὰ καὶ
ξεραίνεται· κοιτάξτε λοιπὸν τὰ λουλούδια στὸ χωράφι
σας πού ὑψώνουν τὸ πορφυρὸ κεφαλάκι τους στὸ φῶς
τοῦ ἡλίου κι ἀμέσως φυλορροοῦν στὴν παγωνιά τοῦ
χρόνου· κοιτάξτε λοιπὸν τὸν ἐλάχιστο χρόνο τοῦ τζι-
τζικα: αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ δικὸς μας χρόνος:

Δῶ χάμου εἶναι ἡ καλύβα τοῦ μερμηγκιοῦ κι ὁ
/ πύργος τῆς
σφήκας μὲ τίς πολλές πολεμίστρες,

4. Γιάννης Ρίτσος, *Τέταρτη διάσταση*, «Φιλοκτῆτης»,
Ἀθήνα 2003, σ. 263.

5. Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα Β'*, «Τὸ νόημα τῆς ἀπλό-
τητας» (ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Παρθένες*), ὁ.π., σ. 453.

6. Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμιούνη*, VII, Ἀθήνα 1966, σ. 25.

στην ίδια ἐλιά τό τσόφλι τοῦ περσινοῦ τζίτζικα
/ κι ἡ φωνή τοῦ
φεινοῦ τζίτζικα...⁷

Θυμηθεῖτε τό: «ὁδός ἄνω κάτω μία καί ὤντη», θυμηθεῖτε τήν κοσμική Δικαιοσύνη: «Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δέ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἔξερήσουσιν».⁸ Τίποτα δέν εἶναι ἔξω ἀπό τόν ρυθμό τοῦ κόσμου: κι αὐτό εἶναι τό μέγιστον μάθημα. Ποιός μᾶς τό διδάσκει; Τά πράγματα, ὁ κόσμος, ὁ χρόνος, ἡ ὕλη.

«Ἴσως [= νά συμβαίνουν] ὄλ' αὐτά ἐναλλάξ, ἢ καί ὅλα ταυτοχρόνως, –μαζί μέ τή βοήθεια τῶν ἀπλῶν, ἀπτῶν, ἀδιανόητων καί κατευναστικῶν ἀντικειμένων (αὐτῶν τῶν μικρῶν συσσωρευτῶν τῆς χρήσιμης ἀνθρώπινης ἐνέργειας, αὐτῶν τῶν μικρῶν, καθημερινῶν μύθων), πού συμμετέχουν ἄθελά τους καί συμπρωταγωνιστοῦν σ' ἓνα δράμα πού δέν τά ἀφορᾷ. Καλοῦνται νά παίξουν τό ρόλο τοῦ “δέν συμβαίνει τίποτα”, ὅταν ὅλα ἀκριβῶς συμβαίνουν, κ' οἱ θεατές θά μπορούσαν νά τρομάξουν ἀπ' ὅσα συμβαίνουν καί ν' ἀποσυρθοῦν χωρίς νά τά δοῦν, χωρίς νά τά γνωρίσουν, ἀφήνοντας τόν ποιητή ἀδικαίωτο μέσα σέ μιά πλήρη μοναξιά καί βυθιζόμενοι κ' οἱ ἴδιοι, σέ μιά μοναξιά χειρότερη, ἀπ' ὅπου καμιά λύση δέν μπορεῖ νά προκύψει.

Ἔτσι τά ἀθῶα ἀντικείμενα καλοῦνται σάν ἀπροκατάληπτοι, ἀνεξίθρησκοι, ἀμέτοχοι μεσολαβητές –γι' αὐτό καί πραγματικοί μεσολαβητές (ὅσο κι ἂν τελικά ἡ παρουσία τους παραμένει ἀμφίβολα ἀποτελεσματική, μά πάντως ἡ παρασημαντική τους: συγκατανευτική καί συγγνωστική). Ἀπέναντι τῶν ἀντικειμένων δέν ἔχουμε οὔτε ἐμεῖς προκαταλήψεις καί ἰδιοτελείες καί ἀντιθέσεις, οὔτε κἂν ἀνταγωνισμό καί σεβασμό (ὅπως ἔχουμε ἐναντι τῶν ἰδεῶν καί τῶν αἰσθημάτων), γι' αὐτό μπορούμε καί νά τά σεβαστοῦμε καί νά τά παραδεχτοῦμε καί νά τά ἐμπιστευτοῦμε».⁹

Κι ἔτσι, τά πράγματα ἀναλαμβάνουν σιγά σιγά τόν ρόλο τοῦ παιδαγωγοῦ, τόν μνητικό ρόλο στό μυστήριο τῆς ἀνθρώπινης τραγωδίας. Τά πράγματα λοιπόν, κατὰ τό ἀρχαῖο ρητό, σημαίνουν, κι ἔτσι ἡ ὕλικότητα δοξάζεται, μετουσιωνόμενη σέ καθρέφτη πού προεικονίζει τό Μεγάλο Τίποτα, ἐμβαπτίζοντας τήν ὁμορφιά στό στυφό ποτήρι τῆς γνώσης: ἡ κρουστοπλεχτή ρώμη καί ἡ διαλυτική φθορά εἶναι καί οἱ δύο ιδιότητες τῆς ὕλης· ἀλλά ἡ γνώση εἶναι περιουσία μονάχα τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι τά πράγματα πού ὁρίζουν τόν κόσμο τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι αὐτά πού χρωματίζουν τό ἀπέραντο Τίποτα, εἶναι αὐτά πού φωτίζουν μέ μιά σκοτεινή λάμψη τό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄνταν γιά μιά στιγμὴ παύει τόν θρηγο καί τόν κωκυτό ἡ Ἡλέκτρα, ὁ Ὁρέστης, χώνεται σέ μιά τρύπα

τοῦ κοσμικοῦ χρόνου: θά ἤθελε νά μὴν κυματίζει ἀπό πάνω του ἡ δαμόκλειος σπάθη τοῦ παρελθόντος, θά ἤθελε νά εἶναι ἀθῶος, θά ἤθελε νά καταφύγει στήν ἀναπόληση ἑνός κόσμου πού ὁρίζεται ἀπό τή μη-συνείδηση, ἀπό τήν παλίρροια τοῦ μη-νοήματος, ἀπό τό πῆγαιν' ἔλα τοῦ αἰώνιου:

Ἐπιτέλους, σταμάτησε· -ἡσυχία· –μιά ἀπολύτρωση.
/ Εἶναι ὁμορφα.

Κοίτα οἱ σκιές τῶν φευγαλέων ἐντόμων πάνω
/ στόν τοίχο

ἀφήνουν ἓνα σταγονίδιο ὑγρασίας ἢ ἓνα μικρό
/ κουδουνάκι

πού ἤχει λίγο ἀργότερα. Πέρα, μιά λάμψη–
μιά παρατεταμένη ὑπόνοια, πορφυρή –ἢ σελήνη,
μικρή, μονήρης πυρκαϊά πίσω ἀπ' τὰ δέντρα, τά

/ φουγάρα τῶν σπιτιῶν καί τούς ἀνεμοδείχτες,
καίγοντας τά μεγάλα ἀγκάθια καί τίς χτεσινές
/ ἐφημερίδες,

ἀφήνοντας αὐτή τή συγκατάνευση –δοξαστική
/ σχεδόν–

τῆς μὴ ἀναμονῆς, τῆς μὴ ἐλπίδας, τῆς ἀποδεδειγ-
/ μένης ματαιότητος,

ὡς πέρα στήν ἀπτόητη ἐρημιά, ὡς τήν ἄκρη τοῦ
/ δρόμου

μέ τό φασματικό, μενεξεδένιο πέρασμα μιᾶς
/ γάτας.

.....
“Ὁλα ρευστά, γλυστερά, εὐτυχισμένα. Μεγάλες
/ ὑδρίες μέσ στους λουτήρες

θαρρῶ πῶς χύνουνε νερό στῶν κοριτσιῶν τούς
/ αὐχένες καί τά στήθη,

γλυστράνε τά μικρά, ἀρωματικά σαπούνια στά
/ πλακάκια,

οἱ φουσαλίδες διασχίζουν τούς θορύβους τῶν
/ νερῶν καί τῶν γέλιων,

μιά γυναίκα γλύστρησε κ' ἔπεσε,
γλύστρησε τό φεγγάρι ἀπ' τό φεγγίτη,

ὅλα γλυστροῦν ἀπ' τό σαπούνι –δεν μπορεῖς νά
/ τά κρατήσεις

οὔτε μπορεῖς νά κρατηθεῖς· –αὐτό τό γλύστρημα
εἶναι ὁ ἐπανερχόμενος ρυθμός τῆς ζωῆς· οἱ
/ γυναῖκες γελᾶνε

τραντάζοντας λευκοῦς, πανάλαφρους πυργίσκους
/ σαπουνάδας

ἐπάνω στό δασάκι τοῦ ἐφηβαίου τους. Ἔτσι νά
/ ναι ἡ εὐτυχία;¹⁰

7. Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμισούνη*, VII, ὁ.π.

8. Ἡράκλειτος, ἀπ. 60 καί 94.

9. Γιάννης Ρίτσος, *Μελετήματα*, Ἀθήνα 1974, σ. 100 (ὑπογραμμίζω ἐγώ).

10. Γιάννης Ρίτσος, *Τέταρτη διάσταση*, «Ὁρέστης», ὁ.π., σσ. 83-84.

Ρευσιτά, γλυστερά, γλύστρησε, ἔπεσε, γλυστρουῖν, γλύστρημα, φυσαλίδες, σαπουνάδα... Δέν εἶναι σάν νά ἀποτυπώνονται μέ λέξεις τά χυμένα ρολόγια τοῦ Σαλβατόρ Νταλί, ἐκεῖνα πού λιώνουν καί ρέουν πάνω στά ἀνίσχυρα ἀντικείμενα, συμπαρασύροντας στό Τίποτα τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, τόν τόπο καί τόν χρόνο δηλαδή; Δέν εἶναι σάν νά διηγῆσαι μέ ἀνίσχυρα ἀνθρώπινα λόγια τήν περιπέτεια τοῦ Πρωτέα, τοῦ τέρατος ἐκείνου πού μέσα στόν ἀπεγνωσμένο ἰδρώτα τῶν χεριῶν τοῦ κυνηγοῦ του, σβήνει καί χάνεται, ἔρχεται καί φεύγει, γίνεται Ἕνα-Πολλά-Τίποτα: μένει ἀσύλληπτος, σχεδόν ἀνύπαρκτος;

Ἄς συγκρατήσουμε λοιπόν: τά ἀντικείμενα, αὐτά τά ὄντα πού ἕνας ἀμετροεπής καί διψαλέα ἐγωιστικός ἀνθρώπινος λόγος τά ὀνόμασε «ἄψυχα», ἀλλά πού γιά τόν τυφλό μάντη, τόν ποιητή-γιό τοῦ Τειρεσία, εἶναι οἱ «μικροί συσσωρευτές τῆς χρήσιμης ἀνθρώπινης ἐνέργειας,... [εἶναι] οἱ μικροί, καθημερινοί μῦθοι», αὐτά τά ἀντικείμενα ὀρίζουν τό μέτρο τοῦ ἀνθρώπινου παραδείσου, ὑπακούουν στόν μέγιστο νόμο τῆς φθορᾶς, κι ἂν τό θέλουμε ἔτσι, ἀπεικονίζονται τήν ἀνθρώπινη μοῖρα: ἀναγιγνώσκοντας αὐτή τή μοῖρα στό πρόσωπο τῶν πραγμάτων, ὁ ἀνθρώπος ἐξοικειώνεται μαζί της, μαθαίνει νά ἀρμόζεται στόν κόσμο: κι ἐδῶ ἡ ἀρμογή αὐτή παίρνει τό νόημα τῆς ἠθικῆς. Ἡ ὕλη, ἡ ὕλη λοιπόν κι ὄχι ὁ θεός καί οἱ ὑπερκόσμιοι νόμοι, μᾶς διδάσκει τήν ἠθική καί τήν ἀλήθεια τῆς μοῖρας. Κι ἔτσι τά ἀντικείμενα ὀρίζουν τίς συντεταγμένες τοῦ ἀνθρώπινου πάθους, τοῦ πάθους ἐκείνου πού ἕνας λόγος ὀξύτερα σοφός, θά ὀνόμαζε τραγωδία. Τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος καί ποιός ὁ δρόμος του; Ἄς ρωτήσουμε τά πράγματα νά μᾶς τό ποῦν. Ποῦ κατοικεῖ ἄραγε ἡ Γυναίκα τῆς «Σονάτας τοῦ σεληνόφωτος»;

Τοῦτο τό σίτι στοιχειώσε, μέ διώχνει-
θέλω νά πῶ ἔχει παλιώσει πολύ, τά καρφιά ξε-
/ κολλᾶνε, τά κάρρα ρίχνονται σά νά βουτᾶνε
/ στό κενό,
οἱ σουβάδες πέφτουν ἀθόρυβα
ὅπως πέφτει τό καπέλο τοῦ πεθαμένου ἀπ' τήν
/ κρεμάστρα στό σκοτεινό διάδρομο
ὅπως πέφτει τό μάλλινο τριμμένο γάντι τῆς σιω-
/ πῆς ἀπ' τά γόνατά της
ἢ ὅπως πέφτει μιὰ λουρίδα φεγγάρι στήν παλιά
/ ξεκοιλιασμένη πολυθρόνα.

Κάποτε ὑπῆρξε νέα κι αὐτή, -ὄχι ἡ φωτογραφία
/ πού κοιτᾶς μέ τόση δυναμιστία-
λέω γιά τήν πολυθρόνα, πολύ ἀναπαυτική, μπο-
/ ρούσες ὠρες ὀλόκληρες νά κάθεσαι
καί μέ κλεισμένα μάτια νά ὀνειρεύεσαι ὅ,τι τύχει
.....¹¹

Στοιχειώσε, ἔχει παλιώσει, ξεκολλᾶνε, ρίχνονται, βουτᾶνε, κενό, πέφτουν ἀθόρυβα, πέφτει, πέφτει, πέφτει,

ξεκοιλιασμένη, ὑπῆρξε... Δέν εἶναι σάν νά ἀκοῦς τό ἴδιο ἀγκομαχητό πού γέννησε τήν ἐλεατική φιλοσοφία καί ἔσπειρε τήν ἰδρωμένη ἀγωνία τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνα; Πῶς νά ἀντιμετωπίσεις τή φθορά; Δέν εἶναι σάν νά ἀκοῦς πάλι καί πάλι καί πάλι καί πάλι τόν πόλεμο τοῦ *Γίγνεσθαι* καί τοῦ *Εἶναι*; Δέν εἶναι σάν νά βλέπεις πίσω ἀπό τοῦτο τόν ὀρυμαγδό τῆς εἰκονογραφημένης πτώσης, δέν εἶναι σάν ν' ἀκοῦς τήν ἴδια τήν ἀγωνία τοῦ Σοφοκλή;

Μή φῦναι τόν ἅπαντα νι-
κᾶ λόγον τό δ', ἐπεὶ φανῆ,
βῆναι κείθεν ὄθεν περ ἡ-
κει, πολύ δεύτερον, ὡς τάχιστα.¹²

Ἄς κρατήσουμε τούτη τή μαθητεία τοῦ ποιητῆ στόν κόσμο τῆς ὑλικότητας, τούτη τή μαθητεία κοντά στήν πραγματικότητα, κάτω ἀπό ἕναν κρύο καί ἄδειο οὐρανό, καθώς κρατώντας σφιχτά στό χέρι του τόν μόνο σύντροφο τοῦ ἀνθρώπου, τήν ὕλη, ξεμετρᾶει μέρα τή μέρα τή φθορά.

Εἶναι πάνω σ' αὐτό τό Τίποτα πού ὁ Ρίτσος ἔχτισε τήν ἐπανανακάλυψη τῆς γλώσσας, τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ κόσμου. Ἐκεῖνος ἔμαθε γιά τό πῶς λαξεύεται τό μέγα μυστήριο τῆς συνείδησης, ἔμαθε γιά κείνη τή σταγόνα πού «κρέμεται μονάχη πάνω ἀπ' τά βάραιθρα», καί ἔμαθε μέ τί κόπο καταχτιέται καί πόσο εὐκόλα συντριβεται. Ἄς κρατήσουμε αὐτό καί ἄς ἀκούσουμε γιά λίγο, καθώς ἐμεῖς βαίνουμε στήν ἐξοδο, ἄς ἀκούσουμε γιά μιὰ στιγμή πῶς ὁ ἀριστερός ποιητής μπόρεσε νά δώσει μορφή, νά δώσει δύναμη κι ἐλπίδα σ' ἕναν κόσμο πού τόν βλέπει νά θρυμματίζεται μέρα τή μέρα, κοιτάζοντας τή μεγάλη νύχτα μέσα ἀπό τήν ὕλη. Νά τί μᾶς εἶπε ὁ Νεοπτόλεμος, καθώς προοικονομοῦσε τήν εἰκόνα του σφηνωμένη στό λαρύγγι τοῦ Δούρειου Ἴππου:

σά νά ἴμαι μιὰ μπουκιά σταματημένη στό λαρύγγι
/ τοῦ ἀπείρου καί ταυτόχρονα μιὰ γέφυρα
πάνω ἀπό δύο, τό ἴδιο ἀπόκρημνες κι ἄγνωστες,
/ ὄχθες -
μιὰ γέφυρα ψεύτικη, βέβαια, ἀπό ξύλο καί πικρή
/ πανουργία.¹³

11. Γιάννης Ρίτσος, *Τέταρτη διάσταση*, «Ἡ Σονάτα τοῦ σεληνόφωτος», ὀ.π., σ. 46.

12. Σοφοκλῆς, *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν*, στ. 1224-1227:
«Κανείς νά μὴ γεννιέται πὸ καλά,
μὰ σάν γεννιέται, ἂν καί πολὺ
κατώτερο, γοργότατα
νά πάει ἐκεῖθε ποῦρθε» (μτφρ. Γερ. Σπαταλά).

13. Γιάννης Ρίτσος, «Φιλοκτῆτης», *Τέταρτη διάσταση*, ὀ.π., σ. 258.

Ἔτσι, ὁ ὀδηγητὴς τῶν μαζῶν, ὁ ὑμνητὴς τῶν ἀγῶ-
νων τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ γεύτηκε πρῶτα τὸ Παράλογο καὶ
τὸ Μῆδέν, μπόρεσε νὰ φιλοτεχνήσῃ τὸν ἥρωικό πεσι-
μισμὸ τῆς Ἑλένης:

*Ἴσως ἐκεῖ πού κάποιος ἀντιστέκεται χωρὶς ἐλπί-
/ δα, ἴσως ἐκεῖ νὰ ἀρχίζει
ἢ ἀνθρώπινη ἱστορία, πού λέμε, κ' ἢ ὁμορφιά τοῦ
/ ἀνθρώπου.¹⁴*

Μέσα σ' ἓναν τέτοιο παράλογο κόσμο, ἐκεῖ πού ὁ
ἄνθρωπος χτυπιέται μέ τή Μοῖρα του, μέσα στό βασι-
λειο τῆς Φθορᾶς, ἡ γνώση γίνεται αὐτό πού πρέπει νά
εἶναι: ἓνας χαρούμενος πεσιμισμός. Ὁ ἄνθρωπος ὑπάρ-
χει, καταυγασμένος τώρα ἀπό ἓνα ἄλλο φῶς· ἡ ἀλλη-
λεγγύη ἔχει περισσότερο νόημα κάτω ἀπ' τὸν ἄδειο
οὐρανό· ἡ ἐπανάσταση εἶναι δυνατή, ἀκόμη κι ἂν πρέ-
πει νὰ ἐπιανεφευρεθεῖ τὸ ἀλφαθητᾶρι τῆς· ἡ πράξη ἔχει
πάντα μία κατεύθυνση: τὴν αἰώνια γέννηση τοῦ ἀν-
θρώπου.

Ζητῶ τὴν ἐπιείκειά σας γιὰ νὰ διαβάσω τώρα –ἀνά-
ποδα στὸν χρόνο–, κάτω ἀπὸ τοῦτο τὸ φῶς πού ἐδῶ
σμιλέψαμε, τὸ ἀπροσμέτρητο μοιρολόι τῆς μάνας πού
ἀποθέτει στὰ χέρια μας ἐκεῖνο πού ὁ ἀρχαῖος λόγος
ὀνόμασε «ἄωρο θάνατο»:

*Χεῖλι μου μοσκομύριστο πού ὡς λάλαγες ἀνθίζαν
λιθάρια καὶ ξεροδέντρα κι ἀηδόνια φτερουγίζαν,*

*Στήθεια πλατιά σάν τὰ στρωτὰ φτερούγια τῆς
/ τρυγόνας
πού πάνωθ' τους κόπαζε κι ἡ πίκρα μου κι ὁ
/ ἀγῶνας,*

*Καὶ τὸ καράβι βούλιαξε κ' ἔσπασε τὸ τιμόνι
καὶ στοῦ πελάγου τὸ θυθὸ πλανιέμαι τώρα μόνη*

*Κι ἀκόμα μήτε νὰ πνιγῶ, μήτε ν' ἀνέβω πάνω·
κάνω ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῶ καὶ φύκι μόνο
/ πιάνω.*

*Τὸ φύκι σπάει κι ὁ ὠκεανὸς μέ σέρνει στὰ νερά
/ του
κι οὐδέ γνωρίζω τώρα ποιό τὸ πάνου, ποιό τὸ
/ κάτου.*

*Βασίλειψες, ἀστέρι μου, βασίλειψε ὅλη ἡ πλάση,
κι ὁ ἥλιος κουβάρι ὀλόμαυρο, τὸ φέγγος του ἔχει
/ μάσει.¹⁵*

Ἔχω τὴν πεποίθηση ὅτι τοῦτο τὸ ποίημα εἶναι τό-
σο ἀπλό, ὅσο ἀπλή εἶναι ἡ Ἰλιάδα, ὅσο ἀπλή εἶναι ἡ

Καταιγίδα τοῦ Τζιορτζόνε· ἀλλὰ ἄς εἶναι. Ἄν τοῦτες
οἱ λέξεις κλέβουν πάντα τὴ συγκίνησή μας, εἶναι γιὰ-
τί εἶναι ἀληθινές. Καὶ ἀληθινές σημαίνει ὅτι θυθίζουν
ἀκόμη τὸν ἔτυμον λόγον τους μέσα στὰ πράγματα, μέ-
σα στὸν κόσμο.

Δέν θά προχωρήσω. Κρατῶ μόνο τὴ μοιραία καὶ
ἠθελημένη παρεξήγηση πού μοιάζει ἀκόμη νὰ κυβερ-
νάει τὴν κρίση μας. Μίλησα γιὰ τὴν ἀναξιόπιστη
νεοελληνική κριτική –καὶ ἐπιμένω. Ἄν θεωρήσουμε ὅτι
ὁ θάνατος δικαιώνει τοὺς πάντες καὶ τὰ σκεπάζει ὅλα
μέ τὴ μαύρη ψιλή σκόνη του, ἔχει καλῶς. Ἄν ὅμως
ὄχι, τότε πρέπει νὰ μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι
πόλεμος, ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ κόσμος κι ὅτι
ἡ αἰσθητική εἶναι αὐτόχρομα ἠθική πράξη. Ὁ ποιητὴς
εἶναι ἄνθρωπος πού μάχεται, καὶ τὰ ἰδεολογήματα τῆς
στρατευμένης τέχνης τὸ πῶς συχνὰ κρύβουν-ξεσκεπά-
ζουν τὴν ἐχθρητὰ τῶν κυριάρχων. Ἡ ὀργάνωση τοῦ
ποιήματος προϋποθέτει τὴν ἰδιαίτερη ἀνάγνωση τοῦ
κόσμου καὶ ἡ γλώσσα του εἶναι ὁ κώδικας μορφοποίη-
σης ὄχι μόνο τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δυνατοῦ. Ἡ
συγκρότηση τοῦ ποιητικοῦ *credo* ἀποτελεῖ τὴν ὁμολο-
γία πίστης στὸν κόσμο. Ὁ Γιάννης Ρίτσος συγκρούστη-
κε σὲ αὐτὰ τὰ ἐπίπεδα μέ τὴν κυρίαρχη αἰσθητική καὶ
σ' αὐτὰ τὰ ἐπίπεδα *ἠττήθηκε*. «ἠττήθηκε», ὄχι γιὰτί
ἡ ποίησή του κριθῆκε, ἀλλὰ γιὰτί ἡ ποίησή του δέν
κατανοήθηκε, παναπεῖ δέν διαβάστηκε· δέν διαβάστη-
κε. Γιὰτί τὸ κοσμοεἰδωλό του ἀποζητοῦσε τὴν ἀποκω-
δικοποίηση μέσα ἀπὸ τὰ γενναιόδωρα ἐργαλεῖα πού
μᾶς προμηθεύει τὸ *συμπάσχειν*, τὸ *συμμετέχειν* –ἀλλὰ
ὁ ἐμπόλεμος ἐλληνικός εἰκοστός αἰώνας αὐτὴ τὴν ἀν-
θρωποποιητική ιδιότητα δέν τὴν ἐγνώρισε. Κι ἂν σή-
μερα μιλάμε γιὰ τὴν ἀνάγκη κατανόησης τούτης τῆς
ποίησης, δέν ἐννοοῦμε τὴν –ἐκβιαστική ἢ ἄλλως πῶς–
ἐνταξη τοῦ ποιητῆ στό πάνθεον τῆς ἐλληνικῆς ποίη-
σης, γιὰτί αὐτὸ ἔχει ἤδη γίνει, μέ ὅποιον τρόπο. Ἄλλὰ
ἐννοοῦμε νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς γεν-
ναιόδωρης *συνολικῆς* ἀνάγνωσης μέ τὰ ἐργαλεῖα πού
ὁ ποιητὴς θέλησε νὰ μᾶς ἀποκαλύψει, καθὼς παιδευό-
ταν μόνος μέ τίς λέξεις, μέ τίς πέτρες, μέ τίς ρίζες καὶ
μέ τὰ κόκαλα, στοὺς τόπους τῆς ἐξορίας καὶ τῆς μό-
νωσης πού ὁ χρόνος του καὶ τὸ βλέμμα του τοῦ ἔτα-
ξαν νὰ ζήσει.

14. Γιάννης Ρίτσος, «Ἑλένη», Τέταρτη διάσταση, ὅ.π., σ. 281.

15. Γιάννης Ρίτσος, Ἐπιτάφιος, III, XV, XVII (ἀποσπά-
σματα), Ἀθήνα 1964, σσ. 11, 23 καὶ 25 ἀντίστοιχα.

ΥΠΑΤΙΑ Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ

Πέδρο Γκάλβεθ, *Υπατία. Η γυναίκα που αγάπησε την επιστήμη*,
μτφρ. Λήδα Παλλαντίου, έκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ. 207

της Μαρίνας Κόντη

Ίωνικόν

Γιατί τά σπάσαμε τ' ἀγάλματά των,
γιατί τούς διώξαμεν ἀπ' τούς ναούς των,
διόλου δέν πέθαναν γι' αὐτό οἱ θεοί.

Ὡ γῆ τῆς Ἰωνίας, σένα ἀγαποῦν ἀκόμη,
σένα ἡ ψυχές των ἐνθυμοῦνται ἀκόμη.

Σάν ξημερώνει ἐπάνω σου πρωί αὐγουσιάτικο
τὴν ἀτμοσφαῖρα σου περνᾷ σφρίγος ἀπ' τὴν ζωὴ των
καὶ κάποι' αἰθερία ἐφηδική μορφή,
ἀόριστη, μέ διάδα γρήγορο,
ἐπάνω ἀπὸ τούς λόφους σου περνᾷ.

Κ.Π. Καδάφης

(Ἀπὸ τὰ Ποιήματα 1897-1933, Ἰκαρος 1984)

Βρισκόμαστε στην Ἀλεξάνδρεια τοῦ 4ου αἰ.
μ.Χ. –τὴν περίοδο πού ὀνομάζεται Ὑστερη
Ἀρχαιότητα. Ἐκεῖ, τό 370 μ.Χ., γεννιέται ἡ
Ἵπατία, μιά γυναίκα πού ἐμελλε νά μείνει στήν
ἱστορία ὡς ἡ σημαντικότερη γυναίκα μαθηματικός,
ἀστρονόμος ἀλλά καί φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς τῆς.

Ὁ ἰσπανός συγγραφέας Πέδρο Γκάλβεθ, πού ὅπως
πληροφοροῦμαστε ἀπό τίς βιογραφικές πληροφορίες
πού δίδονται στό παρόν βιβλίο, εἶναι γιός μαθηματι-
κοῦ ἀπό τόν ὁποῖο κληρονόμησε τόν θαυμασμό του
γι' αὐτήν, γράφει μιά μυθιστορηματική βιογραφία τῆς
λαμπρῆς ἐκείνης γυναίκας. Παράλληλα, δευτερευόντως, ξε-
τυλίγει ὅλο τό σκηνικό τῆς ἐποχῆς: τό ἱστορικό πλαίσιο,
τίς νοοτροπίες τῶν ἀνθρώπων, τίς συνήθειές
τους, ἀκόμα καί τίς γεωπολιτικές, ἀλλά κυρίως τὴν
ὀξυτάτη ἀντιπαλότητα πού εἶχε δημιουργηθεῖ στούς
κόλπους τῆς κοινωνίας ἐκείνης μεταξύ τῶν «ἐλληνι-
στῶν» καί τῶν χριστιανῶν. Ἀντιπαλότητα πού
ἐκφράστηκε μέ ἀκραίους τρόπους γιά τό ποιός τελι-
κά θά ἐπικρατήσει καί ἡ ὁποία κόστισε καί τὴ ζωὴ
τῆς Ἵπατίας. Δολοφονήθηκε, γράφει, ἀπό φανατική

σέχτα χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζονταν ἀπό τόν
Κύριλλο, πατριάρχη τότε τῆς Ἀλεξάνδρειας.

Ὁ συγγραφέας ἔχει μελετήσει καλά ὡς φαίνεται
τὴν ἐποχή, ἔχει διαβάσει ὅ,τι κυκλοφορεῖ περὶ τοῦ
ζητήματος πού πραγματεύεται: στό τέλος δέ τοῦ βι-
βλίου –μετά ἀπό τό τελευταῖο ἐνδιαφέρον κεφάλαιο
ὅπου συζητᾷ καί σχολιάζει διάφορα ζητήματα σχετι-
κά μέ τίς ἀναφορές του καί τὴν τύχη τοῦ ἔργου τῆς
Ἵπατίας– ὑπάρχει ἐκτενής βιβλιογραφία (ὄχι ὅμως
πρωτογενῶν πηγῶν).

Σ' ἓνα βιβλίο διακοσίων σελίδων, ὁ Γκάλβεθ προ-
σπαθεῖ νά ἀνασυστήσῃ τὴ ζωὴ τῆς σημαντικῆς ἐκεί-
νης γυναίκας ἀλλά καί ἐνός κόσμου πού βρισκόταν
στό μεταίχμιο κοσμοϊστορικῶν ἀλλαγῶν μεταξύ τοῦ
ἐλληνορωμαϊκοῦ, βυζαντινοῦ καί χριστιανικοῦ πολιτι-
μοῦ. Κι ὅλα αὐτά μάλιστα στήν Αἴγυπτο πού ὁ
ἀπόηχος τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος τῆς ἀκόμα
ἐπηρεάζει τίς νοοτροπίες τῶν ἀνθρώπων πού ζοῦν
ἐκεῖ. Δύο εἶναι οἱ κεντρικές μορφές, οἱ κεντρικοί χα-
ρακτήρες αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορηματος, στίς
ὁποῖες ἐπικεντρώνεται: ὁ Θεῶν, πατέρας τῆς Ἵπα-

τίας, κι αυτός διάσημος μαθηματικός και άστρονόμος της εποχής καθώς και υπεύθυνος για την εκπαίδευση της Ουγατέρας του, και η κόρη του Ύπατία ή όποια, καθώς όμολογούν οι ιστορικές πηγές, ξεπέρασε τον πατέρα στην αίγλη που προκαλεί ή ικανότητα στην επιστήμη και δὴ στὰ μαθηματικά.

Καθηγήτρια τριγωνομετρίας τῆς σχολῆς μαθηματικῶν τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀπὸ 20 χρονῶν καὶ ὁ Θεὸν διευθυντῆς τοῦ Μουσείου τὸ ὅποιο ἐφιλοξενεῖτο στὸ Σεράπειο, νὰ ἀφιερωμένο στὸν θεὸ Σέραπι. Ἐκεῖ βρισκόταν καὶ ἡ περίφημη Βιβλιοθήκη. Τὸ Σεράπειο μὲ ὅλες του τὶς χρήσεις περιγράφεται ὡς ἡ κιβωτός –ἀν καὶ παρηκμασμένη–, τὸ μοναδικὸ ἐνεργὸ κέντρο ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν σ' ὀλόκληρη τὴν Αὐτοκρατορία. Ρώμη, Κωνσταντινούπολη, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια ἦταν ἐξάλλου οἱ πόλεις πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ λειτουργοῦν ὡς σημαντικὰ κέντρα.

Δύσκολο νὰ ἀνασυστήσουν οἱ ἱστορικοὶ τὴ φυσιογνωμία καὶ τὸ ἔργο τῆς Ύπατίας ἢ τῆς ὁποιασδήποτε Ύπατίας (ἢ συγκεκριμένη θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσει καὶ ὡς σύμβολο) χωρὶς νὰ πέσουν σὲ προκαταλήψεις ἢ παρερμηνεῖς ἢ σὲ τόπους ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἔλλειψη περισσότερου παρὰ ἡ πληρότητα πηγῶν καὶ δὴ πρωτογενῶν. Πεδίὸ δόξης λαμπρὸ λοιπὸν –γιὰ τέτοιες περιπτώσεις πού χάνονται στὸ μεσοδιάστημα μεταξύ δηλαδὴ μύθου καὶ πραγματικότητας– γιὰ τοὺς μυθιστοριογράφους πού ἔρχονται νὰ καλύψουν εὐφάνταστα τὰ κενά, ἄλλοτε ἐπιτυχημένα ἄλλοτε λιγότερο.

Σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφέας παρασύρεται ἀπὸ ἐμπάθεια καὶ ὀξύτητα ὅποτε ἀναφέρεται σὲ χριστιανούς καὶ δὴ φανατικούς ἢ στὴ χριστιανικὴ θρησκεία ἐν γένει ἀφήνοντας νὰ ἀποκαλυφθεῖ ἡ διάχυτη λατρεία του ὄχι μόνο στὴν Ύπατία ἀλλὰ σὲ ὅλον τὸν νεοπλατωνισμό, κάτι πού περιγράφεται ἀπὸ τὴν Πολύμνια Ἀθανασιάδη στὴν ἐξαιρετικὴ ἱστορικὴ μελέτη της γιὰ τὸν Ἰουλιανὸ τὸν Παραβάτη ὡς «ὁ ἔλληνισμός ὡς θρησκευτικὸ ρεῦμα».¹ Ἀπ' αὐτὸν τὸν ἔλληνισμό, πού κυριαρχεῖ στοὺς νεοπλατωνικούς φιλοσόφους καὶ μελετητῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μοιάζει νὰ κυριαρχεῖται καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος βιβλίου. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ χώρος γιὰ ἀνάλυση, ὅμως αὐτὴ ἡ λατρεία καὶ ἀντίθετα ἢ ἀπέχθεια πρὸς ὅ,τι χριστιανικὸ ἀποκαλύπτεται ἐντονα στὴν τελευταία σκηνὴ τοῦ βιβλίου, ὅπου περιγράφεται μὲ ἀνατριχιαστικὸ τρόπο ὁ βιασμός, ἡ κατακρεούργηση καὶ τὸ ρίξιμο στὴν πυρὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τῆς Ύπατίας μὲ ἀποκορύφωμα τὴν κρυφὴ ἐπιθυμία κανιβαλισμοῦ ἀπὸ τοὺς δολοφόνους! Σίγουρα ἡ ἐπιλογή ἀπὸ τὸν μυθιστοριογράφο νὰ περιγράψει τὴν κορυφαία στιγμή τῆς ἀφήγησής του κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο δέν εἶναι ἄμοιρη ἰδεολογικῶν –ἀν μὴ τί ἄλλο– παραμέτρων.

Στὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπων ἀνακαλύψεων ἢ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτευγμάτων ἀκόμα καὶ στὸ ἐπίπεδο τῶν περιγραφῶν ἐπικρατεῖ συχνὰ τὸ μανιχαϊστικὸ

μοντέλο ἢ ἡ ἀπολυτότητα ἢ ὅποια οὐσιαστικὰ ἀναστέλλει τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ἔρευνα. Καλοὶ/κακοὶ, δυνατοὶ/ἀδύνατοι, χριστιανοὶ/εἰδωλόλατρες, συντηρητικοὶ/προοδευτικοὶ, πολιτισμένοι/βάρβαροι κ.λπ. Ἀκόμα καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον, ἀκόμα καὶ μέσα δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀφήγησή μᾶς ἱστορίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατασκευασμένης γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς μυθοπλασίας, ὑπάρχουν ἐντονα πολλὲς φορές οἱ διχοτομίες πού ἐμποδίζουν τὸν ἀναγνώστη νὰ μείνει ἤρεμος καὶ ἀνεπηρεάστος στὴν ἀνάγνωση. Τὸ θυμικὸ ἀρκετὲς φορές ἐξεγείρεται ἰδιαίτερα ὅταν περιγράφονται σκηνές βίας.

Τὴν Ύπατία δέν τὴν γνωρίζαμε, δέν μάθαμε στὸ σχολεῖο τὴν ὑπαρξὴ της, ὅπως δέν μάθαμε περὶ τῆς ὑπαρξῆς καὶ πολλῶν ἄλλων σημαντικῶν προσωπικότητων –κυρίως γυναικῶν– καθώς εἶναι ἀκόμα κοινὸς τόπος ὅτι οἱ γυναῖκες πού διακρίθηκαν σὲ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους παρέμειναν ἐν πολλοῖς ἄγνωστες. Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας δημιούργησε πόλους πού ἀντιστέκονταν στὴ γνώση τὴν ὅποια ἀνακάλυπταν κυρίως οἱ γυναῖκες· εἶναι ἐπίσης γνωστὸ πόσα λίγα ξέρουμε ἀκόμα καὶ γιὰ γυναῖκες οἱ ὁποῖες διέπρεψαν στὶς ἐπιστῆμες ἢ τὶς τέχνες καὶ τὰ ἴχνη τους δέν χάνονται στὴν ἀχλύ τοῦ βάρους σχεδὸν μιάμιση χιλιετίας.

Αὐτὸ ὅμως πού ἔχει τὴ μεγαλύτερη σημασία καὶ ἐκεῖ στεκόμαστε ἢ ὀφείλουμε νὰ σταθοῦμε, εἶναι ὅτι πράγματι τὸ 370 μ.Χ. στὴν Ἀλεξάνδρεια γεννιέται μιὰ γυναίκα, μὲ τὸ ὄνομα Ύπατία, πού ἡ λαμπρότητα τοῦ πνεύματός της ἐπισκίασε ἀκόμα καὶ τὶς προκαταλήψεις ἐναντίον τῶν γυναικῶν οἱ ὁποῖες χαρακτηρίσαν ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς ἐποχὲς καὶ οἱ ὁποῖες κυριάρχησαν τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Μὲ ἀφορμὴ τὸ βιβλίον αὐτό, ἔστω καὶ μὲ μυθιστορηματικὸ τρόπο, μπορούμε νὰ προσέξουμε τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς ἐξαιρετικῆς περίπτωσης.

Δέν θὰ ἔλεγα νὰ δοῦμε τὸ βιβλίον αὐτὸ ὡς εὐκαιρία ψυχαγωγίας οὔτε ἀκόμα ὡς εὐκαιρία ἀνασύστασης μᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς κι ἐνός τόπου ἀλλὰ μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνάγνωση νὰ στοχαστοῦμε πάνω στὸ τί μαθαίνουμε, πῶς τὸ μαθαίνουμε, τί μένει γιὰ νὰ τὸ γνωρίσουμε, τί ἐπιλέγεται, ποιά τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς καὶ μιὰ σειρά παρόμοιων ἐρωτημάτων. Ἡ ἱστορία καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς κάθε Ύπατίας προσφέρουν ἔναυσμα γιὰ σκέψη, γιὰ ἔρευνα, γιὰ συνειδητοποίηση πτυχῶν τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Τί ἐπιλέγεται νὰ γνωρίσουμε; Γιατί πέρασαν ἑκατοντάδες αἰῶνες καὶ μόνο μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀρχίζει νὰ γίνεταί κάπως περισσότερο γνωστὴ ἡ ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς γυναίκας; Γιατί ἐπικρατεῖ ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ὁ ὁποῖος ἀπλῶς ἀλλάζει ὅταν ἀλλάζει ὁ

1. Πολύμνια Ἀθανασιάδη, *Ἰουλιανός. Μία βιογραφία*, 6' ἐκδ., ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2005, σελ. 18.

έπιθετικός προσδιορισμός αλλά μένει πάντα, κυριαρχεί, ή επιλογή; Επιλέγεται να ζήσει ότι είναι πιο ώραιο, περισσότερο αποδεκτό, ανώτερο, δυνατό κ.λπ. οι έπιθετικοί προσδιορισμοί αλλάζουν και ή επιλογή γίνεται είτε τό θέλουμε είτε όχι: ταξική, φυλετική, κοινωνικο-οικονομική, θρησκευτική κ.ο.κ.

Πέρα όμως από τις προκαταλήψεις ή τούς μύθους ή τά ιστορικά λάθη, αυτό πού κρατώ προσωπικώς είναι ότι πράγματι, περίπου τόν 4ο μ.Χ. αιώνα έζησε στην Άλεξάνδρεια ή Ύπατία, ή ακτινοβολούσα αυτή περίπτωση ατόμου πού έπηρέασε μέ τις μελέτες της όχι μόνο τούς σύγχρονους της αλλά και τούς έπιστήμονες δεκάδες αιώνες αργότερα. Καί παρόλο πού δέν σώζεται κανένα έργο μέ τήν υπογραφή της, έργα συγχρόνων της μαρτυρούν ότι είναι υπεύθυνη για τις πρώτες μελέτες περί τών κωνικών τομών, κάτι πού μόνο μετά τόν 17ο αιώνα συσχετίστηκε μέ τις τροχιές πού διαγράφουν οι πλανήτες. Τό 415 μ.Χ., σέ ήλικία περίπου 45 έτών, πεθαίνει όχι από φυσικό θάνατο και είναι, πράγματι, από τις λίγες, ελάχιστες περιπτώσεις γυναικών στην ιστορία τής ανθρωπότητας πού δέν τήν έπνιξε ή λήθη, ή άγνοια, τό σκοτάδι τών προκαταλήψεων ή ή κυριαρχία τών στερεοτύπων τού φύλου (π.χ. γυναίκες και μαθηματικά πράγματα ασύμβατα και λοιποί φτηνοί βιολογισμοί), όλων τών ειδών τά έμπόδια δηλαδή πού καταπίνουν μέ άδηφάγο τρόπο τά πάντα.

Υ.Γ. Ένδιαφέρον παρουσιάζει ή έκμετάλλευση τής συγκεκριμένης περίπτωσης από τή θρησκεία.² Είτε αυτή είναι σύγχρονη παγανιστική είτε χριστιανική. Για τούς νεοπαγανιστές, ή Ύπατία χαρακτηρίζεται ως «έθνομάρτυρας» πού τήν «έκαψαν ρασοφόρα κτήνη», για δέ τούς χριστιανούς ή Ύπατία τιμάται ως άγια γιατί βασανίστηκε από τούς έχθρους τού χριστιανισμού επειδή λέγεται ότι ή ίδια είχε δηλώσει πρόθεση να βαπτισθεί, σύμφωνα μέ μαρτυρίες συγχρόνων της. Καί οι δύο πλευρές για να τό υποστηρίξουν χρησιμοποιούν τήν ίδια πηγή κάτι πού ίσως δείχνει –σέ άλλο βέβαια πλαίσιο και μέ άλλο τρόπο– αυτό πού αναφέρει ή Π. Άθανασιάδη για να χαρακτηρίσει τήν έποχή πού έζησε ό Ίουλιανός, αλλά και ή Ύπατία, χρησιμοποιώντας το ως αναλυτικό εργαλείο: τήν *ώσμωση*. Η έρμηνεία κοινής νοοτροπίας και συμπεριφοράς μεταξύ ατόμων μέ διαμετρικά αντίθετες κοσμοθεωρίες μοιάζει μέ τό φαινόμενο τής *ώσμωσης*, αναφέρει. Φαινόμενο πού έπηρέασε τις κοσμοαντιλήψεις τής Ύστερης Άρχαιότητας.

2. Δείγμα αυτών βλ. στους δικτυακούς τόπους:
<http://hellenicreligion.gr/doc/upatia.htm> και
<http://www.oodegr.com/neopaganismos/diogmoi/ypatia.htm>.

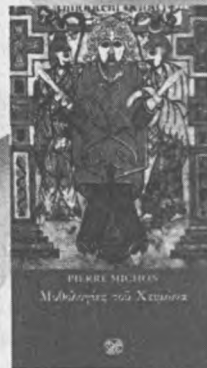
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΤΖΕΝΝΥ ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σε ψυχικές άβύσσους: ή Τζέννυ Έρπενμπεκ είναι μία ψυχρή αναλύτρια τών ανθρωπίνων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οι ιστορίες τού Μισόν καταφέρνουν να παρασύρουν τόν αναγνώστη σέ μία κατανυκτική άνάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Ή πλέον έγκυρη βιογραφία για μία από τις πλέον άμφιλεγόμενες φιγούρες τής παγκόσμιας λογοτεχνίας.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
 ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 • 210. 82.51.889
 FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
 ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΕΝΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Άλέκος Βλ. Λεβίδης,
Μαρτυρίες 1965-1976

της Άννας Ματθαίου

Τόν Μάιο πού μᾶς πέρασε, ὁ Άλέκος Λεβίδης ἔβγαλε ἀπό τό συρτάρι κι παρουσίασε, στή γκαλερί Astra, τήν ἀνέκδοτη δουλειά του μέ τίτλο *Μαρτυρίες 1965-1976*. Ἐννιά χρόνια νωρίτερα, Μάρτη τοῦ 1997, μέ ἀφορμή τή συμπλήρωση τριάντα χρόνων ἀπό τό πραξικόπημα τῆς 21ης Ἀπριλίου, ὁ Δημοσθένης Κοκκινίδης εἶχε παρουσιάσει, στήν ἴδια γκαλερί, τά ἔργα τῶν ἔξι πρώτων μηνῶν μετά τήν ἐπιβολή τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν, πού εἶχαν γίνει πάνω σέ χαρτόνια συσκευασίας καί εἶχαν μείνει, ξεχασμένα, στό πατάρι τοῦ ἐργαστηρίου του.¹

Ἀποτελεῖ κοινό τόπο καί στούς δυό καλλιτέχνες ἡ ἄμεση ἀντίδραση νά δουλέψουν πάνω στά θίαια γεγονότα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων μέ ὑλικά τῆς ἐποχῆς. Ὁ Δημοσθένης Κοκκινίδης ἀναφέρει: «Τό θέμα προέκυψε αὐτόματα. Ἦτανε μπροστά μου, ὁ σωρός ἀπό τά ἀποκόμματα τῶν ἐφημερίδων μέ φωτογραφίες ἐνστολῶν ἀξιωματικῶν. Ἄρχισα μ' αὐτούς».² Καί στήν ἐκδοση πού τυπώθηκε μέ ἀφορμή τήν πρόσφατη ἐκθεση, ὁ Άλέκος Λεβίδης σημειώνει: «Γιά νά νοιώσει ἴσως καλύτερα κανεῖς αὐτές τίς εἰκόνες, θά πρέπει ν' ἀνακαλέσει ἢ νά φανταστεῖ τήν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῆς συναρπαστικῆς δεκαετίας τοῦ '60: τήν πολιτιστική ἀνθση ἀλλά καί τήν ἐντονη πολιτικοποίηση καί ἀμφισβήτηση, τόν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ, τόν Παρισινό Μάη τοῦ '68, τά σοβιετικά τάνκς στήν Πράγα καί βέβαια τήν Ἀπριλιανή δικτατορία: τή δικτατορία πού γιά ἑπτὰ χρόνια καθόρισε τή ζωή πολλῶν ἀνθρώπων τῆς γενιάς μου καί μονοπώλησε τή σκέψη καί τή δραστηριότητά μας».

Στίς εἰκόνες τῆς ἐκθεσης πού δομεῖται σέ τρεῖς χρόνους –πρῖν, κατά τή διάρκεια καί λίγο μετά τή χούντα–, συνυπάρχει ἡ ζωγραφική ἀφήγηση (σχέδια καί μελέτες) μέ τίς χειρόγραφες σημειώσεις τοῦ καλλιτέχνη, ἀποκόμματα ἐντύπων, ἐφημερίδων, διαφημι-

σεων, φωτογραφίες, κόμικς καί ἄλλα ὑλικά τῆς δεκαετίας. Ὅλα αὐτά τά τεκμήρια πού μοιάζει νά συγκολληθῆκαν, ἄλλα ἐν θερμῷ καί ἄλλα μέ περίσκεψη, συνθέτουν τό πραγματολογικό ὑπόβαθρο, τά *realia*, τῆς εἰκαστικῆς δημιουργίας: ὁ σημερινός ἐπισκέπτης βλέπει καί διαβάζει ὑποχρεωτικά διπλά καί τριπλά τήν κάθε εἰκόνα-μαρτυρία, ὡς εἰκαστική δημιουργία καί ὡς ντοκουμέντο τοῦ καλλιτέχνη, μιᾶς γενιάς, μιᾶς ἐποχῆς.³

✱

Ὁ Άλέκος Λεβίδης τό 1964 βρίσκεται στή Γενεύη, ἀπόφοιτος γυμνασίου, μέ σκοπό νά σπουδάσει ἀρχιτεκτονική. Μέχρι τό 1970 σπουδάζει στό Παρίσι καί τή Γενεύη καί μετά ἐγκαθίσταται μόνιμα στήν Ἑλλάδα. Στά πρῶτα ἔργα τῆς ἐκθεσης, μέχρι τήν ἐπιβολή τῆς δικτατορίας, ἡ πραγματικότητα σχολιάζεται, κυρίως, μέσω τῆς ἀρχαιοελληνικῆς μυθολογίας, διηθισμένης καί ἀπό τόν ποιητικό λόγο τοῦ Σεφέρη: μέ θεατρικές μάσκες, κίονες, χώρους ἀρχαιοπρεπεῖς καί νεοκλασικούς, σκηνικά θεάτρου. Ἡ δεύτερη ἐνότητα, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐκθεσης, ἀφορᾷ τά χρόνια τῆς χούντας καί τιτλοφορεῖται ὁ *διασμός*. Στήν τρίτη, τέλος, ἐνότητα, ἡ ὁποία καλύπτει τήν περίοδο ἀπό τό 1974 ὡς τό 1976, κυριαρχεῖ ἡ «καθαρή ζωγραφική», μέ μοντέλα.

1. Δ. Κοκκινίδης, *...τῶν δέ κακῶν μνήμη... 1967-1997*, Ἀθήνα 1997 (κατάλογος τῆς ἐκθεσης).

2. Στό ἴδιο.

3. Μιά βιντεοταινία, μέ σχόλια τοῦ καλλιτέχνη γιά τά ἐκθέματα, βοηθοῦσε σημαντικά στήν περιδιάβαση τῆς ἐκθεσης.

Θά αναφερθῶ, συνοπτικά, στήν ἐνότητα τῆς ἀπριλιανῆς δικτατορίας, στήν ὁποία παρεβάλλονται εἰκό-
νες ἐμπνευσμένες ἀπό τόν γαλλικό Μάη, τό Βιετνάμ
ἢ τίς ἐκτελέσεις κρατουμένων στήν Ἰσπανία. Στό
πρῶτο, χρονολογικά, σχέδιο, «φτιαγμένο πάνω στή
συναισθηματική φούρκα τῆς 21 Ἀπριλίου», ὅπως φέ-
ρει χειρόγραφα σέ μιά ἄκρη του, ἡ ἀνθρωπόμορφη
φιγούρα μέ τό ἀνοιγμένο στόμα καί τά δόντια σκύ-
λου δονεῖται ἀπό τήν ἐκρηξη ὀργῆς. Ἡ βία, σέ ὅλες
τίς μορφές της, κυριαρχεῖ σέ πάρα πολλά σχέδια.
Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀλέκος Λεβίδης στήν ταινία, ἡ
ἀναπαράσταση τοῦ βασανιστηρίου τῆς φάλαγγας, πού
στηρίχτηκε σέ διηγήσεις ἢ σχέδια κρατουμένων,
προοριζόταν νά χρησιμοποιηθεῖ τό 1968 στό Δικασ-
τήριο τῆς Εὐρώπης, γιά τήν καταγγελία τῶν βασαν-
ιστηρίων τῆς χούντας. Παραπέρα τό σχέδιο τῆς
«Πηγιάδας», στό κτίριο τῆς Ἀσφάλειας στήν ὁδὸ
Μπουμπουλίνας, βασισμένο σέ πρωτότυπο τοῦ Περι-
κλῆ Κοροβέση, ἀποκαλύπτει ἕναν ἀπό τοὺς τόπους
μαρτυρίου τῆς ἐπταετίας. Καί ἀνάμεσα σέ αὐτά τά
σχέδια καί τά προσχέδιά τους, ἀποτυπώνονται δρα-
ματικά τά ἀποτελέσματα τῆς βίας· μορφές ποινένες,
ἀνήμπορες, σώματα βασανισμένα, σακατεμένα, ἐξευτε-
λισμένα, κατὰ τή διάρκεια ἢ μετὰ τήν ἐκτέλεση τοῦ
μαρτυρίου μαζί μέ τοὺς ἐκτελεστές τῶν βασανιστη-
ρίων, μορφές ἐνστολες, ἐνοπλες, ἐσατζήδες καί τίς
φιγούρες τοῦ Παπαδόπουλου καί τοῦ Παττακοῦ μέ
τά ολόγκαν τῆς ἐποχῆς: *No to Demagogy, No to
Injustice, No to Communism, Yes to the Revolution, Yes
to Unity, Yes to Greece*. Οἱ σπουδές αὐτές πάνω στή
βία τῆς ἐλληνικῆς ἐπταετίας ἀπολήγουν σέ ἕνα σχέ-
διο ἀπό μιά ἐκτέλεση στήν Ἰσπανία τοῦ Φράνκο μέ
τὴ γκαρόττα (gargot), τό πνίξιμο τῶν μελλοθάντων
μέ ἕνα σύρμα.

Μέσα σ' αὐτή τήν καφκική ἀτμόσφαιρα, στόν κό-
μο τῆς βίας καί τῆς ἀσφυξίας, ὀρθώνεται ἡ σύνθεση
μέ τό σπίτι τοῦ Τσοποτοῦ στήν ὁδὸ Πειραιῶς, πού
εἶχε ζωγραφίσει ὁ Τσαρούχης, ἕνα σπίτι πού ἔφερε
«τὴν ἱστορία γραμμένη ἐπάνω του μέ τίς σφαῖρες
τοῦ ἐμφυλίου», τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀλέκος Λε-
βίδης ὡς φόντο μιᾶς διαδήλωσης στὰ Ἰουλιανά. Μέ-
σα στήν ἴδια λογική σέ ἕνα κολάζ μέ τόν *Ἐλεύθερο
Κόσμο*, τό ἐπίσημο ὄργανο τῆς χούντας, τοποθετεῖ
τό κομμένο κεφάλι ἐνός ἀντάρτη τοῦ ἐμφυλίου, σέ
ἕναν, ἴσως νά φαίνεται σήμερα, πρωτόγονο συμβολι-
σμό —ὅπως σχολιάζει ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης—, ἀλλά
ἐνδεικτικό τοῦ διανοητικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς. Τέ-
λος, μέ ἀφορμὴ τὸ «Ἀγραφον» πού εἶχε συνθέσει ὁ
Ἄγγελος Σικελιανός γιά νά φωτίσει τοὺς ἄθλιους
τῶν Ἀθηνῶν στὰ δύσκολα χρόνια τῆς Κατοχῆς, καί
παραπέμποντας ζωγραφικά στοὺς «ἀρχαιολόγους»
τοῦ Ντέ Κίρικο, στή θέση τῶν ἀρχαίων εἰρεπίων δά-
ζει τήν ἐπεξεργασμένη φωτογραφία τῆς πόρτας τῆς
Ἀκροναυπλίας.

Στό εὐσύνοπτο καί περιεκτικό κείμενο μέ τίτλο *Τέ-*

χνης μαρτυρία, πού προλογίζει τήν ἐκδοση τῆς ἐκθε-
σης, ὁ Νίκος Γ. Ξυδάκης σημειώνει ὀρισμένες καίριες
σκέψεις: «Παρά τά ὅσα ἔχουν γραφεῖ καί εἰπωθεῖ, ἡ
πρόσφατη ἱστορία εἶναι ἕνα νέφος ἐξωραϊσμοῦ καί
ἀπωθήσεων. Ἐξωραϊζεται ἡ ἀντίσταση, καί ἀπω-
θεῖται ἡ συλλογικὴ ντροπή. Ἔως ὅτου ὅμως γραφεῖ
ψυχραῖμα ἡ ἱστορία τῆς δικτατορίας πού ἐξευτέλισε
τόν ἐγγῶριο κοινοβουλευτισμό καί ὀδήγησε στήν
ἀπώλεια τῆς Κύπρου, ἕνας τρόπος νά ξαναβλέπουμε
τόν βίο μας εἶναι οἱ προσωπικὲς μαρτυρίες καί κα-
ταγραφές στήν τέχνη» ... «Χονδρικά, ἡ μόνη ἐμπρα-
κτικὴ ἀμφισβήτηση τῆς δικτατορίας προέρχεται ἀπὸ τὴ
νεολαία, ἡ ὁποία μέ ὑπαρξιακά κυρίως κίνητρα,
ἀλλὰ καί αἰσθητικά καί κουλτουραλιστικά, ἀντιτίθε-
ται στὴ γελιοσύνη καί τὴν κτηνωδία».

Σέ λιγότερο ἀπὸ ἕνα χρόνο συμπληρώνονται σαρά-
ντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας καί
εἶναι αἰγούρο ὅτι καί αὐτὴ ἡ ἐπέτειος θά συνοδευτεῖ
μέ ἀφιερῶματα, ἐπίσημους λόγους, ἴσως καί ἐπιστη-
μονικά συνέδρια· καί βέβαια θά εἶναι κρίμα ἡ ἐπέ-
τειος νά καταναλωθεῖ μέ ἀναμασήματα καί κοινοτο-
πίες. Θά εἶναι κρίμα γιὰτὶ δὲν ἔχει ἀκόμα ζητηθεῖ
ἀπὸ τοὺς εἰκοσάρηδες καί εἰκοσπεντάρηδες τῆς ἐπτα-
ετίας, πού τώρα βαδίζουν στήν ἕκτη τους δεκαετία,
νά καταθέσουν δημόσια τίς προφορικὲς, γραπτὲς ἢ
εἰκαστικὲς τους μαρτυρίες. Οἱ προσωπικὲς αὐτές κα-
ταγραφές, μέσα ἀπὸ τίς διασταυρώσεις τους, θά μπο-
ροῦσαν νά λειτουργήσουν καταλυτικά, καί διαλυτικά,
ὡς πρὸς τὸ «νέφος ἐξωραϊσμοῦ καί ἀπωθήσεων», τίς
ἀγιοποιήσεις ἢ τίς συγκαλύψεις.

Κατὰ μία, περίεργη, σύμπτωση, καί πάλι τόν Μάιο
πού μᾶς πέρασε, στό *Ἀρχαιοτάξιο* πού κυκλοφόρησε
μέ ἕνα πρωθύστερο ἀφιέρωμα στήν 21ῆ Ἀπριλίου
1967, καί ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Ἄγγελου Ἐλε-
φάντη, περιλαμβάνονται 22 κείμενα-μαρτυρίες γιά τίς
πρῶτες σκέψεις καί ἀντιδράσεις μέ τὴν ἐπιβολὴ τῆς
δικτατορίας, στελεχῶν καί, κυρίως, νέων (τότε)
ἀνθρώπων ἀπὸ τόν χῶρο τῆς ἀριστερᾶς. Ἄς ποῦμε
ὅτι ἔγινε ἕνα μικρὸ ξεκίνημα. Πάντως, ὁ φιλοπεριερ-
γος καί φιλύποπος ἀναγνώστης μπορεῖ ἤδη νά
ἐντοπίσει σέ ὀρισμένα κείμενα τίς συγκλίσεις, τίς
ἀποκλίσεις ἢ τίς ἀποσιωπήσεις, ὅταν ἀναφέρονται σέ
κοινὲς καταστάσεις.

Εἶναι, βέβαια, αὐτονόητο ὅτι ἡ σύγχρονη ἱστορία,
ἡ σχετικὰ πρόσφατη ἱστορία, μέσα ἀπὸ τὴν πλουρα-
λιστικὴν ἰδιοσυστασίαν της, δὲν γράφεται μόνο μέ
ἀρχεακά τεκμήρια. Ὁ προφορικὸς λόγος, ὁ εἰκαστι-
κὸς λόγος, οἱ γραπτὲς μαρτυρίες, οἱ μικροῖστορίες
πού ἀναδύονται, ἀποτελοῦν ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα γιά
τὴν κατανόηση τῆς ἐποχῆς καί τῶν ἀνθρώπων της.
Καί ὁ Ἀλέκος Λεβίδης τώρα, ὅπως καί ὁ Δημοσθέ-
νης Κοκκινίδης προηγουμένως, κατέθεσαν ὅ,τι θά
μακάριζε κάθε ἱστορικὸς τῆς κοινωνίας καί τῆς τέ-
χνης: μέσα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν τους ὑφολογικὴν τεχνικὴν
τὴν προσωπικὴν τους ἀντίδραση καί ἀντίσταση.

ΕΥΑΓΓΕΛΗ ΝΤΑΤΣΗ

Τά ἰσνάφια μας τὰ βασιλεμένα

Τά Γιάννινα τῶν μαστόρων καί τῶν καλφάδων

Ἐκδόσεις Γαβριηλίδης-Μουσείο Μπενάκη, Ἀθήνα 2006

Τό βιβλίο τῆς Εὐαγγελῆς Ντάτση ἔχει ὡς πεδίο παρατήρησης ἀλλά καί ψυχικῆς μέθεξης μιά πόλη στήν προβιομηχανική τῆς φάση, τὰ Γιάννινα μέ τίς τυπικές ἀλλά καί ἰδιάζουσες βιοτεχνικές δραστηριότητες καί φυσικά τὰ ἀνθρώπινα περιβάλλοντα ἀπό τὰ ὅποια αὐτές ἀνακύπτουν καί τὰ ὅποια ἐξυπηρετοῦν. Ἄς προῖδεάσω τόν ἀκροατή ὅτι δέν πρόκειται γιά μιά ἐρευνα τοῦ ἀστικού φολκλόρ οὔτε γιά μιά μεθοδολογικῶς περιχαρακωμένη οικονομική καί κοινωνική ἱστορία ἢ ἀκόμη γιά μίαν ἱστορία τῶν οικονομικῶν συμπεριφορῶν καί νοοτροπιῶν: πρόκειται γιά ὅλα αὐτά καί συνάμα γιά τό ἀστικό τελετουργικό ἰδωμένα ἀπό τό πρίσμα μιᾶς ἀνθρωπολογίας συνολικῆς πού ἀνατρέχει στίς ρίζες τῶν δρωμένων, δηλαδή στήν ἱστορικότητά τους. Αὐτή ἡ περιγραφική καί ταυτόχρονα ἐρμηνευτική πρόδραση καθόρισε τή δομή καί τή γραφή τοῦ βιβλίου καί ἐπίσης τή διάκριση τῶν θεματικῶν πεδίων, ἀνάμεσα στά ὅποια ὅσα ἀφοροῦν τίς τεχνικές καί τίς συλλογικές ἐκδηλώσεις ἔχουν προέχουσα θέση.

Οἱ χρονικότητες τῆς πόλης, τῶν ἔργων καί τοῦ ἔθους τῶν ἀνθρώπων συντελεστῶν τῆς ἐνέχουν διαφορετικές διάρκειες, ὄχι ἀναγκαστικά διαδοχικές, κυρίως συνάλληλες. Ἡ συγγραφέας ἐπιμένει, εὐλογα, στόν μακρό χρόνο τῶν δομῶν μέ τήν ἐσωτερική τους συνεκτικότητα καί τήν ἐξωτερική τους πολυμορφία, ὅπως εὐστοχα λέγει, σύνδρομο τῆς προσαρμοστικῆς ἰκανότητας τῶν ἰδίων τῶν δομῶν καί τῶν ἀνθρώπων συλλογικῶν τους φορέων. Οἱ μερικότερες διάρκειες σπανίως καθορίζονται, ὑποβάλλονται ὡστόσο, ρητά ἢ ὑπόρητα: ρητά κατά κύριο λόγο ἀπό τήν περιγραφή τῶν τεχνικῶν ὑπόρητα ἀπό τήν ὄρολογία μέ τήν ὅποια ἐκφράζονται ὄργανα, ἔργα ἀλλά καί σχέσεις. Τά ἔτυμα μᾶς παραπέμπουν σέ συγκρητισμούς, σέ πολιτισμικές προσμείξεις, σέ διαδικασίες ἀμφίδρομου ἐκπολιτισμοῦ, ἢ χρονική, ὡστόσο, κλίμακα αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν δέν εἶναι εὐχερές νά καθοριστεῖ παρά μέ μεγάλη προσέγγιση καί μᾶλλον ἐπιλεκτικῶς. Καί τοῦτο γιατί οἱ ἐπαγγελματικές συσσωματώσεις, τὰ ἔργα τῶν τεχνικῶν, τό ἔθος τῶν συλλογικῶν σωμάτων εἶχαν μιά ζωή πού ὑπερακόντιζε πρὸς τὰ πίσω τή στιγμή τῆς παρατήρησης, λιγότερο τόν φθίνοντα 18ο αἰώνα, περισσότερο καί κυρίως τόν 19ο καί τόν προχωρημένο 20ό. Στό ἀπώτερο παρελθόν παραπέμπουν οἱ δομικοί χρόνοι τῆς στιγ-

μῆς τῆς παρατήρησης, δομικοί χρόνοι σέ διαδικασια διαίωσις μέσω τῆς ἐπιλεκτικῆς προσαρμογῆς ἀλλά καί μέσω τῆς πληθυσμικῆς κινητικότητας.

Ἔχουμε νά κάνουμε μέ μίαν ὀθωμανική πόλη πού τὰ χαρακτηριστικά τῆς μέ μονότονο σχεδόν τρόπο τὰ ξαναβρίσκουμε καί σέ ἄλλες, ὄχι ὅμως σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα μέ τήν ἴδια ἐνταση: πολυφυλετικότητα, πολυθησκευτικότητα, πολυλειτουργικότητα στό πεδίο τῆς οικονομίας, τῆς πολιτικοστρατιωτικῆς διοίκησης ἐπίσης μιά ἀγροτοκτηνοτροφική ἐνδοχώρα μέ τὰ βιοτεχνικά τῆς ὅμως καί αὐτή συγκροτήματα. Καί ἐδῶ ἡ χρονολόγησι δέν εἶναι εὐχερῆς ὡς πρὸς τίς συναρθρώσεις τῶν σημείων καμπῆς μέ τίς κατασκευαστικές ἐτοιμότητες, χρονολόγησι ὑποκείμενη σέ γεωγραφική κλιμάκωση. Πρόκειται ἐπίσης γιά μιά πόλη, ἀλλά καί γιά μίαν ἐνδοχώρα, ἐνταγμένες στό σύστημα τῶν ἐμπορικῶν διακινήσεων σέ μεγάλες ἀποστάσεις, γιά μιά πόλη καί μίαν ἐνδοχώρα ἐποικισμοῦ, συνακόλουθα γιά μιά πόλη καί γιά μίαν ἐνδοχώρα ἀνοιχτή σέ ἐπιδράσεις καί ἐπιλεκτικές ὠσμώσεις, ἐκεῖνες πού ἐπέτρεπε ἡ σταθερότητα τῶν δομῶν τῆς, ὄχι χωρίς ὑπερβάσεις, μάλιστα στό πεδίο τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Ἐπιπλέον πρόκειται γιά μιά πόλη πού εἶχε φτιάξει τό μῦθο τῆς: δέν εἶναι μόνο ἐκεῖνος τῶν χρόνων τοῦ Ἄλῆ πασᾶ, ἀλλά καί ἕνας μῦθος πού ἀντανάκλαται στά χρονικά τῆς, στήν προσπάθεια ἀλλοίως νά συγκροτήσει τήν ἱστορική τῆς μνήμη, μέ ἔξερρη καί ἐδῶ τήν παρουσία τοῦ 19ου αἰώνα. Εἶναι βέβαια μιά πόλη μέ ἰσχυρή κοινωνική καί οικονομική διαστρωμάτωση, μιά πόλη μέ τούς ἀρχοντες, τούς καλοστεκού-

μενους, τούς πλούσιους και τούς φτωχούς και τούς αποπτωχευμένους της, αλλά και τις αλληλεγγυότητές της, σε πολύ μεγάλο βαθμό υπαγορευμένες από τα γενικευμένα και οιονεί τελετουργικά πρότυπα ζωής. Όλα αυτά υπάρχουν ως ύδατόσημο αλλά συγχρόνως όρισμένα απ' αυτά ως συστηματικές πραγματεύσεις στο βιβλίο της Ντάτση και αναδύονται απ' αυτό.

Παρατηρεί και κατανοεί τόν χριστιανικό πληθυσμό της πόλης, αυτόν άλλωστε ξέρουμε καλύτερα: όχι, βέβαια, απομονωμένα αλλά σε συσχετισμό με τούς άλλους πληθυσμούς, στο μέτρο όπου οι φιλετικο-θηρευτικοί έγκλωβισμοί έφτειαχναν τούς έπίκοιους χώρους τους στο πεδίο του δημόσιου, κατ' έξοχήν του οικονομικού, άστικου βίου. Στίς άρετές του βιβλίου ανήκει κι αυτή, ή ανάδειξη δηλαδή της χωροταξίας της πόλης σε συνάρτηση με τό σύνολο των λειτουργιών των κατοίκων της, χωροταξία ταυτόχρονα ένοποιητική και διαχωριστική, με τίς συνήθειες κατανόμες των επαγγελματικών δραστηριοτήτων πού, όλες μαζί, συνθέτανε τή συνεχή αγορά της πόλης, σημείο έπαφής και ανταλλαγής με τήν άγροτοκτηνοτροφική ένδοχώρα, παραγωγής και πώλησης βιοτεχνικών και άγροτικών προϊόντων, ειδών μάλιστα διατροφής πού προμήθευε ή πανίδα της πόλης.

Η θεματική διάρθρωση του έργου, πού τή διατρέχει τό ίδιο έρμηνευτικό και μεθοδολογικό νήμα, διακρίνεται σε δύο κύριες ενότητες, τίς συντεχνίες και τίς διαβατήριες τελετές με τίς όποιες συνδέεται και τό καρναβάλι. Έξυπακούεται ότι και οι δύο ενότητες άφορούν γενικότερες οικονομικές και πολιτισμικές συμπεριφορές έντοπισμένες στο πεδίο παρατήρησης, πού παραπέμπουν όμως ως προς τή γενεαλογία τους σε έναν ευρύτερο χρονότοπο. Είδοποιός χαρακτήρας του έρευνητικού και έρμηνευτικού σχεδίου της συγγραφείας είναι ότι τά αντικείμενα και τά υποκείμενα των δύο ενότητων δέν είναι διαχωρίσιμα αλλά ανήκουν στην ίδια πολιτισμική δομή και στην κοινή ποιητική της. Σε όλες τίς περιπτώσεις ή περιγραφική σαφήνεια άποτελεί τή μεθοδική προϋπόθεση αυτής της ενότητας.

Δέν θά συνοψίσω φυσικά τή μέγιστη συμβολή της Ντάτση ως προς αυτό πού άποκαλοΰμε ιστορία των τεχνικών. Θά θυμίσω μόνο ότι πρόκειται για μία ιστορία άνασυνθεμένη μέσα από τό λόγο, κυρίως, των φορέων της τεχνογνωσίας, ένα λόγο πού άποθησαυρίζεται στο παράρτημα του βιβλίου μαζί με μία πράγματι εύγλωττη φωτογραφική τεκμηρίωση. Όπως κάθε αναστοχαστικός λόγος, υπόβάλλει τήν κριτική του στάθμιση, δηλαδή τήν άποκατάσταση της ιστορικής του άσυνέχειας. Θά τονίσω επίσης τή μεθοδικότητα της διάταξης της ύλης σε ό,τι άφορά τίς συντεχνίες, από τά έργα της φωτιάς ως τή ραφτική, δίνοντας έμφαση στη διαπίστωση ότι τά εργαλεία όλης της βιοτεχνικής παραγωγής είναι σχεδόν άποκλειστικά προϊόντα της τοπικής αιδηρουργίας' σχεδόν, γιατί δέν άπουσιάζει και ή εισαγόμενη τεχνολογία, όπως ή ήλεκτροκίνηση.

Αν όφείλει όμως νά τονίσει κάτι ο χρήστης του βιβλίου, είναι ή ένιαία πρόσληψη του βιοτεχνικού

προϊόντος ως χρηστικής και οικονομικής άξίας και ως άξίας πολιτισμικής ύποστασιοποιούμενης σε άξια συμβολική και σε άξια αισθητική, όλες συνδεμένες με τήν κοινωνική τονικότητα του χρηστικού και συνάμα διακοσμητικού αντικειμένου —κάποτε τό δεύτερο άποδεσμευμένο από τή χρηστικότητα και μεταλλαγμένο σε συμβολικότητα. Στην ίδια όπτική, ο χρήστης του βιβλίου θά πρέπει νά έπισημάνει τήν οικονομία, τήν έννοια της σπάνης, των πρώτων ύλών της βιοτεχνικής παραγωγής: αναφέρομαι στά ευτελέστερα μέταλλα, στίς ευτελέστερες πέτρες, πεδίο πού καλεί σε έξειδικευμένες έρευνες των ίδιων των αντικειμένων, με ένδεχόμενες, αλλά όχι ύποχρεωτικές, διαφοροποιήσεις. Με δύο λέξεις, ή βιοτεχνική παραγωγή και ή επαγγελματική της διάρθρωση, όπως αναδεικνύονται σ' αυτό τό βιβλίο, παραπέμπουν σε μία συνολική οικονομική ιστορία, στην έννοια μιας συνολικής οικονομικής ιστορίας πού, ανάμεσα στα άλλα, θά αναδεικνυε τό ιστορικό βάρος της έννοιας των άναγκών.

Ο κόσμος των τεχνιτών με τά όργανωμένα του κύτταρα και τήν οικονομιο-ηθική του άξιολογία, παράγει για ένα διαφοροποιημένο συλλογικό σώμα μέσα στην πόλη και έξω απ' αυτή. Αυτό τό διαφοροποιημένο άστικό συλλογικό σώμα ή συγγραφέας τό άνασυσταίνει κυρίως μέσω του τελετουργικού του, άμεσα συνδεμένου ως προς όρισμένες, τίς έορταστικές του, εκφάνσεις με τή βιοτεχνική παραγωγή και ως προς εκείνες της άυτοσυντήρησης με τήν άγροτική, άλιευτική και θηρευτική παραγωγή, με μία κατανάλωση δηλαδή πού, δίπλα στους βιολογικούς, ύπακούει και σε κοινωνικούς όρους. Αυτό τό διαφοροποιημένο άστικό συλλογικό σώμα ύπακούει επίσης σε πάγιους κώδικες: στο πεδίο των τελετουργιών τούς έχει καθορίσει ή έσωτερικευμένη θρησκευτική κυριαρχία, κάποτε καθ' υπέρβασή της. Οι κώδικες αυτοί χαράζουν, ανάμεσα στα άλλα, τά άνυπέρβλητα σύνορα του δικαιώματος της φτώχειας στην κατάφαση της ζωής. Αυτή ή έπισημανση έχει επίσης τήν άξια της για τή θεωρητική συγκρότηση μιας οικονομικής ιστορίας.

Οι άνθρωποι της πόλης, μάλιστα εκείνοι πού ως οικονομικά υποκείμενα υφίστανται τήν κυριαρχία των άνώτερων οικονομικών και κοινωνικών στρωμάτων, για νά μήν πούμε τάξεων, εκφράζουν τή διαμαρτυρία τους με διαφορετικούς τρόπους. Άφήνω στην άκρη τά αντιπαραδείγματα των όμαδικών συμπεριφορών των, μάλλον «έπικινδύνων», «τάξεων», των μπαντίδων και των καρραμπέρηδων πού, και τούτοι κι εκείνοι, δέν έχουν έπαρκώς άποσαφηνιστεί. Αναφέρομαι στη νομιμοποιημένη πρόσκαιρη άνατροπή του κόσμου, όπως εκφράζεται με τό καρναβάλι, δημιουργήματα κι αυτό των ύποδεέστερων κοινωνικών στρωμάτων στα Γιάννενα. Πρόκειται για μία κοινωνική κριτική πού, αν άνακρατά τήν άρχέγονη άνατρεπτική σημασία του γέλιου, τήν άξιοδότηση του «κάτω σώματος», φέρνει στο προσκήνιο για νά τίς άπαξιώσει (και τελικώς νά τίς άποδεχθεί μετά τό τέλος του πανηγυριού) σύγχρονες ύπαρκτές μορφές,

σύγχρονες καταστάσεις, σύγχρονες κοινωνικές, Ορισκευτικές, φυλετικές, πολιτικές εξουσίες, προβάλλοντας πασειστικές αξιολογίες, όχι δυναμικές, γιατί η κοινωνική δυναμική για τον κόσμο της παραδοσιακής οικονομίας ήταν αποδιορθωτική; γι' αυτό σαυρίζονται οι νεόπλουτοι που γίνονται άρχοντες. Τά Γιάννενα της Εύαγγελής Ντάτσι είναι κοντά σέ κείνα του Δημήτρη Χατζή, αλλά μακρυνά από τον κόσμο της «Φωτιάς» του, χωρίς νά μπορούν νά συναντηθούν στον κόσμο του «Διπλού βιβλίου».

Τό βιβλίο της Εύαγγελής Ντάτσι, θά τό έλεγα όλογραφικό, προσφέρει σέ πολλαπλές αναγνώσεις και πολλούς αναγνώστες ή χρήστες: στους τελευταίους συγκαταλέγονται και όσοι άναζητούν «πληροφορίες» δέν θά έλεγα ότι αποτελούν τον ιδανικό της αναγνώστη, όπως νομίζω ότι ή ίδια τον έχει φανταστεί. Όχι γιατί τό βιβλίο δέν βρήκει πληροφοριών, πρωτότυπων μάλιστα σέ όσα άφορούν τις τεχνικές της βιοτεχνικής παραγωγής στό πεδίο των μετάλλων, αλλά γιατί ή πρόθεσή της ήταν νά άναδείξει μέσω της έντοπισμένης χρονικά και τοπικά παρατήρησης τον άρχέγονο δεσμό που συνδέει την κατασκευαστική μέ τις συλλογικές αντίληψεις για τον κόσμο, όπως αυτές εξειδικεύονται στις διαιώνιες και άνασηματοδοτούμενες τελετουργίες, στις διατροφικές συμπεριφορές, στην ένδυματολογία, μέ ένα λόγο στη φυσική και κοινωνική διάσταση του ανθρώπινου σώματος

και των νοητικών παραστάσεων της διάστασης αυτής. Πρόκειται, καθώς ή ίδια λέγει, για μία έσωτερική δομική συνοχή και μία έξωτερική πολυμορφία. Χρειάζεται νά γίνεται αυτή ή άναγωγή κάθε φορά που μιλάμε για τις έντοπισμένες και χρονισμένες έκδηλώσεις της συνολικής κοινωνικής ζωής ή άρκεί ή άφαιρετική άναφορά στον πολιτισμικό τους χρόνο; Δέν νομίζω ότι ύπάρχει μοναδική άπάντηση στό δίλημμα από τη στιγμή όπου τά έρμηνευτικά αίτούμενα δέν είναι σταθερώς άποδεκτά και ή μερικευμένη παρατήρηση δέν είναι άμοιρη της άπεμπόλησης του αίτήματος για συνολικές έρμηνείες. *Multum in parvo*, τό έργο της Εύαγγελής Ντάτσι συνηγορεί υπέρ του κατασκευαστικού του σχεδίου και των μεθοδεύσεων που αυτό συνεπάγεται, ύπόφορο κι αυτό κι εκείνες στις πρώτιστες πηγές της έμπνευστής της, τον Γκράμσι, τον Πρόπ, τον Μπαχτίν, αλλά και στον μνημονικό Θησαυρό που τις μετακένωσαν οι Γιαννιώτες τεχνίτες και, πριν άπ' αυτούς, οι Ήπειρώτες λόγιοι μέ προεξάρχοντες από τους πατριδογράφους τον Άραβαντινό, τον Λαμπρίδη, τον Σαλαμάγκα. Άς δοΐμε αυτή την άνθρωπολογικοϊστορική σύνθεση μέσα από τους όρους που ή ίδια έθεσε, δηλαδή τά όρια της μεταβλητότητας, του μακρού ιστορικού χρόνου σέ όλα τά πεδία της φανέρωσής του.

Σπύρος Ι. Άσδραχάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ-ΚΡΙΤΙΚΗ • ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ISBN 960-7909-75-5 • ΣΕΛ. 424 • ΤΙΜΗ: 18,00€

ISBN 960-7909-76-3 • ΣΕΛ. 352 • ΤΙΜΗ: 17,00€

Ασκληπιού 10, 106 79 Αθήνα • Τηλ. 210 36 16 528, Fax: 210 36 16 529
e-mail: scripta@hellasnet.gr • www.scripta.gr